

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ
ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ГРИНЬ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.951(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

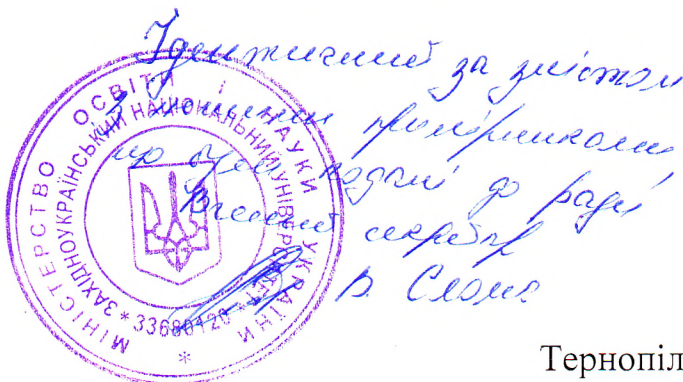
**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. О. Гринь**

Науковий керівник:
Кравчук Мар'яна Юріївна,
доктор юридичних наук, професор

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Гринь О. О. Адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та оборони України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2024; Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Дисертація є комплексним дослідженням адміністративно-правових засад функціонування сектору безпеки та оборони України.

У роботі вирішено наукове завдання, що полягає у визначенні теоретичних основ, науково-методичних та практичних рекомендацій щодо адміністративно-правових засад функціонування сектору безпеки та оборони України. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано теоретичні висновки та обґрунтовано практичні рекомендації, що містять елементи новизни і концептуально розв'язують проблему забезпечення безпекового середовища.

Здійснено аналіз основних елементів національної безпеки в контексті державної політики, за результатами якого з'ясовано, що Україна реалізує політику національної безпеки на основі Конституції, міжнародних договорів, які були затверджені Верховною Радою України, законів та нормативно-правових актів. Ці дії спрямовані на забезпечення безпеки країни, збереження державного суверенітету, просування демократичного розвитку та створення належних умов для гідного життя громадян України.

У зв'язку з цим, констатовано, що нормативно-правова база забезпечення національної безпеки України є основою стійкості та захищеності України перед сучасними викликами. Конституційна незалежність, військова та оборонна легітимність, правоохоронні механізми

та міжнародні угоди відображають зрілість української держави та її почуття відповідальності перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою.

Провідним напрямом вітчизняної державної політики у сфері національної безпеки та оборони визнано забезпечення безпеки особи. Саме вона вважається фундаментальним складником нацбезпеки та однією з найважливіших цілей суспільного, політичного, соціального й економічного розвитку в усіх цивілізованих країнах світу.

Висловлено думку про те, що у системі забезпечення національної безпеки та оборони вагоме місце відіграють принципи, тобто ті основні засади, постулати, на яких формується система національної безпеки та оборони загалом. Вони окреслюють роль держави у сучасному світі, а також розкривають напрямки попередження й ліквідації зовнішніх і внутрішніх загроз.

Охарактеризовано систему й адміністративно-правовий статус суб'єктів сектору національної безпеки та оборони. Визначено, що усі суб'єкти, на яких покладено обов'язок із забезпечення національної безпеки та оборони, зобов'язані, в межах визначених повноважень, неухильно та неупереджено виконувати завдання щодо виявлення та подолання реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз національним інтересам України, протидії і нейтралізації цих загроз, забезпечення належного рівня захисту життєво важливих інтересів суспільства, а також сприяти ефективному функціонуванню та розвитку системи національної безпеки загалом.

З огляду на високий рівень кібератак та інформаційних війн, що постійно ведуться проти України, у роботі досліджено питання інформаційного захисту людини, суспільства й держави. З'ясовано, що інформаційна безпека України на сучасному етапі є критично важливим аспектом національної безпеки та оборони, оскільки країна стикається з небувалими викликами в умовах гібридної війни та постійних інформаційних атак. Значна частина цих викликів походить від агресивних дій російської

федерації, яка використовує інформаційні кампанії для дестабілізації ситуації в Україні та підриву довіри до української державності. У відповідь на ці загрози Україна зробила значні кроки у формуванні ефективної системи інформаційної безпеки. Зокрема, утвердження Стратегії інформаційної безпеки у 2021 р., прийняття релевантних законів та розробка механізмів реагування на інформаційні атаки стали ключовими факторами в забезпеченні стійкості держави.

Окрему увагу в роботі приділено екологічній й біологічній складовим у системі національної безпеки України.

Головною метою забезпечення національної безпеки в екологічній сфері визначено – створення та підтримання такого становища, за якого були б сформовані сприятливі екологічні умови для розвитку особистості, суспільства та держави та виключалася б ймовірність послаблення ролі та значення України як суб'єкта міжнародного права.

Дослідження нормативно-правового забезпечення біологічної безпеки в Україні показало фрагментарність системи національної безпеки, тобто йдеться про її незавершеність та недосконалість. Як на рівні законодавства, так і в практичній площині така пасивна поведінка держави у питаннях біобезпеки може призвести до ряду негативних наслідків. І для того, щоб не допустити таких змін, реакція державних владних структур на покращення біобезпечного простору має бути негайною.

Означено важливість воєнної безпеки, що розкриває спроможність держави до захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань. Також вона демонструє здатність держави протидіяти виникненню війни, залученню до війни, а в разі її початку й розвитку активних бойових дій – зменшення до мінімуму збитків і руйнівних наслідків.

Здійснено аналіз зовнішніх і внутрішніх проблем у системі державного управління національною безпекою України, а також запропоновані шляхи їх вирішення.

У контексті сучасних глобальних викликів та загроз досліджено зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки та оборони держави, а також можливості його застосування в Україні. На основі цього зроблено висновок про: запровадження більш ефективної системи фінансування, що може допомогти покращити здатність країни реагувати на внутрішні та зовнішні загрози; підвищення матеріально-технічного забезпечення, адже функціонування ефективної системи національної безпеки потребує сучасного обладнання та технологій; збільшення витрат на матеріально-технічне забезпечення, що може покращити діяльність відповідальних суб'єктів; оптимізацію структури системи національної безпеки, через яку може бути досягнута більша лінійність, прозорість та ефективність. Особливу увагу акцентовано на розширенні міжнародного співробітництва.

Запропоновано інноваційні підходи в забезпеченні функціонування сектору безпеки та оборони України. Одним із них – це застосування штучного інтелекту, що допоможе підвищити ефективність військової системи, знизити ризик втрат, попередити про можливі загрози, опрацювати значний масив інформації тощо. Разом з тим, констатовано, що Українська влада має забезпечити належний рівень кібербезпеки з дотриманням відповідних етичних вимог.

Ключові слова: національна безпека, сектор безпеки та оборони, нормативно-правові акти, адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони, державне управління, інформаційний захист, екологічна безпека, біологічна безпека, воєнна безпека, інноваційні підходи.

ANNOTATION

GRYN O. O. Administrative and legal principles of functioning of the security and defense sector of Ukraine . – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences for specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. Open International University of Human Development «Ukraine», Kyiv, 2024; West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The dissertation is a comprehensive study of the administrative and legal foundations of the functioning of the security and defense sector of Ukraine.

The work solves the scientific task, which consists in determining the theoretical foundations, scientific-methodical and practical recommendations regarding the administrative and legal foundations of the functioning of the security and defense sector of Ukraine. According to the results of the dissertation research, theoretical conclusions were formulated and practical recommendations were substantiated, which contain elements of novelty and conceptually solve the problem of providing a safe environment.

An analysis of the main elements of national security in the context of state policy was carried out, the results of which revealed that Ukraine implements national security policy on the basis of the Constitution, international treaties approved by the Verkhovna Rada of Ukraine, laws and regulations. These actions are aimed at ensuring the country's security, preserving state sovereignty, promoting democratic development, and ensuring proper conditions for a dignified life for the citizens of Ukraine.

In this regard, it has been established that the regulatory and legal framework for ensuring Ukraine's national security is the basis of Ukraine's stability and security in the face of modern challenges. Constitutional independence, military and defense legitimacy, law enforcement mechanisms and international agreements reflect the maturity of the Ukrainian state and its sense of responsibility towards its citizens and the international community.

Ensuring personal safety is recognized as the leading direction of domestic state policy in the field of national security and defense. It is considered the most important component of national security and one of the main goals of social, political, social and economic development in all civilized countries of the world.

The opinion is expressed that in the system of ensuring national security and defense, principles play an important role, that is, those basic principles, postulates, on which the system of national security and defense is formed in general. They outline the role of the state in the modern world, as well as reveal directions for prevention and elimination of external and internal threats.

The system and administrative-legal status of the subjects of national security and defense are characterized. It was determined that all subjects entrusted with the responsibility of ensuring national security and defense are obliged, within the limits of the specified powers, to steadfastly and impartially perform the tasks of identifying and overcoming real and potential internal and external threats to the national interests of Ukraine. counteracting and neutralizing these threats, ensuring an adequate level of protection of the vital interests of society, as well as contributing to the effective functioning and development of the national security system in general.

In view of the high level of cyber attacks and information wars that are constantly being waged against Ukraine, the work examines the issue of information protection of people, society and the state. It was found that the information security of Ukraine at the current stage is a critically important aspect of national security and defense, as the country faces unprecedented challenges in the conditions of hybrid warfare and constant information attacks. A significant part of these challenges originates from the aggressive actions of the Russian Federation, which uses information campaigns to destabilize the situation in Ukraine and undermine confidence in Ukrainian statehood. In response to these threats, Ukraine has taken significant steps in forming an effective information security system. In particular, the approval of the Information Security Strategy in 2021, the adoption of relevant laws and the development of mechanisms for

responding to information attacks have become key elements in ensuring the stability of the state.

Particular attention is paid to the ecological and biological components of the national security system of Ukraine.

The main goal of ensuring national security in the environmental sphere is defined as the creation and maintenance of such a situation under which favorable environmental conditions for the development of the individual, society and the state would be formed and the possibility of weakening the role and importance of Ukraine as a subject of international law would be excluded.

The study of regulatory and legal provision of biological security in Ukraine showed the fragmentation of the national security system, that is, it is incomplete, imperfect, and partially effective. Both at the level of legislation and at the practical level, such passive behavior of the state in matters of biosecurity can lead to a number of negative consequences. And in order to prevent such changes, the reaction of the state power structures to the improvement of the bio-safe space should be in the near future.

The importance of military security is determined, which reveals the state's ability to protect its sovereignty, territorial integrity and inviolability from encroachments. It also demonstrates the state's ability to counteract the emergence of war, involvement in war, and in the event of its initiation and development of active hostilities, to minimize damage and destructive consequences.

An analysis of external and internal problems in the system of state management of national security of Ukraine was carried out, as well as proposed ways of solving them.

In the context of modern global challenges and threats, the foreign experience of administrative and legal provision of national security and defense of the state, as well as the possibility of its application in Ukraine, is studied. Based on this, a conclusion was made about: introduction of a more effective financing system, which can help improve the country's ability to respond to internal and external threats; increasing material and technical support, because the functioning

of an effective national security system requires modern equipment and technologies; increasing allocations for material and technical support, which can improve the activities of entities responsible for security; optimization of the structure of the national security system, through which greater linearity, transparency and efficiency can be achieved. Special attention is focused on the expansion of international cooperation.

Innovative approaches to ensuring the functioning of the security and defense sector of Ukraine are proposed. One of them is the use of artificial intelligence, which will help to increase the efficiency of the military system, reduce the risk of losses, warn about possible threats, process a large amount of information, etc. At the same time, it was established that the Ukrainian authorities must ensure the appropriate level of cyber security in compliance with the relevant ethical requirements.

Keywords: national security, security and defense sector, regulatory and legal acts, administrative and legal status of entities providing national security and defense, public administration, information protection, environmental security, biological security, military security, innovative approaches.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Гринь О. О. Біологічна безпека як невід’ємна складова національної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 246-250.
2. Гринь О. О. Основні принципи забезпечення національної безпеки. *Наше право*. 2021. № 1. С. 229-233.
3. Hryn Oleksandr. The role and place of the Armed Forces of Ukraine in the system of entities ensuring the national security of the state. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 6. С. 37-40.
4. Гринь О. О. Вплив соціальних мереж на забезпечення національної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7.

C. 254-256. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=164>

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гринь О. О. Інформаційні загрози національній безпеці держави. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції* (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 372-373.

6. Гринь О. О. Оцінка впливу біологічних загроз на державу та суспільство. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 371-373.

7. Гринь О. О. Теоретико-правові проблеми забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 53-54.

8. Гринь О. О. Правове регулювання застосування технологій штучного інтелекту в питанні обороноздатності держави. *Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 12 травня 2023 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 41-44.

9. Гринь О. О., Кравчук М. Ю. Використання цифрових технологій у забезпеченні національної безпеки держави. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали V Міжнародної наукової конференції* (м. Черкаси, 26 травня 2023 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. С. 87-88.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ	21
1.1. Основні елементи національної безпеки в контексті державної політики України.....	21
1.2. Правові засади забезпечення національної безпеки та оборони	36
1.3. Система й адміністративно-правовий статус суб'єктів сектору безпеки та оборони.....	49
Висновки до Розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	76
2.1. Інформаційний захист людини, суспільства та держави.....	76
2.2. Екологічна й біологічна складові у системі національної безпеки України.....	97
2.3. Забезпечення воєнної безпеки від зовнішньої агресії в реаліях сучасних подій.....	111
Висновки до Розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	138
3.1. Зовнішні і внутрішні проблеми у системі державного управління національною безпекою України та шляхи їх вирішення.....	138
3.2. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки та оборони держави, можливості його застосування в Україні.....	159
Висновки до Розділу 3	182
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ДОДАТКИ	215

ВСТУП

Актуальність теми. Враховуючи тенденції третього тисячоліття, у якому відслідковується наростання насильства у різних формах, а також велика кількість воєнних конфліктів, життєво важливою умовою буття соціуму визначається досягнення мирних умов розвитку особистості, суспільства та держави.

Розвиток та підтримка національної безпеки та оборони для України з моменту здобуття нею незалежності було архіважливим завданням у зв'язку з внутрішньополітичною та зовнішньополітичною ситуацією. З 1991 року проведення реформування в усіх сферах державної та суспільної діяльності стало метою та умовою для існування держави. Забезпечення та всебічне укріплення суверенітету, збереження її територіальної цілісності завжди було актуальним для нашої держави, проте особливої актуальності воно набуло в 2014 році, коли російська федерація окупувала східні регіони України та Автономну Республіку Крим. Саме тоді постала гостра необхідність в ефективному забезпеченні національної безпеки та оборони, перегляді стратегій її розвитку та докорінному реформуванні системи загалом.

Наступною хвилею актуалізації розвитку національної безпеки України стало повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року. В той день не лише життя всіх українців поділилося на «до» та «після», а виникла нагальна потреба в мобілізації всіх засобів збереження національної безпеки та оборони. В Україні назріла необхідність у найкоротші строки означити орієнтири системи безпеки, дослідити й проаналізувати міжнародний досвід та реалізувати його в процесі удосконалення законодавства з питань національної безпеки.

Слід зазначити, що система національної безпеки держави є досить розгалуженою і її розвиток можливий лише при комплексному підході. Функціонування системи забезпечення національної безпеки держави

безпосередньо залежить від її історичного розвитку, національних традицій, а також географічного положення.

Аналіз суспільно-політичної ситуації у країні вимагає посиленого регулювання державної політики з національної безпеки та оборони. Системні проблеми національної безпеки та оборони України можна вирішити за допомогою законодавчих змін у підходах до протидії викликам та загрозам, впровадження заходів для запобігання їх передумовам і підвищення рівня компетентності та професіоналізму чиновників чи інших осіб, відповідальних за цю сферу.

Загалом, забезпечення національної безпеки та оборони – це комплексний процес, що вимагає співпраці між різними органами влади, армією, громадськістю та міжнародними партнерами. Розвиток і реалізація стратегій безпеки повинні бути адаптовані до сучасних геополітичних реалій та загроз, з якими стикається країна.

Забезпечення національної безпеки України через всеохоплюючу оборону передбачає комплексне використання ресурсів держави та суспільства для самооборони. Цей підхід включає у себе сучасні форми та методи використання оборонної сили, організацію територіальної оборони та руху опору, стримування агресії, підтримку стійкості, а також сприяє взаємодії у підготовці до всеохоплюючої оборони.

Отже, вивчення поняття національної безпеки держави, визначення її видів, прогнозування можливих ризиків та запропонування методів їх уникнення із застосуванням інноваційних підходів є надважливим завданням у контексті російсько-української війни.

Національна безпека та оборона досліджувалась у працях таких фахівців, як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, О. М. Гончаренко, А. В. Дашковська, Р. А. Калюжний, Т. О. Коломoeць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. І. Курило, В. А. Ліпкан, Д. М. Лук'янець, А. М. Мурашко, В. В. Мушенко, О. В. Нестеренко, Т. В. Підлісна, Т. О. Подковенко, В. В. Шульгін та ін.

Питання щодо забезпечення екологічної безпеки й біобезпеки досліджували: М. Ю. Абрамчук, Л. О. Бондар, О. В. Грибко, В. М. Завгородня, Р. В. Костюк, М. Ю. Кравчук, Ю. А. Краснова, В. В. Курзова, І. В. Курило, В. І. Лозо, Т. В. Морозовська, О. Ю. Піддубний, О. М. Слободян, Р. О. Стефанчук, Л. В. Струтинська-Струк, В. Г. Третякова, Ю. Р. Храмова та деякі інші науковці.

Теоретико-правову основу з'ясування питань воєнної безпеки як індикатора стабільності суспільства становлять публікації таких дослідників, як: Ю. Г. Барабаша, В. В. Белєвцевої, Ю. П. Битяка, В. В. Вішнякова, Г. А. Дробаха, В. І. Захирова, А. А. Каленського, М. І. Ковалів, О. І. Пархоменко-Куцевіл та інших вчених.

Однак питання адміністративно-правових засад функціонування сектору безпеки та оборони України, зважаючи на факти попередніх років та проблеми сучасності, потребує постійного аналізу, перегляду й вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження проводилось у контексті Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020; Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021; Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021; Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України 20.10.2021 р. № 1363-р); Стратегії біобезпеки та біологічного захисту від 15.10.2021 р., затвердженої Указом Президента України від 17 грудня 2021 р. № 668/2021; Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України від 18.06.2021 року, затвердженої Указом Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021; Доктрини інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є дослідження адміністративно-правових засад функціонування сектору безпеки та оборони

України, здійснення аналізу стану національної безпеки в умовах воєнного часу, окреслення перспектив застосування інноваційних підходів у даній сфері.

Мета дослідження визначила необхідність постановки та вирішення таких наукових завдань:

- охарактеризувати основні елементи національної безпеки в контексті державної політики;
- здійснити аналіз правових засад забезпечення національної безпеки та оборони України;
- сформулювати принципи та окреслити завдання діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони;
- обґрунтувати стан інформаційного захисту людини, суспільства в Україні;
- виокремити екологічну й біологічну складові у системі національної безпеки України;
- проаналізувати стан забезпечення воєнної безпеки від зовнішньої агресії в реаліях сучасних подій;
- з'ясувати зовнішні та внутрішні проблеми у системі державного управління національною безпекою України та запропонувати шляхи їх вирішення;
- дослідити зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки та оборони держави, а також можливості його застосування в Україні;
- обґрунтувати інноваційні підходи в забезпеченні функціонування сектору безпеки та оборони України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з функціонуванням сектору безпеки та оборони України.

Предметом дослідження виступають адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та оборони України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи стали загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання. Зокрема, історико-правовий метод надав можливість проаналізувати передумови формування правових засад забезпечення національної безпеки та оборони (*підрозділ 1.2.*). Формально-логічний метод сприяв визначенню понять «інформаційна безпека, «екологічна безпека», «біологічна безпека», «воєнна безпека» (*підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.*). З'ясування основних елементів національної безпеки в контексті державної політики України здійснено з використанням методів аналізу та синтезу (*підрозділ 1.1.*). Формально-юридичний метод використано для розкриття змісту правових норм відповідного законодавства (*підрозділ 1.2.*). Філософсько-діалектичний метод дав можливість висвітлити зовнішні і внутрішні проблеми у системі державного управління національною безпекою України, окреслити шляхи їх вирішення (*підрозділ 3.1.*). Системний і структурно-функціональний методи допомогли у формуванні внутрішньої будови системи суб'єктів сектору національної безпеки та оборони, а також визначенні їх адміністративно-правового статусу (*підрозділ 1.3.*). Метод правового прогнозування дав змогу визначити можливі напрямки підвищення ефективності функціонування сектору безпеки та оборони (*підрозділ 3.2.*). Використання методу порівняльного правового дослідження дозволило здійснити аналіз міжнародного досвіду адміністративно-правового забезпечення безпеки та оборони країни (*підрозділ 3.2.*). Метод моделювання застосовано як універсальний для наукової аргументації низки висновків та пропозицій при розробленні рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства в сфері забезпечення національної безпеки та оборони України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим науковим комплексним дослідженням адміністративно-правових засад функціонування сектору безпеки та оборони України.

Наукова новизна отриманих результатів відображається у таких положеннях і висновках, що виносяться на захист:

вперше:

- сформовано перелік основних елементів національної безпеки та оборони через призму державної політики України в умовах воєнного стану, а саме: 1) система суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони; 2) їх діяльність та можливості у забезпеченні життєздатності держави та спроможності протистояти небезпечним загрозам і викликам; 3) кодифіковане національне законодавство у галузі безпеки та оборони; 4) принципи, що визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони; 5) стабільне фінансове забезпечення;

- розкрито поняття «воєнна безпека» як складова частина, найважливіший компонент національної безпеки, що визначає стан готовності держави до оборони та здатність захищати національні інтереси через використання військової сили;

- запропоновано розуміння механізму адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції, що впливає на використання інформаційних ресурсів, мереж, програмного забезпечення, носіїв інформації та засобів фото- і відеофіксації в діяльності працівників патрульної поліції, як правових, організаційних, ідеологічних, технічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення кібербезпеки патрульної поліції;

удосконалено:

- наукові позиції щодо процесу гармонізації, систематизації, можливої кодифікації військового законодавства;

- аргументи на користь висновку, що для захисту держави мають значення такі аспекти інформаційної системи, як: стан захищеності інформаційного простору; стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі; стан захищеності визначених законодавством правил, відповідно до яких відбуваються інформаційні процеси в державі та інше;

- бачення про різноманіття біочинників, які провокують негативні зміни в природньому середовищі, і становлять пряму загрозу для біобезпеки, життя людини й довкілля. Це безпосередньо відбивається на усіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі, і на соціальній та правовій;

- концептуальні підходи щодо забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Права людини, які належать до сфери національної безпеки, підлягають захисту та охороні незалежно від дії особливих правових режимів;

- систему розробки та вжиття ефективних заходів з недопущення ризиків застосування інноваційних підходів у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності України;

дістали подальшого розвитку:

- наукове положення про те, що забезпечення державної безпеки вимагає постійного аналізу та оновлення законодавства, а також активної міжнародної співпраці задля забезпечення глобальної стабільності та безпеки;

- позиція, що основні показники, які характеризують екологічну безпеку України, безпосередньо пов'язані з обсягами промислового виробництва та ефективністю роботи паливно-енергетичного комплексу, тому екологічні фактори впливають і на виробничу, і на енергетичну безпеку;

- висновок щодо належного рівня воєнної безпеки, який досягається за наявності всього комплексу структурних компонентів: військових, політико-дипломатичних, економічних, фінансових, ідеологічних та інших, а також цілеспрямованими та скоординованими зусиллями державних інститутів;

- система наукових уявлень про те, що функціонування соціальних мереж щодень зростає, набуваючи при цьому пріоритетного значення щодо розповсюдження інформації, встановлення контакту з цільовою аудиторією. Разом з тим, негативний інформаційний вплив з боку противника є прямою загрозою для національної безпеки держави;

- теза про усвідомлення та переосмислення людством інформації щодо наявних та прихованих біозагроз. Досить часто зі сторони як державних

органів, так і населення, яке проживає на території відповідної держави, відсутнє розуміння наслідків, до яких можуть призвести ці загрози.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та висновки, що викладені в роботі, можуть бути використані у:

- науково-дослідній роботі як основа наступних наукових досліджень теоретичних проблем функціонування сектору безпеки та оборони України;
- нормотворчій діяльності – для вдосконалення адміністративного законодавства та при підготовці відповідних нормативно-правових актів, що встановлюють загальні засади функціонування сектору безпеки та оборони України;
- правозастосовній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування – для вирішення питань у сфері забезпечення національної безпеки та оборони;
- освітньому процесі закладів вищої освіти – для розробки навчальних програм з курсу адміністративного права, навчально-методичних комплексів, навчальних посібників та підручників із дисциплін «Адміністративне право», «Актуальні питання адміністративного права та процесу», «Основи національної безпеки».

Особистий внесок здобувача. Дисертація, усі наукові пошуки і дослідження у процесі її написання, висновки та результати здійснювались й отримувались здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: III Міжнародній студентській науковій конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції, погляд студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29 квітня 2022 р.); VII міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи» (м. Тернопіль, 12 травня 2023 р.); V Міжнародній науковій конференції «Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації» (м. Черкаси, 26 травня 2023 р.).

Публікації. Основні результати та положення дослідження відображені у 9 наукових публікаціях, з-поміж яких 3 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у виданні іноземної держави та 5 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 219 сторінок, з яких 183 сторінки основного тексту. Список використаних джерел містить 184 найменування. Додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

1.1. Основні елементи національної безпеки в контексті державної політики України

В умовах значних національно-державних перетворень, які останнім часом торкнулися України, вимога національної безпеки виходить на перший план.

У сучасних наукових дослідженнях поняття «безпека» є одним із найскладніших та неоднозначних. Зумовлено це, в першу чергу, «багатоаспектністю цього терміну, його доволі складним змістовним наповненням та міждисциплінарним характером. Проблематика безпеки апріорі займає статус найвищого пріоритету в політиці держави, тому вона виступає предметом дослідження науковців різноманітних сфер діяльності: філософів, політологів, правознавців, економістів, психологів, представників органів державної влади, які вбачають у ній визначальний чинник у збереженні, стійкому функціонуванні і стабільному розвитку» [1, с. 12].

Очевидно, що «безпека суспільства залежить від розвиненості та єдності суспільних і державних інститутів, законодавства, розвитку самосвідомості, можливістю демократично правовими методами захищати права і свободи всіх верств населення, протидіяти антисоціальним і антидемократичним проявам від кого вони б не надходили, навіть з боку держави» [2, с. 158].

Термін «національна безпека» став загальноприйнятим і загальнодоступним у міжнародній політиці та громадському житті протягом тривалого часу. Звичайно, він офіційно означає «стан, що дозволяє захистити особу, суспільство і державу від різних загроз і небезпек незалежно від їх походження. Це дозволяє забезпечити збереження конституційних

громадських прав і свобод, покращення якості суспільного життя, збереження територіальної цілісності та суверенітету України, а також гарантування належного рівня безпеки та оборони загалом. Важливим аспектом є забезпечення можливостей для стабільного розвитку країни» [3, с. 18].

У літературі існує кілька визначень національної безпеки, у кожному з яких, на наш погляд, наголошується на важливості тієї чи іншої сторони даного питання.

Науковець О. Дзьобань вважає, що національна безпека – це «показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями) стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [4, с. 36].

А. Л. Баланда розглядає національну безпеку «як стан соціальної структури чи суспільства, що залежить від співвідношення сил між соціальними групами чи від рівня спільності їх інтересів» [5, с. 168].

Категорія «національна безпека» характеризує наявність системи забезпечення національної безпеки, що «передбачає сукупність органів державної влади та недержавних структур, які відповідно до власних функцій та обов'язків забезпечують безпеку особи, суспільства та держави на різних рівнях» [6, с. 74].

Під національною безпекою країни ми розуміємо ступінь її захищеності від появи та (або) дії факторів (загроз, сил), які можуть спричинити істотних збитків цілісності, суверенітету та незалежності країни, ослабити потенціал її демократичного розвитку відповідно з національними цілями або серйозно погіршити її становище у світовій спільноті [7].

Поняття, що розглядається, поширюється на державу, економіку і соціум аж до окремого індивіда і відображає їх життєво важливі інтереси – сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування та перспективи ефективного розвитку держави, суспільства та особистості, які є, таким чином, основними об'єктами національної безпеки. Остання складається з безпеки:

«1) держави як політичного інституту (захист цілісності, суверенітету та незалежності, матеріального та іншого забезпечення стабільності розвитку відповідно до обраної стратегії);

2) суспільства (захист формальних та неформальних громадських організацій та рухів, гарантування свободи їх функціонування та впливу на політику держави);

3) особи та населення (захист життя, прав та гідності громадян, їх можливостей брати участь у громадських організаціях та в управлінні державою в рамках виборчих механізмів)» [8, с. 52].

Ці три аспекти безпеки утворюють складний комплекс, у рамках якого безпека кожного із суб'єктів у конкретній ситуації може по-різному співвідноситися з безпекою інших – доповнювати їх або їм суперечити. Так, максимізація безпеки держави може вимагати зниження безпеки конкретних громадян, а максимізація безпеки суспільства – посилення безпеки держави.

Запропоноване визначення національної безпеки дозволяє виділити фактори, що визначають ступінь захищеності країни від внутрішніх та зовнішніх загроз, їх можна з певною часткою умовності поділити на внутрішні та зовнішні [9, с. 293].

Серед перших такі як: економічні, соціальні, політичні, екологічні, науково-технічні, військово-політичні, а також природно-кліматичні, соціально-демографічні, ментально-психологічні, культурні та інформаційні.

До зовнішніх факторів безпеки належать: глобальна економічна динаміка; політична структура світу; роль міжнародних організацій, міжнародних дипломатичних, військових, політичних та інших відносин;

міжнародне право; структура та динаміка міжнародного поділу праці та торгівлі; загальний рівень, територіальний розподіл «осередків» та тенденцій світового науково-технічного прогресу; природно-кліматичні умови у різних частинах планети та у світі загалом; соціально-демографічні параметри та процеси; наявність та специфіка діаспори; особливості політики, що проводиться окремими країнами та групами країн (експансіонізм, агресивність, ізоляційність, миролюбність тощо) [10].

Кожен із перелічених внутрішніх та зовнішніх факторів здатний виступити в ролі не лише фактору національної безпеки, а й загрози їй.

Оскільки фактори та їх результати являють собою взаємопов'язану підсистему, то на їх основі можна виділити наступні типи безпеки, що представляють складові всієї системи національної безпеки: економічна безпека, інвестиційна, виробнича, екологічна, науково-технічна, зовнішньоекономічна, фінансова, енергетична, соціальна, демографічна та продовольча безпека.

Причому одні й ті самі фактори здатні впливати на різні типи безпеки. Проте роль кожного, окремо взятого, фактору відмінна від інших.

Тому національна безпека – це надзвичайно актуальна проблема як на національному, так і на міжнародному рівнях. Забезпечення безпеки є важливою умовою для ефективного функціонування держав та суспільства в цілому. Кожна країна формує та реалізує політику, спрямовану на захист життєво важливих інтересів людей, суспільства та держави, що гарантує суверенітет, демократичний розвиток та добробут громадян.

Україна також не є винятком і реалізує свою політику національної безпеки на основі Конституції, міжнародних договорів, які були затверджені Верховною Радою України, законів та нормативно-правових актів. Ці дії спрямовані на забезпечення безпеки країни, збереження державного суверенітету, просування демократичного розвитку та забезпечення належних умов для гідного життя громадян України.

Національна безпека спочатку в Україні розглядалася як політична доктрина, а згодом була втілена через визначення конкретних сфер державної діяльності. Подальший розвиток спеціального законодавства у цій галузі залежить переважно від правових та організаційних регламентів, що приймаються національними органами.

Провідним напрямом вітчизняної державної політики у сфері національної безпеки та оборони визнано забезпечення безпеки особи. Саме вона вважається найважливішим компонентом нацбезпеки та однією з найголовніших цілей суспільного, політичного, соціального й економічного розвитку в усіх цивілізованих країнах світу.

Правова база, що регулює відносини у сфері національної безпеки, розроблена на основі Конституції України, з урахуванням глибоких змін, що відбуваються в країні й у світі. При цьому особливу роль у межах системи нормативно-правових актів, які є правовою основою державної політики у сфері національної безпеки та оборони, слід відводити:

«1) Конституції України, ключовими положеннями якої у сфері національної безпеки є: визнання в Україні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; констатація того, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [11].

2) закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, який регламентує загальні засади національної безпеки України; засади та здійснення демократичного цивільного контролю; сектор безпеки та оборони; планування у сферах національної безпеки та оборони України [12].

3) Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, що визначає пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки України, цілі та основні напрями державної політики у сфері

національної безпеки України, поточні та прогнозовані національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов; основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки; напрями та завдання реформування й розвитку сектору національної безпеки й оборони» [13].

Згідно визначення, що дається у Законі, «національна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [12].

Закон визначає, що загрози національній безпеці України описуються у Стратегії національної безпеки України та інших подібних документах, що стосуються різних аспектів національної безпеки. Стратегія національної безпеки є головним документом для довгострокового планування, який формулює основні напрями державної політики з питань національної безпеки. Цей документ розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на посаду, затверджується Радою національної безпеки і оборони, а також схвалюється указом Президента України [12].

У Стратегії національної безпеки визначаються пріоритети національних інтересів України, формується мета та основні напрями державної політики в галузі національної безпеки. Крім того, в ній оцінюються і прогнозуються потенційні загрози для національної безпеки й інтересів України з урахуванням як зовнішніх, так і внутрішніх обставин. Стратегія також окреслює основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів. Крім того, вона враховує необхідні реформи та розвиток сектору безпеки і оборони, а також ресурси, необхідні для втілення стратегії в життя [14, с. 5].

Метою національної безпеки та оборони України у мирний час є готовність та підготовка українського населення до національної оборони в разі можливої збройної агресії проти країни. Це забезпечує умови для розгортання державних та стратегічних (оперативних) військових заходів та їх ефективної відповіді на будь-яку загрозу. Тим більше, ця система гарантує функціонування державних установ та стабільність національної економіки України [15, с. 365].

У системі національної безпеки України можна визначити такі структурні аспекти:

- «Соціально-економічний. Цей аспект національної безпеки орієнтований на стабільність соціально-економічної системи держави. Він охоплює аспекти захисту економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз, реагування на кризові ситуації в економіці та соціальній сфері, а також мінімізацію їхніх наслідків;

- Державно-політичний. Полягає у забезпеченні територіальної цілісності України, недоторканності її кордонів, внутрішніх і міжнародних інтересів Української держави та її впливу на світовій арені, захисту державно-політичного ладу від спроб ліквідувати чи змінити його неконституційним шляхом, а також прав і свобод громадян, виживання у випадках катастроф і стихійних лих;

- Національно-культурний. Цей аспект відіграє важливу роль у збереженні і розвитку національної спадщини, погодженні інтересів різних національних груп, а також у формуванні демографічної та міграційної політики для підтримки гармонізації соціальних відносин;

- Екологічний. Створює механізми для запобігання деградації та оздоровлення навколишнього середовища, піклування про здоров'я народу, формування соціально-правових та економічних умов, що виключали б можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їхніх державних структур, підприємців та окремих громадян» [16, с. 132].

Ці аспекти входять до складу комплексної системи національної безпеки, що регулюються законодавством та стратегіями, спрямованими на забезпечення стійкості та безпеки країни в умовах сучасних викликів та загроз.

При визначенні основних елементів національної безпеки в контексті державної політики України важливо також означити розуміння поняття «сектор безпеки і оборони». Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони – це «система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [12]. Також у Законі [12] чітко розділені такі поняття як «сили безпеки» і «сили оборони». Відповідно «силами безпеки» є «правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України» [12], а «силами оборони» є «Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави» [12].

Звідси, можна зробити висновок про те, що вищезазначені суб'єкти становлять собою певну систему органів забезпечення національної безпеки та оборони держави. Відповідно, основні елементи цієї системи включають

цільові, організаційно-структурні, функціональні блоки та інші компоненти, які визначають юридичний статус цих суб'єктів в адміністративних правовідносинах.

Важливою ланкою здійснення повноважень у секторі безпеки і оборони є демократичний цивільний контроль. Відповідно до статті 4 Закону, система цивільного контролю складається з «контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду» [12].

Відповідно до статті 12 Закону «сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сил безпеки; сил оборони; оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України» [12].

Забезпечення національної безпеки поєднує у собі сукупність засобів, здатних протидіяти загрозам та викликам, а також можливість досягти необхідного рівня захищеності та надійності. У системі забезпечення національної безпеки особливе місце відіграють принципи, тобто ті основні засади, на яких і будується система національної безпеки загалом. Вони висвітлюють роль держави у сучасному світі, а також визначають напрямки попередження й знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз. У той же час, нові виклики та зміни, що відбуваються у глобальному середовищі, вимагають пошуку нових підходів або вдосконалення вже діючих задля забезпечення національної безпеки на належному рівні [17, с. 229].

Принципи забезпечення національної безпеки стали предметом наукових дискусій у рамках робіт таких вчених, як: М. П. Ваврінчук,

О. Корнієвський, В. І. Курило, В. А. Ліпкан, В. В. Мушенко, В. М. Олуйко, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук, Л. М. Шипілова. та інші.

Дослідження питання основних принципів забезпечення національної безпеки держави, ми вважаємо, варто розпочати з теоретичного аналізу значення такого юридичного поняття як «принцип» та тлумачення його деякими науковцями-правниками.

У своїх працях В. Мушенко говорить про принцип «як про основне вихідне і безальтернативне положення будь-якого вчення, що визначає основу побудови правового механізму» [18, с. 94]. З посиланням на словники дефініція «принципи» (від лат. *principium* – початок, основа) означає «основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, науки, політичного устрою, правил і норм поведінки, певних видів діяльності» [19, с. 229; 20]. Так, «принципи значною мірою визначаються соціально-економічними умовами, що склалися в суспільстві, а їх ігнорування призводить до того, що багато змін, які відбуваються, ще довгий час не помічаються, виходячи з суб'єктивних поглядів» [21, с. 78]. Також принципи забезпечення національної безпеки перебувають у тісному взаємозв'язку із принципами державного управління. Під принципами державного управління потрібно розуміти «об'єктивні закономірності й відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління, вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, закріплені у своїй основі правом, і застосовуються в теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей» [22, с. 162].

Національне законодавство України, а, зокрема Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету,

територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Звідси основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони» [12].

Для кращого аналізу розглянемо деякі з цих принципів самостійно.

Принцип верховенства права є основоположним для будь-якого демократичного суспільства і для будь якого сектора державного управління. На думку О. Рудневої «принцип верховенства праванаповнюється реальним змістом лише у тому випадку, якщо право розглядається не як результат правотворчої діяльності держави, не як акт державної влади, тим більше її знаряддя, а як соціальний феномен, який має глибоке коріння в культурі світовій і національній, духовній історії народу, його традиціях, національній ментальності; як явище, безпосередньо пов'язане з такими фундаментальними категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм» [23, с. 15-16]. Розуміння сучасного значення та обсягу змісту принципу верховенства права як принципу діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування дозволяє окреслити основи організації управління в секторі національної безпеки. Разом з тим, основним призначенням принципу верховенства права залишається збереження та гарантуванням прав і свобод людини від можливого свавілля зі сторони держави, а також зовнішніх загроз.

Щодо реалізації демократичного цивільного контролю, то з посиланням на ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України» [12]

у межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає цьому виду контролю. За визначенням демократичний цивільний контроль – це «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [12]. При цьому система цивільного контролю складається з контролів, що здійснюються Президентом України, Верховною Радою України, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також судового контролю та громадського нагляду.

Вищезазначений законодавчий акт до предмету цивільного контролю відносить: «1) дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; 2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; 3) стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; 4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони» [12]. Тобто, встановлення цивільного демократичного контролю над сектором безпеки, говорить про реалізацію ряду завдань з попередження та недопущення порушень конституційних прав і свобод громадян України, дотримання законності в діяльності всіх відповідних суб'єктів, а також розвитку перспективних напрямків.

Цивільний контроль здійснюється за принципами, які частково вже нами були досліджені, а зокрема йдеться про верховенство права, законність, підзвітність, прозорість, ефективність та результативність. Звідси можна зробити висновок про наявність тісного зв'язку між базовими принципами забезпечення національної безпеки, як своєрідних елементів єдиного цілого.

Серед базових демократичних цінностей чільне місце посідають принципи міжнародного права. Як зазначає О. Гончаренко, «світове співтовариство намагається виробити єдині правила соціальної і правової захищеності громадян, уніфікувати, прийняти єдині стандарти і процедури, які б сприяли визнанню гідності, яка притаманна всім членам людської сім'ї» [24, с. 17]. Особливо в період ведення російської агресії проти України принципи міжнародного права відіграють ключову роль, так як від їх дієвості буде залежати подальше функціонування і розвиток міжнародних систем, міжнародних відносин.

До головних принципів міжнародного права наразі належать: «принцип незастосування сили та погрози силою; територіальної цілісності; непорушності кордонів; рівноправності й самовизначення народів; мирного розв'язання спорів; поваги прав та основних свобод людини; добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; суверенної рівності держав; невтручання у внутрішні справи й принцип співробітництва. Сім із них безпосередньо передбачені Статутом ООН та Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., три (територіальної цілісності, непорушності кордонів і поваги прав людини й основних свобод) закріплені як основні принципи Заключним актом НБСЄ» [25, с. 246]. Разом з тим, реалізація вищевказаних принципів не можлива без утвердження їх внутрішньодержавною системою права. Методи та способи реалізації принципів міжнародного права характеризуються мірою відображення в національному праві міжнародних положень. Необхідність такої трансформації на сучасному етапі розвитку українського суспільства особливо є актуальною у зв'язку з теперішніми подіями, пов'язаними з

вторгненням російських військ на українські землі. Виходячи із основних завдань щодо забезпечення охорони прав і свобод людини, а також інтересів держави, відповідальність російської федерації за злочини, скоєні на території України, є неминучою. В той же час, Україна як держава шляхом прийняття відповідних внутрішніх актів на основі принципів міжнародного права має докласти максимального зусиль щодо їх імплементації у національне законодавство. Це допоможе не тільки вирішити ряд питань, пов'язаних зі збереженням суверенітету та цілісності країни, притягнення винних до відповідальності, а й розкрити практичну дієвість і вагомість принципів міжнародного права.

Загалом «для вирішення низки завдань у сфері забезпечення національної безпеки, особливо тих, де держава відіграє провідну роль, більше підходять традиційні принципи та методи. У той же час, для реагування на нові загрози(особливо гібридного типу) мають бути запропоновані інші механізми, побудовані за принципами національної стійкості. Особливо актуальним такий підхід є для вирішення завдань, що потребують взаємодії різних суб'єктів або розподілу відповідальності» [26, с. 9]. Це пояснюється тим, що роль принципів та визначення їх пріоритетності може змінюватись залежно від ситуації.

Безумовно, охарактеризовані нами принципи становлять значний науково-практичний інтерес у сфері національної політики держави. Зважаючи на сутність національної безпеки, наявність реальних загроз, для забезпечення успішного управління необхідно сформувати дієвий механізм на всіх адміністративних щаблях. Також для досягнення позитивних результатів у здійсненні політики безпеки повинні братися до уваги такі елементи, як: стан економіки в країні, духовний розвиток суспільства, екологічне середовище, демографічна ситуація, національно-етнічні традиції, патріотичне виховання нації.

Отже, на основі проведеного дослідження питання основних елементів національної безпеки в контексті державної політики України, можна прийти до наступних висновків:

1) в умовах гібридної війни набувають особливого значення загрози національній безпеці держави, тому формування належної державної політики у сфері національної безпеки є ключовим завданням суб'єктів цієї політики. Їх компетенція, можливості та діяльність загалом повинні забезпечити життєздатність держави та її спроможність протистояти небезпечним загрозам і викликам;

2) сектор безпеки та оборони як система відповідних суб'єктів не поєдує у собі весь механізм національної безпеки та оборони, а лишень є його частиною;

3) правовою основою для функціонування системи національної безпеки та оборони є наявність розгалуженої законодавчої бази, що потребує негайної кодифікації;

4) забезпечення національної безпеки держави базується на ряді принципів як основоположних засад діяльності сектору безпеки та оборони. Вони обумовлюютьвжиття невідкладних заходів для створення безпечного середовища в державі;

5) ефективна оборона країни, діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки потребує стабільного фінансового забезпечення.

Звідси, усі вищеперераховані складові можна віднести до основних елементів національної безпеки.

Українська держава сьогодні перебуває на шляху переосмислення щодо реалізації засад безпекового середовища. Російська агресія проти України, що розпочалась у 2014 році, направлена на знищення України та українського суспільства. Хоча особливих військових здобутків тоді російське вторгнення не показало і не показує досі, але раптовість входу російських підрозділів у тили українських військ створили певну дезорганізацію. Безумовно розрахунки московії були на послаблення

суверенітету України, роззброєння ЗСУ, підконтрольність української влади та населення. І тільки завдяки проукраїнським настроям, згуртованості українського народу росіяни показують іншу «картинку», відмінну від реальності, видумуючи при цьому якісь «штучні перемоги». Разом з цим, ці події показали наскільки важливим є питання забезпечення національної безпеки та оборони держави, а також практичне впровадження відповідних засад захисту й гарантій людського життя.

1.2. Правові засади забезпечення національної безпеки та оборони

У сучасному світі, де глобалізація та технологічний прогрес постійно змінюють сценарій міжнародних відносин, питання національної безпеки набуває особливого значення для кожної країни. Україна як суверенна держава з унікальним історико-культурним та геополітичним статусом не є винятком. Правові засади забезпечення національної безпеки перебувають у центрі уваги вітчизняних і міжнародних експертів, політиків, юристів, оскільки визначають стратегічний напрям державної політики та міжнародного співробітництва.

Україна стикнулася з унікальними викликами та загрозами, які вимагають ефективних і ретельно продуманих заходів національної безпеки для захисту її незалежності та територіальної цілісності. У цьому контексті правова база є фундаментом, на якому будується внутрішній устрій, взаємодія з міжнародною спільнотою та співпраця з іншими державами. Забезпечення національної безпеки ґрунтується на комплексному підході, що включає не лише військові аспекти, а й економічні, політичні, соціокультурні та інформаційні елементи. Це вимагає відповідної правової бази, що регулює різні площини функціонування держави: від прав і свобод громадян до зовнішніх відносин та оборонної діяльності. У зв'язку з цим дослідження правових засад забезпечення національної безпеки України є важливим завданням, яке допоможе з'ясувати складну структуру заходів і механізмів,

що використовуються для забезпечення стабільності, безпеки та процвітання України. До того ж, вивчення цього питання дозволить розкрити важливі аспекти конституційного устрою держави, систему прав та обов'язків, що впливають із суверенітету, а також роль міжнародного права та дипломатичних ініціатив у забезпеченні безпеки держави.

Отже, законодавча база відіграє визначальну роль у гарантуванні стабільності та захисті державних інтересів. Крім того, варто зазначити, що відкритість до змін та вдосконалення нормативно-правових актів є ключовим фактором ефективного функціонування системи національної безпеки та відповіді на нові виклики й загрози.

Правові засади забезпечення національної безпеки України є не тільки гарантом безпеки країни, а й фундаментальним елементом розвитку та її успішного функціонування у сучасних умовах.

Національна безпека є невід'ємним елементом сучасної держави, особливо в умовах зростаючих викликів і загроз на геополітичному та технологічному рівнях. З 1991 року, коли Україна відновила свою незалежність, вона визначила безпеку як один із своїх головних пріоритетів. Правова база забезпечення національної безпеки України є важливим інструментом для досягнення цієї мети.

Основними правовими актами, які визначають засади зовнішньої та внутрішньої політики та повноваження державних органів України у сфері національної безпеки, є:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Із Декларації випливає, що Україна як «суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення, здійснює захист й охорону національної державності українського народу» [27].

2. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р. У даній постанові йдеться про те,

що Україна оголосила про свою незалежність, «виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами» [28].

3. Конституція України від 28 червня 1996 р., норми якої закріпили основні засади національної безпеки. Відповідно до ст.ст. 1, 2, 3, 17, 18 і 92 Конституції України, визначено «основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі й основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству й кожному громадянину захист від загроз. Захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Зокрема, відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України, держава за допомогою законів визначає основи національної безпеки, організації Збройних Сил України та забезпечення громадського порядку» [11]. Звідси, можна зробити висновок про те, що Конституція України є основоположним законом держави, на основі якого ґрунтуються правові засади забезпечення безпекового середовища.

4. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI. У цьому документі безпосередньо «визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України» [29].

Якщо говорити про пріоритетність нормативно-правових актів у секторі безпеки та оборони України, то, на нашу думку, її можна визначити наступним чином.

Насамперед, безпека України базується на Конституції, яка гарантує незалежність і територіальну цілісність держави та забезпечує права і свободи її громадян. Ця основа допомагає забезпечити внутрішню

стабільність і запобігти внутрішнім кризам, які можуть вплинути на загальний рівень безпеки [11].

Другим аспектом нормативно-правової бази національної безпеки є правове регулювання військового та оборонного сектору. Закон України «Про національну безпеку України» [12], доповнений підзаконними актами, визначає структуру і функціонування військових організацій, механізми мобілізації та оборонної підготовки, а також засоби державного контролю над цими процесами. Це сприяє виконанню стратегічних оборонних завдань та ефективному використанню оборонних ресурсів.

Даний Закон [12] містить офіційні роз'яснення основоположних безпекових категорій, які тісно між собою взаємопов'язані. Зокрема розкрито поняття ««державна безпека» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру; «громадська безпека і порядок» як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз; «національна безпека України»; «воєнна безпека»; «національні інтереси України» як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян; «загрози національній безпеці України» як явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [12]. Виходячи із пояснення вищезазначених дефініцій, можна говорити про те, що: 1) поняття «безпека» є ширшим за такі поняття як «воєнна безпека», «екологічна безпека», «біобезпека», «інформаційна

безпека», тому наявність ознак першого є ідентичними для інших; 2) різні види безпеки охоплюють різні сфери життєдіяльності людини та суспільства, і саме тому порушення їх балансу призведе до порушення цілісної системи національної безпеки України.

Аналізуючи положення Закону України «Про національну безпеку України», можна зробити висновок про те, що у державі означенопровідні сфери та напрями адміністративно-правового регулювання відносин забезпечення національної безпеки, зокрема: з'ясування та розмежування повноважень органівдержавної влади; система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони; планування у сферах національної безпеки та оборони тощо.

Третім ключовим елементом нормативно-правової бази національної безпеки України є розвиток структури правоохоронних органів та інших організацій, відповідальних за забезпечення національної безпеки. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [30] та Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [31], що встановлюють принципи діяльності правоохоронних органів, визначають їх повноваження, способів взаємодії з громадянами та іншими державними структурами, а також способи захисту прав і свобод особи під час здійснення правоохоронної діяльності.

До джерел правового забезпечення національної безпеки та оборони слід також віднести ряд таких законів: «Про Раду національної безпеки і оборони України» [32] від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР, «Про Збройні Сили України» [33] від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ, «Про правовий режим надзвичайного стану» [34] від 16.03.2000 р. № 1550-ІІІ, «Про охорону навколишнього природного середовища» [35] від 25.06.1991р. № 1264-ХІІ, «Про оцінку впливу на довкілля» [36] від 23.05.2017 р. № 2059-VІІІ тощо.

Нормативними актами, які прямо або опосередковано регулюють сферу національної безпеки, є: Стратегія національної безпеки України [13], затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020,

Стратегія воєнної безпеки України [37], затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [38] (Розпорядження Кабінету Міністрів України 20.10.2021 р. № 1363-р), Стратегія забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [39] (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1416-р), Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, затверджена Указом Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021 [40], Доктрина інформаційної безпеки України [41], затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017.

Досить актуальною для українського суспільства є Стратегія національної безпеки України, де в розділі III «Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки» визначено базові державно-політичні постулати щодо росії як країни-агресорки, а саме: «1) Російська Федерація як держава-агресор – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України. Це обумовлює необхідність запровадження моделі відносин України з Російською Федерацією, яка має забезпечити припинення агресії та відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону на основі міжнародного права; 2) Україна вживатиме заходів для запобігання ескалації конфлікту з Російською Федерацією, насамперед шляхом збільшення її потенційної ціни до неприйнятної для Російської Федерації рівня. Пріоритетними напрямками є посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективне використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора; 3) для забезпечення своїх національних інтересів, зокрема припинення російської агресії, повного відновлення територіальної цілісності, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян

України і суб'єктів господарювання, Україна вестиме переговори з Російською Федерацією за посередництва партнерів з числа держав - членів ЄС та НАТО, а також ОБСЄ; 4) Україна захищатиме права, свободи і законні інтереси своїх громадян на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, реалізовуватиме ініціативи щодо реінтеграції цих територій, соціального захисту та підтримки населення, яке проживає на зазначених територіях, а також захисту прав і свобод осіб, що належать до кримськотатарського народу, караїмів і кримчаків, утримуватиме зазначені питання на міжнародному порядку денному; 5) Україна продовжить позовну роботу у міжнародних судових інстанціях із притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності» [13]. Звідси, очевидним є той факт, що Україна справедливо, об'єктивно оцінює загрози зі сторони росії, аналізує можливі наслідки, до яких ці загрози можуть призвести і вже призвели на теперішній час, а також переорієнтовує довготривалі відносини з росією, зводячи їх нанівець (за принципом – «з таким сусідом ми не дружимо»).

Національна безпека України також ґрунтується на міжнародному праві та міжнародних договорах. Участь у міжнародних організаціях, підписання та ратифікація міжнародних конвенцій щодо боротьби з тероризмом, незаконним обігом зброї, кіберзагрозами та іншими глобальними викликами сприяють координації зусиль України в контексті глобальної безпеки. Звідси, важливо також розвивати міжнародне співробітництво, сприяти розбудові довіри та партнерства з іншими державами для спільного забезпечення стабільності та миру. Такий підхід визначає основу не лише внутрішньої, але й міжнародної стратегії забезпечення національної безпеки України.

Міжнародна безпека означена пріоритетністю міжнародних стандартів, на основі яких розробляються національні плани та стратегії держави. Не викликає сумнівів того, що Україна враховує і посилається на ці міжнародні

стандарти. До того ж, конституційними нормами визначено, що міжнародні акти є частиною системи національного законодавства України.

Сучасні загрози, з якими стикнулося українське суспільство, демонструють, що без підтримки міжнародної спільноти, міжнародного захисту надзвичайно складно справитися з кагортою проблем, у тому числі, питанням, що стосується збереження держави. В таких умовах особливо актуалізується проблема, пов'язана із забезпеченням прав людини, інтересів суспільства та кожного громадянина.

До основоположних міжнародно-правових актів у сфері прав людини можна віднести: Загальну декларацію прав людини від 1948 р., Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 р., Пакт про економічні, соціальні та культурні права від 1966 р. та інші. Усі вищезазначені документи ратифіковані більшість країн світу, в тому числі й Україною.

Окремо слід акцентувати увагу на міжнародних актах ООН, що прийняті Генеральною Асамблеєю ООН. Вони погруповані відповідно до напрямів протидії сучасним загрозам міжнародної безпеки. До них належать:

«– у сфері забезпечення миру і безпеки: Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р.; Декларація про право народів на мир від 1984 р. та інші;

– у сфері протидії тероризму: Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 р.; Резолюція 58/81 від 2003 р. та Резолюція № 59/46 від 2004 р. «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму»; Декларація про заходи ліквідації міжнародного тероризму від 1994 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 1979 р. та інші;

– у сфері забезпечення ядерної безпеки: Конвенція про ядерну безпеку від 1994 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 2005 р. та інші;

– у сфері захисту авіації та судноплавства: Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 1988 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 1971 р. та Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 1970 р. та інші;

– у сфері протидії екстремізму: Резолюції № 68/127 «Світ проти насильства та екстремізму» від 2013 р.» [42, с. 51].

22 серпня 1945 року Україна ратифікувала Статут Організації Об'єднаних Націй і стала однією з 51 країн-засновниць ООН.

Преамбула Статуту ООН містить цілі міжнародної безпеки, до яких належать: «як позбавити наступні покоління від нещасть воєн, які двічі у ХХ столітті завдавали людству надзвичайної шкоди, утвердити віру в основні права людини, гідність і цінність людської особистості, рівноправність між чоловіками та жінками, створити умови, що гарантуватимуть дотримання справедливості й поваги до зобов'язань, які випливають із договорів та інших джерел міжнародного права, сприяючи соціальному прогресу й поліпшенню життя за умов збільшення свободи» [43].

У положеннях ст. 1 Статуту ООН зазначено, що «слід вживати ефективних колективних заходів для запобігання й усунення загрози миру, попередження актів агресії або інших порушень миру. До того ж, тут зафіксовано можливість здійснювати міжнародне співробітництво у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру, утвердження поваги до прав людини й основних свобод представників будь-якої раси, статі, незалежно від мовних уподобань і релігійної приналежності» [43].

Україна як співзасновниця ООН бере активну участь у розвитку міжнародних відносин на демократичних засадах, підтримці світової політики щодо захисту життя кожної людини, забезпеченні її природних прав і свобод, формуванні ефективної системи міжнародної безпеки.

Натомість, як нам видається, ООН вживає недостатньо зусиль, щоб зупинити російську агресію проти України, зокрема переважно приймає резолюції рекомендаційного характеру, а жодних інших рішучих кроків немає.

Питання міжнародної та національної безпеки безпосередньо належить і до сфери діяльності НАТО. Так, у ст. 1. Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 р. зазначено, що «сторони зобов'язуються, як це визначено у Статуті Організації Об'єднаних Націй, вирішувати всі міжнародні спори, учасниками яких вони можуть стати, мирними засобами і таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість, а також утримуватись у своїх міжнародних відносинах від погроз силою чи застосування сили у будь-який спосіб, несумісний з цілями Організації Об'єднаних Націй», і, відповідно у ст. 5 визначено, що «сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх: і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджене Статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні» [44]. Однак, дане положення не поширюється щодо України, оскільки вона не є державою-членом НАТО.

Попри це, взаємовідносини України з НАТО активно розвиваються. Основоположними документами, що характеризують такий зв'язок між Україною та НАТО на сучасному етапі, є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (9.07.1997 р.), в якій передбачено, що «сторони базуватимуть свої відносини на принципах та зобов'язаннях, згідно з міжнародним правом та міжнародними

механізмами, включаючи Статут ООН, Хельсінкський Прикінцевий акт та наступні документи ОБСЄ» [45], та Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство (21.08.2009 р.), де вказано про «сприяння зусиллям України, спрямованим на продовження політичних, економічних та оборонних реформ у контексті її євроатлантичних прагнень, метою яких є членство в НАТО, концентруючи увагу на ключових демократичних та інституційних перетвореннях» [46].

Також від самого початку російської агресії проти України Організація Північно-Атлантичного Договору надає матеріально-технічну, тренувальну допомогу українському сектору безпеки та оборони, а також здійснює забезпечення обладнанням медично-лікувальних закладів України, проводить лікування і медичну реабілітацію поранених військовослужбовців.

Пріоритетом безпекової політики України у сфері зовнішньополітичної діяльності є подальший розвиток стратегічного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), вступ до НАТО та інтеграція до Європейського Союзу.

Отже, правові засади забезпечення національної безпеки України базуються на комплексному системному підході, включаючи законодавство, міжнародні угоди, та внутрішні нормативні акти. Збереження та постійне вдосконалення цих аспектів національної безпеки в Україні має включати не лише внутрішні, а й міжнародні зусилля для ефективного захисту державних інтересів та забезпечення стабільності.

Разом з тим, при наявності складної мережі міжнародних актів відсутній єдиний уніфікований документ, який би означив стандарти забезпечення міжнародної та національної безпеки в умовах сучасних загроз.

Нормативно-правова база забезпечення національної безпеки та оборони є основою стійкості та захищеності України перед сучасними викликами. Конституційна незалежність, військова та оборонна легітимність, правоохоронні механізми та міжнародні угоди відображають зрілість

української держави та її почуття відповідальності перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою.

Національна безпека України – це «комплекс законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на постійну захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і довкілля та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [12].

Національна безпека України провадиться не лише в одній сфері, а це результат діяльності всіх суб'єктів забезпечення національної оборони у різних сферах суспільного життя.

Політика національної безпеки України реалізується крім того, у таких сферах:

«1) екологічній: а) здійснення комплексу заходів щодо забезпечення екологічної безпеки ядерних об'єктів, надійного радіаційного захисту

населення і довкілля та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи; б) впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, удосконалення технологій переробки та утилізації відходів; в) поліпшення екології та якості питної води українських річок, зокрема басейну Дніпра; г) стабілізація та покращення екологічної ситуації в міських та промислових центрах; запобігання неконтрольованому ввезенню в Україну екологічно шкідливих технологій, речовин, матеріалів і патогенних мікроорганізмів, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів; г) здійснення заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України та розширення участі у міжнародному співробітництві з цих питань;

2) соціально-гуманітарній сфері: а) посилення соціальної складової економічної політики та підвищити рівень життя населення, насамперед шляхом підвищення вартості робочої сили, своєчасної виплати заробітної плати та соціальних виплат, гарантованих законодавством, зниження рівня безробіття; б) створення необхідних умов для подолання бідності та надмірної майнової ієрархії в суспільстві; в) збереження та зміцнення демографічного і трудового ресурсного потенціалу та подолання процесів демографічної кризи» [47, с. 134].

Національна безпека є фундаментальним поняттям для кожної країни в сучасному світі, де відбуваються динамічні зміни та непередбачувані події. В умовах геополітичних потрясінь, технологічних інновацій та зростаючої терористичної загрози Україна як суверенна держава визнає важливість ефективної правової бази для забезпечення національної безпеки. Це вимагає не лише розробки дієвих інструментів, а й удосконалення законодавства та міжнародних відносин.

Отже, державна безпека є фундаментальним елементом сталого розвитку України. Важливу роль у цьому процесі відіграє нормативно-правова база, яка встановлює систему захисту та забезпечує відповідність

поведінки держави найвищим стандартам міжнародної спільноти. Забезпечення державної безпеки вимагає постійного аналізу та оновлення законодавства, а також активної міжнародної співпраці задля забезпечення глобальної стабільності.

1.3. Система й адміністративно-правовий статус суб'єктів сектору безпеки та оборони

Забезпечення національної безпеки та оборони кожної країни є завданням відповідного кола суб'єктів. За своїм змістом така діяльність полягає у реалізації ряду організаційних, правоохоронних, законодавчих та інших заходів. До того ж, підхід до сфери національної безпеки та оборони країни є надзвичайно відповідальним, конкретизованим, оперативним та перспективним, особливо в час, коли наша країна зіткнулася із реальними загрозами для національної безпеки. Звідси, усі суб'єкти, на яких покладено обов'язок із забезпечення національної безпеки та оборони, зобов'язані, в межах визначених повноважень, неухильно та неупереджено виконувати завдання щодо виявлення та подолання реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз національним інтересам України, протидії і нейтралізації цих загроз, забезпечення належного рівня захисту життєво важливих інтересів суспільства, а також сприяти ефективному функціонуванню та розвитку системи національної безпеки загалом.

Під системою суб'єктів забезпечення національної безпеки ми розуміємо сукупність органів державної влади, а також недержавних органів, які об'єднані спільним цілями та завданнями щодо захисту, збереження і зміцнення національних цінностей та інтересів, протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, і, які здійснюють свою діяльність у певній взаємодії, згідно діючого законодавства.

До суб'єктів сектору безпеки та оборони безпосередньо належать: «Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна

служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику» [12]. Даний перелік є вичерпним і не існує жодного іншого нормативно-правового акту чи будь-якої іншої правової норми, що містять інший перелік суб'єктів сектору безпеки та оборони чи іншого суб'єкта сектору безпеки та оборони.

Законодавство України достатньо чітко визначає й закріплює місце та роль інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, що здійснюють свої повноваження із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки та оборони.

Відносно керівництва у сферах національної безпеки і оборони, то відповідно до Конституції України це є прерогативою повноважень Президента України, який: «1) забезпечує державну незалежність та національну безпеку; 2) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, як Верховний Головнокомандувач видає накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань; 3) очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; 4) видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України, зокрема указами Президента України затверджуються Стратегія національної безпеки

України, Стратегія воєнної безпеки України, інші стратегії, доктрини, концепції, якими визначаються актуальні загрози національній безпеці, основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, розвитку сектору безпеки і оборони; 5) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 6) реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки і оборони; 7) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; 8) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; 9) призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; 10) призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів центральної виконавчої влади, яким підпорядковуються відповідні військові формування; 11) здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; 12) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; 13) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; 14) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; 15) присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні

звання і класні чини; 16) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України» [12].

Із цього переліку стає очевидним, що повноваження Президента України у сфері забезпечення національної безпеки та оборони є досить різноманітні та обширні.

Коректно нагадати, що Президент Українине входить безпосередньо до жодної з гілок влади, однак як глава держави виступає гарантом незалежності, територіальної цілісності України. Тому, збереження кордонів України, відсіч зовнішньому агресору, забезпечення прав і свобод людини й громадянина є обов'язком й соціальним призначенням президента, його покликанням служити українському народу.

Для розкриття правової природи суб'єктів сектору безпеки і оборони варто дослідити їх адміністративно-правовий статус. На початку перейдемо до наукового трактування цього поняття.

Адміністративно-правовий статус – це сукупність прав, обов'язків та відповідальності суб'єкта, визначених адміністративним законодавством. Він розкриває місце та роль суб'єкта в системі державного управління, його взаємодію з іншими суб'єктами, повноваження та обмеження.

Спершу доцільно акцентувати увагу на термінологічних аспектах запропонованої категорії, виходячи з таких понять як «статус», «правовий статус», «правовий статус державного органу».

У латинському перекладі «status» означає «положення, стан чого-небудь чи когось» [48]. Юридична енциклопедія визначає статус як «юридичний стан (сукупність прав і обов'язків) фізичної або юридичної особи» [49].

Проводячи аналіз юридичної наукової літератури, можна зробити висновок, що терміни «статус» і «правовий статус» використовуються щодо фізичних осіб (особа, громадянин, працівник правоохоронних органів, державний службовець, керівник), а також стосовно юридичних осіб (органи державної влади та місцевого самоврядування, об'єднання громадян,

підприємства, установи організації). Крім того, поняття «правовий статус» має загальний характер і відображає загальні характеристики суб'єкта права (фізичної чи юридичної особи) стосовно інших індивідів або органів держави у певній системі. Натомість, більш конкретний зміст статусу формулюється нормами відповідних галузей права: конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного та інших. Вчені розрізняють такі статуси як конституційно-правовий, адміністративно-правовий, цивільно-правовий, кримінально-правовий тощо.

Так, поняття «адміністративно-правовий статус» буде одним з варіантів загального поняття «правовий статус», причому цей адміністративно-правовий статус може бути уточнений залежно від типу суб'єктів зазначених адміністративно-правових відносин: фізичних або юридичних осіб.

Тепер перейдемо до базових визначень терміну «правовий статус» у теорії права. «Правовий статус включає права, свободи і обов'язки особи, які впливають на формування відповідних відносин між індивідом, суспільством і державою» [50]. О. Ф. Скакун визначає термін «правовий статус» як «систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків і відповідальності, за якими індивід як суб'єкт права (тобто той, хто має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві» [51]. Тому можна зробити висновок, що компонент «статус» визначає становище, положення відповідного суб'єкта у соціальній системі, що зазвичай виражається у правах та обов'язках; тоді як елемент «правовий» свідчить про те, що ці права та обов'язки містяться у відповідних нормативних актах.

Адміністративно-правовий статус, як елемент загального статусу органів державної влади, аналізується в контексті наукових досліджень у галузі адміністративного права та державного управління.

В. Б. Авер'янов розрізняв правовий статус у широкому та вузькому розумінні, де останнє враховує співвідношення між цілим і частинами [52]. У цьому контексті, компетенція (права і обов'язки) стає «головною складовою

правового статусу кожного органу, яка доповнюється завданнями, функціями, характером взаємозв'язків з іншими органами (як по «вертикалі», так і по «горизонталі»), місцем у ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядком вирішення установчих і кадрових питань тощо» [52].

Важливим внеском є праці Н. В. Лебідь, в яких зазначено, що «правовий статус передбачає відповіді на ряд питань: а) якого рівня є орган: центральний, місцевий або міжтериторіальний; б) до якого виду органів належить: орган влади, орган управління, правосуддя; в) як формує особовий склад; г) кому підпорядкований, підзвітний, підконтрольний і перед ким; д) яка його компетенція; є) хто йому підпорядкований, підзвітний, підконтрольний; ж) яка юридична сила його актів; з) звідки фінансується; і) чи має права юридичної особи» [53].

На думку Т. О. Коломєць, адміністративно-правовий статус – це «сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. При цьому обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються як у межах адміністративних правовідносин, так і поза ними» [54].

Адміністративно-правовий статус відображає специфіку взаємодії суб'єкта з державою, іншими органами влади та громадянами. Він базується на принципах законності, підзвітності та відповідальності, забезпечуючи виконання державних функцій та дотримання правопорядку.

С. П. Пономарьов виокремлює адміністративно-правовий статус суб'єктів сектору безпеки та оборони в межах загального адміністративного права, надаючи їм специфічні права, обов'язки та повноваження, що відповідають їх ролі у цій сфері. Також науковець підкреслює, що «адміністративно-правовий статус не є статичним, а залежить від конкретного часу та умов. Це означає, що повноваження, завдання та відповідальності суб'єктів можуть змінюватися відповідно до суспільних потреб та зовнішнього контексту» [55, с. 108-109].

У результаті аналізу та узагальнення теоретико-правових підходів до розуміння сутності дефініції «адміністративно-правовий статус», виділення елементів адміністративно-правового статусу, стає можливими визначити місце адміністративної відповідальності в цьому статусі. Відповідно, адміністративна відповідальність є результатом порушення встановлених правил поведінки, що впливає на обмеження адміністративно-правового статусу суб'єкта. Ця позиція пояснює, що адміністративна відповідальність не є самостійним елементом адміністративно-правового статусу, але вона виникає у зв'язку з порушенням обов'язків або правил, встановлених адміністративним законодавством.

З метою більш детального аналізу адміністративно-правового статусу суб'єктів сектору безпеки та оборони, зацентруємо увагу на деяких з них.

Одним із головних суб'єктів державної політики у сфері національної безпеки та оборони є Міністерство оборони України, що «забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань національної безпеки у військовій сфері, сферах оборони і військового будівництва в мирний час та особливий період» [12]. До повноважень Міністерства оборони України належать «організація заходів оборонного планування, визначення засад військової, військової кадрової та військово-технічної політики у сфері оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони» [56, с. 32-33].

Таким чином, Міністерство оборони України є координатором більшості суб'єктів державної політики у сфері національної безпеки і оборони України.

Законодавство визначає Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади та військового управління, який має підпорядкованість над Збройними силами України. Збройні сили України включають різні види та окремі роди військ. Також Міністерство оборони України має в своєму підпорядкуванні Державну спеціальну службу

транспорту, яка є спеціалізованим військовим формуванням. Її призначення полягає в забезпеченні стійкого функціонування транспорту як у мирний час, так і в особливий період.

Міністерство оборони України очолює міністр оборони України, який є «членом Кабінету Міністрів України. Міністр оборони України підпорядковується Президентові України як Верховному Головнокомандувачу Збройних сил України та підзвітний Верховній Раді України» [12].

На даний час міністр оборони України відповідає не лише за формування державної політики у сфері оборони, але й за оборонне планування, програмний та ресурсний менеджмент, військову кадрову політику, ефективне та належне використання оборонних ресурсів, усебічне забезпечення життєдіяльності, функціонування, розвиток та застосування Збройних сил України [12]. Тому Міністр оборони виконує ряд функцій, від результативності яких буде характеризуватися той чи інший вектор розвитку оборонної сфери держави, а також її оборонної спроможності.

До речі, у 2024 р. міністр оборони Рустем Умеров затвердив план заходів Міністерства оборони України щодо реалізації адаптованої Річної національної програми співробітництва з НАТО і запевнив, що «Наша стратегічна мета – стати членом НАТО. Ми на постійній основі зустрічаємося, робимо дуже багато двосторонніх зустрічей, обмінюємось інформацією через відеоконференції для того, щоб переконати всіх наших партнерів, що НАТО буде більш спроможна захистити наш континент від ворогів, якщо Україна буде членом НАТО» [57]. Звідси, Міністерство оборони України обирає той вектор політики, який максимально наближає Україну до всупу до НАТО; проводить численні консультації; здійснює обмін досвідом, міністр бере участь у засіданнях на рівні міністрів оборони інших країн, що окреслює новий формат взаємин України та Північноатлантичного альянсу.

До органів, що забезпечують формування та реалізацію державної політики в сфері національної безпеки та оборони також можна віднести Міністерство внутрішніх справ України. Очолює даний орган міністр внутрішніх справ України, який «відповідає за формування державної політики у сферах, що належать до компетенції Міністерства внутрішніх справ України, здійснює повноваження, визначені законодавством України» [12].

До того ж, «діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України» [12].

Відповідно «Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [12]. Також до повноважень Національної поліції, що направлені на протидію загрозам національній безпеці відноситься: «застосування заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ; здійснення контролю у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; сприяння забезпеченню відповідно до закону

правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості» [58, с. 125]. Звідси стає очевидним той факт, що діяльність працівників Національної поліції України щоденно пов'язана із захистом прав, свобод та законних інтересів людей, охороною публічного порядку та забезпеченням національної безпеки.

Важливим безпековим органом є Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), яка «визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, координує і контролює їх виконання. До того ж, у випадках, передбачених законом, РНБО подає на розгляд Президентові України пропозиції щодо утворення вищого колегіального стратегічного органу воєнного керівництва обороною держави в особливий період» [12]. У системі суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони Рада національної безпеки і оборони України займає домінуюче місце, так як вона є спеціально уповноваженим органом державної влади, що не належить до жодної з гілок влади.

Відповідно до Закону «розвідувальні органи України здійснюють розвідувальну діяльність з метою сприяння реалізації національних інтересів України та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України у визначених законом сферах. Розвідувальні органи як суб'єкти забезпечення національної безпеки і оборони України беруть участь у формуванні і реалізації державної політики з питань національної безпеки і оборони у визначених законодавством сферах. Повноваження розвідувальних органів визначаються законодавством України» [12].

Служба безпеки України, яка підпорядковується Президентові України та підконтрольна Верховній Раді України, є «державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує

державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підбивній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці» [12]. З огляду на таку позицію законодавця, Служба безпеки України належить до категорії тих суб'єктів, які виконують функції, що притаманні національній безпеці та обороні. Діяльність СБУ безпосередньо пов'язана із протидією тероризму, колаборацією, запобіганням злочинності, усуненням загроз суверенітету й безпеці України, захистом прав громадян. При цьому методи діяльності Служби безпеки України досить різноманітні.

З початком російсько-української війни СБУ, здійснюючи розвідку, контррозвідку та забезпечуючи інформаційну безпеку країни, відіграє ключову роль у питанні національної безпеки та оборони. Співробітники СБУ виконували та й по сьогоднішній день продовжують виконувати ряд небезпечних завдань, а зокрема: викриття й затримання проросійських терористів, диверсійних груп, незаконних збройних формувань.

Таким чином, діяльність Служби безпеки України включає широкий комплекс заходів, що націлені на безпеку та захист України й українського населення.

Вагому роль у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони, як уже нами зазначалось, відіграють Збройні Сили України, так як основне навантаження щодо захисту держави припадає саме на них.

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» Збройні Сили України є невід'ємною складовою сектору безпеки і оборони, зокрема, як «...системи органів державної влади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-

промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [12]. При цьому законодавством чітко визначено, що до сил оборони відносяться Збройні Сили України [12]. Звідси випливає логічний висновок про те, що нині Збройні Сили України є базовою ланкою у забезпеченні оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. Жодна з держав світу не може уявити свого існування без наявності армії. Так само й Україна, особливо в період російсько-української війни, оцінила вагомість такого силового компонента.

Згідно Закону України «Про Збройні Сили України» Збройні Сили України – це «військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності» [33]. Збройні Сили України провадять свою діяльність на засадах: «вірності конституційному обов'язку та військовій присязі; верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод; гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю; поєднання єдиноначальності і колегіального розроблення найбільш важливих рішень; комплектування шляхом призову громадян на військову службу та прийняття на військову службу за контрактом; постійної бойової та мобілізаційної готовності; збереження державної таємниці; виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу, додержання військової дисципліни; забезпечення державного соціально-економічного та соціально-правового захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, а також членів їх сімей; заборони створення і діяльності організаційних структур політичних партій. Особовий склад Збройних Сил України складається з військовослужбовців і працівників

Збройних Сил України. Чисельність Збройних Сил України затверджується Верховною Радою України за поданням Президента України» [33]. При цьому, варто зазначити, що чисельність ЗСУ протягом останніх років змінювалась у прогресії зростання. Так, до війни з росією, у 2013 році, у лавах Збройних сил України було 166 тисяч осіб. Після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі чисельність ЗСУ збільшилася до 250 тисяч осіб. Такою вона залишалася до 2018 року включно. В 2019 році чисельність української армії скоротилася до 246 тисяч. Але вже наступного року ЗСУ знову налічували 250 тисяч військових. В 2022-му, після початку повномасштабного вторгнення та з урахуванням мобілізації, у лавах Збройних сил приблизно 700 тисяч осіб. Таким чином, порівняно з 2014-2021 роками чисельність української армії зросла майже втричі [59]. До ЗСУ повернулись резервісти з бойовим досвідом АТО/ООС та військовозобов'язані з офіцерськими званнями й відповідними спеціалізаціями. Стрімке збільшення українського війська дозволило військовому командуванню сформувати нові підрозділи, частини та значно ефективніше готувати їх до виконання бойових завдань.

Разом з тим, відповідно до Закону України «Про чисельність Збройних Сил України» затверджено «чисельність Збройних Сил України у кількості, яка не перевищує 261000 осіб, у тому числі 215000 військовослужбовців. А в особливий період чисельність Збройних Сил України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України» [60].

Під адміністративно-правовим статусом Збройних Сил України потрібно розуміти статус, який регулюється адміністративно-правовими нормами і охоплює всі важливі аспекти діяльності Збройних Сил у контексті забезпечення національної безпеки і оборони України.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України базується на ряді конституційних та законодавчих принципів і гарантій, які визначають

правові рамки для діяльності Збройних Сил. Збройні Сили України також взаємодіють з іншими суб'єктами національної безпеки та оборони, що вимагає узгодженості їх адміністративно-правових статусів для ефективної співпраці. Це може включати спільні операції, координацію зусиль, обмін інформацією тощо.

Важливим є те, що адміністративно-правовий статус Збройних Сил може зазнавати змін відповідно до законодавства, особливо у випадках, коли настає відповідальність за певні дії або події. Це означає, що ЗСУ повинні діяти в межах правового поля, встановленого законами.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України (ЗСУ) поєднує такі структурні елементи, як: мета, завдання, функції, відповідальність. Кожен з цих елементів окреслює основні напрями діяльності та організації ЗСУ.

Мета Збройних Сил України визначена законодавством і полягає в захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України. ЗСУ забезпечують безпеку держави від зовнішніх загроз та сприяють підтриманню стабільності в регіоні.

Завдання ЗСУ розподіляються на декілька основних категорій, серед яких:

1. «Оборона України від збройної агресії: забезпечення захисту державного кордону та відсіч агресії в разі нападу.
2. Участь в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: виконання завдань в рамках міжнародних зобов'язань України.
3. Забезпечення готовності до мобілізації: підтримка боєздатності, підготовка резервів та забезпечення швидкого реагування на загрози.
4. Підготовка та виховання особового складу: проведення навчань, підготовка офіцерського складу, виховання патріотизму та військової дисципліни.

5. Забезпечення порядку і безпеки в особливих умовах: виконання завдань під час надзвичайних ситуацій, таких як стихійні лиха чи техногенні катастрофи» [61].

Функції ЗСУ включають конкретні дії та заходи, спрямовані на виконання завдань та досягнення мети: «а) оперативно-стратегічне планування: розробка і реалізація планів оборони та операцій; б) бойова підготовка: проведення тренувань, маневрів і навчань для підвищення боєготовності; в) управління військовими підрозділами: забезпечення координації та управління діями різних підрозділів ЗСУ; г) матеріально-технічне забезпечення: організація постачання зброї, техніки, продовольства та інших необхідних ресурсів; г) інформаційно-аналітична діяльність: збір, аналіз і поширення інформації, необхідної для прийняття рішень; д) військова дипломатія: участь у міжнародних військових і дипломатичних заходах, співпраця з союзниками; е) забезпечення правопорядку в військових частинах: контроль за дотриманням військової дисципліни та законності» [62].

Кожен з цих елементів відіграє важливу роль в забезпеченні ефективності та боєздатності Збройних Сил України.

«Підготовка Збройних Сил України до виконання покладених на них Конституцією України завдань, організація та забезпечення їх виконання, підтримання на належному рівні бойової і мобілізаційної готовності та боєздатності, виховна робота, збереження життя і здоров'я особового складу, забезпечення законності та військової дисципліни у Збройних Силах України здійснюються органами військового управління, командирами і начальниками всіх рівнів відповідно до вимог Конституції України та законів України, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері оборони» [33]. До того ж, Україна зміцнює військовий потенціал шляхом міжнародного навчання й тренування особового складу Збройних Сил. Як свого часу повідомив міністр оборони України Олексій Резніков «...задля створення цілісної системи підготовки та подальшого ефективного

використання професійного персоналу Збройних Сил України, у поточному році розроблено та затверджено низку документів, які дозволять набути військовими фахівцями нових компетенцій. Зокрема, йдеться про Концепцію військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року, реалізація якої дозволить створити комплексну, ефективну, економічно доцільну та обґрунтовану систему забезпечення військ (сил) професійно підготовленими, з високими морально-діловими якостями військовослужбовцями, здатними якісно вирішувати складні військово-професійні завдання в мирний та воєнний час...» [63].

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну до різних навчальних програм приєдналися майже всі країни Євросоюзу та НАТО. Наприклад, можна говорити про унікальну операцію з підготовки українських військових під кодовою назвою Interflex, яка є продовженням військової операції Orbital.

Варто зазначити і про ряд інших іноземних місій щодо навчання українських військовослужбовців, усі вони об'єднані спільною метою – зміцнення спроможностей ЗСУ захищати територіальну цілісність України, а також здатність стримувати ворожі дії росії.

«На даний час Збройні Сили України перебувають у процесі переведення на озброєння стандартів НАТО. За цих умов передбачається трансформація системи управління українською армією, а також внесення відповідних змін до національного законодавства» [64, с. 39].

Якщо говорити про системні недоліки розвитку ЗСУ, то, в першу чергу, необхідно звернутися до проблем правового регулювання. Так, законодавство у військовій сфері характеризується наявністю значної кількості нормативно-правових актів, які не повною мірою відповідають потребам сьогодення. До того ж, відсутня цілісна система правових норм у сфері оборони. На підтвердження цього свідчить присутність у військовому законодавстві чисельного дублювання правових норм, їх неузгодженості, невідповідності; виникнення суперечностей та колізій; формування прогалин

у правовому регулюванні. Так, «система актів військового законодавства налічує лише стосовно життєдіяльності Збройних Сил України не менше 30 законів, 800 нормативно-правових актів на рівні Президента, Кабінету Міністрів України тощо» [65, с. 211]. На думку В. П. Тютюнника та В. К. Горovenка «стан законодавства у сфері оборони слід вважати незадовільним, а саме законодавство є множинним, несистематизованим, застарілим, недосконалим, недостатньо узгодженим та значною мірою суперечливим, у якому багато правових прогалин і велика кількість серйозних проблем. Головне – це законодавство не відповідає сучасним зовнішньо- та воєнно-політичним, військовим, воєнно-економічним та іншим реаліям, а також не забезпечує належного виконання завдань щодо підвищення обороноздатності держави, проведення оборонної реформи та реалізацію курсу України на вступ до НАТО» [66, с. 21]. Для вирішення цієї нагальної проблеми науковці В. В. Топольницький і В. Д. Левчук «вважають за необхідність створення в державі уповноваженого та спеціалізованого національного органу (інституту, структури) з метою розроблення Стратегії розвитку військового законодавства (законодавства у сфері оборони України) та його кодифікації, з комплектуванням його фахівцями юридичних спеціальностей у сфері національної безпеки та оборони, а також науково-педагогічним кадровим потенціалом провідних вузів та наукових установ України» [67, с. 29-30]. Ми цілком погоджуємось із такими пропозиціями, адже наявність великої кількості нормативно-правових актів у сфері оборони може негативно відбиватися на подальшому векторі обороноздатності держави, що у жодному разі не можна допустити, особливо, коли триває війна. Тому процес вдосконалення, систематизації, можливої кодифікації військового законодавства є вимогою часу.

До інших, не менш важливих, проблем розвитку ЗСУ, також можна віднести: брак досвідчених офіцерів, укомплектування армії сучасною зброєю, балансування бойового ресурсу, надання матеріально-технічної допомоги,

питання відпусток для бійців, які вже місяцями перебувають на бойових позиціях тощо.

Сьогодні Україна проживає надскладні часи, пов'язані з російською агресією, що несе загрозу для цілісності держави, її суверенітету, знищення національних цінностей, існування українського суспільства. Саме тому питання забезпечення національної безпеки є пріоритетним у діяльності держави.

Станом на зараз Збройні Сили України стали своєрідним ядром-опору російським загарбникам. Своєю відвагою, мобільністю, мотивованістю, дисциплінованістю українські військові демонструють усьому світу, як потрібно боротися за власну державу, як потрібно захищати людей, які в ній проживають. За це щодень їм дякує увесь український народ. Але, в свою чергу, держава, в особі відповідних органів, шляхом прийняття ефективних рішень та дій має докласти максимального зусиль для того, щоб українську армію зробити сучасною, модернізованою, на належному рівні укомплектованою і добре оплачуваною.

Національна гвардія України є одним із основних суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави. Ця функція полягає у загальній охороні законності, зміцненні правопорядку та забезпеченні прав і свобод громадян. Варто зауважити, що діяльність Національної гвардії України здебільшого є правоохоронною, оскільки її головна мета – це запобігання порушенням права. В контексті цього можна віднести Національну гвардію до правоохоронних органів і визначити форми її діяльності у цій сфері. Таким чином, науковий аналіз правового статусу Національної гвардії України в системі державного управління, зокрема у сфері внутрішніх справ, стає важливим, оскільки вона виконує ключові завдання з охорони прав і свобод громадян, а також забезпечує державну безпеку та захист державного кордону [68].

Національна гвардія України функціонує у контексті особливих адміністративно-правових відносин, які виникають при застосуванні заходів

адміністративного примусу та випадках правопорушень, у тому числі адміністративних. Вона входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, що відповідає за забезпечення порядку і безпеки, а також захист прав та інтересів громадян і держави. Це свідчить про те, що Національна гвардія України є частиною системи державного управління в адміністративно-політичній сфері і має відповідний адміністративно-правовий статус.

Ключовим елементом цього статусу є її адміністративна правосуб'єктність. Це означає, що Національна гвардія України має потенційну здатність мати права та обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність) та може реалізовувати ці права та обов'язки (адміністративна дієздатність). Наприклад, адміністративна правоздатність виникає з моменту створення підрозділу, а закінчується з моменту ліквідації [69].

Цей аспект підкреслює важливість розуміння ролі та правового статусу Національної гвардії України у системі державного управління, зокрема у контексті адміністративно-правових відносин.

Отже, різні науковці пропонують різні підходи до аналізу складових адміністративно-правового статусу Національної гвардії України та інших правоохоронних органів. Н. В. Лебідь та А. А. Стародубцев вказують на кілька елементів: цільовий, структурно-організаційний, функціональний та відповідальність. Ці підходи включають в себе аспекти, такі як мета, завдання, функції, компетенція та інші.

Щодо правозахисних органів, фахівці також визначають кілька складових їхнього адміністративно-правового статусу. А. М. Подоляк та С. Л. Курило пояснюють, що це включає компетенцію, правозастосування, юридичну відповідальність, а також стосунки у системі суспільних відносин та механізм державного управління [70].

Враховуючи різноманітність підходів, аналіз складових адміністративно-правового статусу Національної гвардії України може

включати такі аспекти, як цільовий блок, компетенцію, функції та повноваження, відповідальність, а також становище в системі суспільних відносин та механізмі державного управління.

Отже, адміністративно-правовий статус Національної гвардії України визначається її роллю та місцем у системі державного управління в адміністративно-політичній сфері. Цей статус регулюється чинним адміністративним законодавством, що окреслює мету її існування, завдання, функції, сферу діяльності, повноваження, а також забезпечує гарантії та відповідальність.

Для аналізу адміністративно-правового статусу Національної гвардії України ми можемо використовувати блокову структуру, що включає наступні елементи:

1. «Цільовий блок: він визначає призначення та основну мету діяльності Національної гвардії України, а також її завдання та функції.
2. Структурно-організаційний блок: цей елемент поєднує в собі структурний та організаційний аспекти. Структурний аспект визначає структуру центрального апарату та територіальних підрозділів, а також схему організаційного підпорядкування та розподіл функціональних повноважень. Організаційний аспект описує нормативний порядок створення, реорганізації та ліквідації Національної гвардії України, а також процедури внутрішньої та зовнішньої роботи та взаємодії з іншими суб'єктами.
3. Компетенційний блок: цей елемент також складається з двох частин. Перша – повноваження – визначає права та обов'язки, які має Національна гвардія України. Друга – підвідомчість – визначає об'єкти та сфери, на які поширюються повноваження Національної гвардії України» [71].

Аналізуючи цільовий блок адміністративно-правового статусу Національної гвардії України, слід звернутися до розуміння мети та завдань цієї організації. У спеціалізованих виданнях мета визначається як

передбачення результату, досягнення якого має бути результатом дій, тоді як завдання описує необхідність для суб'єкта виконати певну діяльність у майбутньому.

В Конституції України зазначено, що діяльність держави повинна визначатися змістом та спрямованістю прав і свобод людини, а утвердження та забезпечення цих прав є головним обов'язком держави. Це положення стосується всіх органів влади, включаючи Національну гвардію України [11].

Згідно з Законом України «Про Національну гвардію України», її метою є «виконання завдань щодо захисту і охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних та інших протиправних посягань, а також забезпечення громадського порядку та громадської безпеки» [68].

Отже, цільовий блок адміністративно-правового статусу Національної гвардії України полягає у гарантуванні захисту і безпеки громадян, суспільства та держави, а також в утвердженні та забезпеченні їхніх прав і свобод від злочинних і протиправних посягань.

Враховуючи, що Національна гвардія України є важливим суб'єктом реалізації правоохоронної функції держави, яка спрямована на забезпечення законності та правопорядку, можна зрозуміти, що метою її створення та діяльності є зміцнення законності та правопорядку, а також забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Термін «завдання» можна визначити згідно зі статтею 1 Закону України «Про Національну гвардію України», відповідно до якої завданням Національної гвардії України є «захист та охорона життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, участь у забезпеченні державної безпеки, участь у захисті державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій та інших злочинних організацій» [68].

Щодо функцій, вони можуть розглядатися як напрями діяльності, в яких проявляється сутність та завдання органу. Таким чином, функції Національної гвардії України поєднують у собі захист та охорону громадян, суспільства та держави від різних загроз, участь у забезпеченні порядку та безпеки, а також виконання завдань, пов'язаних із запобіганням та припиненням терористичних актів і інших злочинних дій.

Вказані визначення функцій органів влади відображають їхнє соціальне призначення та напрями діяльності. Ці функції структурують діяльність органу влади та визначають його роль у системі державного управління.

Щодо правоохоронних органів, таких як Національна гвардія України, визначення її функцій є критично важливим для забезпечення правопорядку та безпеки в державі. Діючий Закон України «Про Національну гвардію України» дійсно може бути оптимізованим для більш чіткого визначення завдань, цілей та функцій Національної гвардії України.

Оптимізація змісту закону може включати уточнення та конкретизацію завдань та функцій Національної гвардії, виправлення дублювань та уточнення формулювань для досягнення більшої юридичної точності та чіткості. Це допоможе підвищити ефективність та прозорість діяльності Національної гвардії та забезпечити її легітимність у виконанні своїх обов'язків перед суспільством.

На сьогодні Національна гвардія України виконує різні функції, такі як протидія злочинам, адміністративна діяльність, охорона, антитерористичні операції, цивільний захист, прикордонний контроль та оборона.

Національна гвардія України є суб'єктом адміністративного права, вона вступає у спеціальні адміністративно-правові відносини – правоохоронні, і є частиною механізму державного управління у сфері адміністративної політики. Отже, вона характеризується приналежністю їй відповідного адміністративно-правового статусу.

Юридична відповідальність є важливим механізмом забезпечення законності в діяльності будь-яких державних органів, включаючи

Національну гвардію України та Збройні сили України. Вона відіграє ключову роль у підтриманні правопорядку, дисципліни та забезпеченні виконання законодавства.

Юридична відповідальність є комплексом заходів примусу, які застосовуються до суб'єктів права за вчинення ними правопорушень різного характеру. Вона спрямована на забезпечення реалізації норм права, а також захисту прав і свобод людини.

Юридична відповідальність поділяється на кілька видів:

1. Кримінальна відповідальність – передбачає притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення.
2. Адміністративна відповідальність – передбачає притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення.
3. Дисциплінарна відповідальність – застосовується за порушення дисципліни.
4. Цивільно-правова відповідальність – передбачає відшкодування шкоди, завданої правопорушенням.

Діяльність Національної гвардії України та Збройних сил України регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема:

- Конституція України – основний закон держави, який закріплює загальні засади правопорядку та відповідальності;
- Закон України «Про Національну гвардію України» – визначає правовий статус, завдання, функції та організацію діяльності Національної гвардії України;
- Закон України «Про Збройні Сили України» – регулює діяльність Збройних сил, їх структуру та функції;
- Кримінальний кодекс України – передбачає відповідальність за військові злочини та інші кримінальні правопорушення;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення – регулює адміністративну відповідальність;

- Дисциплінарний статут Збройних Сил України – встановлює правила військової дисципліни та заходи дисциплінарного впливу [72].

У контексті Національної гвардії та Збройних сил юридична відповідальність реалізується через:

1. «контроль і нагляд – спеціалізовані органи, такі як військова прокуратура та служби внутрішньої безпеки, здійснюють контроль за дотриманням законності;
2. розслідування і покарання – у випадку вчинення правопорушення проводиться розслідування, а винні притягуються до відповідальності згідно з чинним законодавством;
3. профілактика правопорушень – через виховну роботу, навчання та роз'яснення правових норм;
4. судова практика – розгляд справ у судах, які вирішують питання притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності» [53].

Юридична відповідальність є важливим елементом забезпечення законності в діяльності Національної гвардії України та Збройних сил України. Вона сприяє підтриманню правопорядку, дисципліни та захисту прав і свобод людини. Застосування різних видів відповідальності дозволяє ефективно реагувати на правопорушення та запобігати їх вчиненню, що, в свою чергу, забезпечує належне виконання завдань, покладених на ці військові формування.

Отже, проведений нами аналіз дає можливість підсумувати, що адміністративно-правовий статус Збройних Сил України та Національної гвардії України потрібно розуміти як їх правове положення в системі державного управління України, яке визначається чинним адміністративним законодавством та регулює їх мету, завдання, функції, повноваження, права і обов'язки щодо виконання завдань у сфері оборони, безпеки і публічного порядку в Україні.

Висновки до Розділу 1

Національна безпека та оборона – це надзвичайно актуальна проблема як на національному, так і на міжнародному рівнях. Забезпечення безпеки є важливою умовою для ефективного функціонування держав та суспільства в цілому. Кожна країна формує та реалізує політику, спрямовану на захист життєво важливих інтересів людей, суспільства та держави, що гарантує суверенітет, демократичний розвиток та добробут громадян.

Україна також не є винятком і реалізує свою політику національної безпеки на основі Конституції, міжнародних договорів, які були затверджені Верховною Радою України, законів та нормативно-правових актів. Ці дії спрямовані на забезпечення безпеки країни, збереження державного суверенітету, просування демократичного розвитку та забезпечення належних умов для гідного життя громадян України.

Національна безпека спочатку в Україні розглядалася як політична доктрина, а згодом була втілена через визначення конкретних сфер державної діяльності. Подальший розвиток спеціального законодавства у цій галузі залежить переважно від правових та організаційних регламентів, що приймаються національними органами.

Провідним напрямом вітчизняної державної політики у сфері національної безпеки і оборони визнано забезпечення безпеки особи. Саме вона вважається фундаментальною одиницею нацбезпеки та однією з найважливіших цілей суспільного, політичного, соціального й економічного розвитку в усіх демократичних країнах світу.

Забезпечення національної безпеки поєднує у собі сукупність засобів, здатних протидіяти загрозам та викликам, а також можливість досягти необхідного рівня захищеності та надійності. У системі забезпечення національної безпеки вагоме місце відіграють принципи, тобто ті основні засади, постулати, на яких і формується система національної безпеки загалом. Вони висвітлюють роль держави у сучасному світі, а також

визначають напрямки попередження й знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз. У той же час, нові виклики та зміни, що відбуваються у глобальному середовищі, вимагають пошуку нових підходів або вдосконалення вже діючих задля забезпечення національної безпеки на належному рівні.

Важливою ланкою здійснення повноважень у секторі безпеки і оборони є демократичний цивільний контроль. Цивільний контроль здійснюється за такими принципами: верховенство права, законність, підзвітність, прозорість, ефективність та результативність. Звідси зроблено висновок про наявність тісного взаємозв'язку між базовими принципами забезпечення національної безпеки, як своєрідних частинок єдиного цілого.

Забезпечення національної безпеки та оборони кожної країни є завданням відповідного кола суб'єктів. За своїм змістом така діяльність полягає у реалізації ряду організаційних, правоохоронних, законодавчих та інших заходів.

Під системою суб'єктів забезпечення національної безпеки прийнято розуміти сукупність органів державної влади, а також недержавних органів, які об'єднані спільним цілями та завданнями щодо захисту, збереження і зміцнення національних цінностей та інтересів, протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, і, які здійснюють свою діяльність у певній взаємодії, згідно діючого законодавства.

До суб'єктів сектору безпеки та оборони безпосередньо належать: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України,

центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Вагому роль у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки відіграють Збройні Сили України, так як основне навантаження щодо захисту держави припадає саме на них.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України (ЗСУ) включає такі структурні елементи, як мета, завдання, функції, відповідальність. Кожен з цих елементів окреслює основні напрями діяльності та організації ЗСУ.

На даний час Збройні Сили України перебувають у процесі переведення на озброєння стандартів НАТО. За цих умов передбачається трансформація системи управління українською армією, а також внесення відповідних змін до національного законодавства.

Збройні Сили України стали певною «стіною-опору» російській військам. Своєю відвагою, мобільністю, мотивованістю, дисциплінованістю українська армія показує усьому світу, як потрібно здійснювати боротьбу за власну державу, як потрібно захищати людей, які в ній проживають. І, відповідно, населення України кожного дня висловлює безмежну подяку за таку героїчну працю. Але й державні органи, органи місцевого самоврядування мають робити все для того, щоб українська армія була сучасною, модернізованою, на належному рівні укомплектованою і добре оплачуваною.

РОЗДІЛ 2

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

2.1. Інформаційний захист людини, суспільства та держави

Інформаційна безпека є ключовим аспектом національної безпеки України, особливо у світлі сучасних геополітичних викликів та кіберзагроз. З огляду на високий рівень кібератак і інформаційних війн, що постійно ведуться проти України, розуміння та захист інформаційного простору стає вирішальним для забезпечення стабільності та незалежності держави. Розвиток технологій і збільшення кількості даних вимагає від України постійного оновлення законодавчих та технічних заходів захисту інформації.

Сучасний період розвитку інформаційної сфери характеризується якісно новим підходом до збирання, зберігання та обробки інформації. Поява нових засобів поширення інформації дозволяє не тільки задовольнити інформаційні потреби громадян, а й створює небезпеку для національного інформаційного простору. Підтвердженням цього є наявний стан інформаційної безпеки України, який характеризується сповільненим, «запізнілим» впливом на національне інформаційне виробництво. До того ж, проблеми у цій сфері часто пов'язані зі старіючими інформаційними системами, які не відповідають теперішнім вимогам безпеки, відсутністю кваліфікованих фахівців і необхідними інвестиціями в сектор безпеки.

Крім того, зросла потреба у міжнародній співпраці для боротьби з крос-кордонними кіберзлочинами. Перспективи подолання існуючих проблем і зміцнення інформаційної безпеки в Україні можуть бути досягнуті через розробку комплексних стратегій, які включають інноваційні технологічні рішення, освіту населення з питань кібербезпеки та зміцнення законодавчої бази. Дане питання є вкрай важливим для розуміння загальних тенденцій і

визначення майбутніх кроків у зміцненні інформаційної безпеки, що є актуальним як для держави, так і для кожного громадянина.

Доктринальний аналіз особливостей інформаційної безпеки України в умовах інформаційного глобалізму був предметом дослідження численних вчених-правників, економістів, державних управлінців, юристів, що знайшло своє відображення у працях таких науковців як: А. В. Возженікова, Ю. Ф. Нуждіна, А. А. Стрельцова, Д. С. Черешкіна, І. М. Панаріна, А. А. Прохожева. Сучасні особливості інформаційного суверенітету та доктрини інформаційної безпеки України в умовах воєнного стану досліджували В. Бондаренко, Ю. Горбань, М. Дмитренко, Ф. Медвідь, А. Пишна, Я. Михальський, О. Черевко та інші. Водночас комплексний аналіз вченими не проводився, що і зумовило науковий інтерес до цього питання.

Інформаційна безпека є частиною національної безпеки держави. Її особливістю є те, що вона, як невід'ємна складова, входить до інших підвидів національної безпеки: економічної, фінансової, військової, освітньої, політичної тощо. Інформаційна безпека України характеризує «...стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [73].

Зростаюча роль інформації у світі, часте її перетворення на «інформаційну зброю» – засіб масового маніпулювання суспільною свідомістю – обумовлює актуальність проблеми інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки будь-якої держави [74].

Про важливість інформаційної безпеки в юриспруденції свідчить і те, що вона зазначена як конституційно-правова категорія у ст. 17 Конституції України.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» «забезпечення інформаційної безпеки є одним із основних напрямів державної інформаційної політики» [75]. Фундаментальною характеристикою інформаційної безпеки слід вважати ймовірність підвищеного ризику виникнення загрози або небезпеки для особи, суспільства та держави. Критерієм ефективності інформаційної безпеки є забезпечення високого рівня безпеки при мінімально пов'язаних з цим витратах.

Інформаційна безпека щодо інформатизації знайшла юридичне вираження на законодавчому рівні в Концепції Національної програми інформатизації (Затверджена Законом України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР). Відповідно до цього документа «інформаційна безпека – це комплекс нормативних документів з усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу; комплекс державних стандартів із документування, супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації; банк засобів діагностики, локалізації і профілактики комп'ютерних вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високонадійні криптографічні методи захисту інформації тощо. Інформаційна безпека є невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну і електронної комунікації, механізми забезпечення функціонування електронних комунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни» [76].

У науковій літературі сутність категорії «інформаційна безпека» розкривається неоднозначно. В. Лук'янова та А. Лаутар зазначають, що «інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища

суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави. Під інформаційним середовищем розуміють сферу діяльності учасників інформаційних відносин, пов'язану зі створенням, зміною і споживанням інформації. Дане середовище умовно поділяється на три основні предметні частини: створення і розповсюдження первинної та вторинної інформації; формування інформаційних ресурсів, підготовки інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг; споживання інформації та дві забезпечувальні предметні частини: створення і застосування інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення, а також забезпечення недоторканості інформації (інформаційної безпеки)» [77, с. 97].

П. Біленчук так само розділяє подібну позицію і говорить про стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який «забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах особи, суспільства, держави. Дана категорія включає в себе сукупність організаційних, соціально-економічних, правових механізмів, що працюють на забезпечення сталого розвитку суспільства і держави» [78, с. 64]. Безпека в інформаційній сфері, на думку науковця, передбачає «забезпечення інформаційного суверенітету; удосконалення державного регулювання даного питання шляхом створення фінансових і правових умов для вироблення і застосування сучасних технологій, доступу до публічної інформації, розвитку державної інформаційної інфраструктури при запобіганні свавільному втручання органів влади у функціонування ЗМІ; забезпечення захисту національного інфопростору та недопущення монополії держави в інформаційній сфері» [78, с. 54-55].

На думку В. Я. Рубана «інформаційна безпека людини, суспільства, держави – це стан їхньої інформаційної озброєності (мається на увазі духовної, інтелектуальної, морально-етичної, політичної), за якого ніякі інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії,

що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів» [79, с. 170].

Інформаційний суверенітет ми розглядаємо як верховенство держави в інформаційній сфері на власній території та її здатність безперешкодно і незалежно надавати зовнішньому світу об'єктивну інформацію про особливості внутрішньої і зовнішньої політики та події всередині держави. При цьому державне управління в інформаційній сфері означає регулювання інформаційної діяльності, спрямоване на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів, прав і законних інтересів держави, суспільства, життя і здоров'я людини, а також законодавче встановлення і контроль за дотриманням дозвільних та інших умов здійснення такої діяльності. Створення умов для інформаційної діяльності має гарантувати дотримання принципів свободи вираження поглядів і переконань, свободи передачі, обміну та отримання інформації, права на інформацію, оприлюднення та доступності інформації, достовірності та повноти інформації, захисту від втручання в особисте і сімейне життя.

Слід також зазначити, що система інформаційної безпеки складається з наступних елементів:

- «суб'єкти безпеки – державні органи, організації, служби та окремі особи, які на основі функціонування механізмів безпеки та організації практичних дій забезпечують безпеку об'єкта;

- об'єкт безпеки – те, на що спрямовані дії суб'єкта із забезпечення безпеки. Об'єктами безпеки на різних ієрархічних рівнях є економічна система держави, галузь національної економіки, економіка регіону, підприємства всіх організаційно-правових форм як суб'єкти господарювання, домогосподарства та фізичні особи;

- механізми забезпечення безпеки – теоретичне обґрунтування послідовності заходів і реальних дій щодо забезпечення безпеки» [75].

Таким чином, інформаційна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на створення та підтримання у відповідному стані нормального

режиму функціонування відповідних автоматизованих (комп'ютеризованих) інформаційно-телекомунікаційних систем; організаційних заходів – на охорону, захист, запобігання та подолання загроз природного, техногенного та соціально зумовленого характеру; інженерно-технічних (технологічних, програмних і математичних) заходів, реалізація яких може порушити або припинити життєдіяльність певних соціотехнічних інформаційних систем; правової бази.

Організаційна структура забезпечення інформаційної безпеки в Україні визначає такі рівні:

«I рівень – стратегічний та загальнодержавний: включає Верховну Раду України, Президента України та Кабінет Міністрів України; прийняття політичних рішень, законодавче та нормативно-правове забезпечення, встановлення процедур міжнародного співробітництва тощо;

II рівень – організаційно-управлінський, галузевий та регіональний: включає центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи та органи судової влади. Цей рівень забезпечує організаційно-методичне забезпечення інформаційної безпеки у відповідних відомствах та адміністративно-юридичних особах, а також координацію та контроль діяльності у сфері відповідальності органів державної влади;

III – національна критична інфраструктура. До неї належать підприємства, установи, організації, комунікації в національному інформаційному просторі та інші суб'єкти управління, якими здійснюється використання електронних засобів зв'язку та інформаційних технологій;

IV - рівень неурядових суб'єктів, включаючи громадян України, їхні об'єднання, державні та приватні засоби масової інформації» [80, с. 29-30].

До того ж, щоб краще зрозуміти сутність інформаційної безпеки, необхідно розглянути питання адміністративно-правових заходів забезпечення інформаційного правопорядку.

Адміністративно-правові заходи забезпечення інформаційного правопорядку полягають «в психологічному та фізичному впливі з боку суб'єктів владних повноважень на посадових осіб учасників інформаційної діяльності, громадян, які мають право на інформацію, та свідомо, навмисно чи з необережності, не виконують або не намагаються виконувати діючі правила, процедури. У першу чергу застосуванню підлягають заходи психологічного плану, що не допускають обмеження свободи дій, пересування, розпорядження майном, особистої недоторканості об'єкта управління. Але якщо учасник інформаційної діяльності не вживає самостійно зусиль для повернення до стану інформаційного правопорядку, після законної вимоги посадової особи суб'єкта владних повноважень не порушувати інформаційний правопорядок, виправданим виступає застосування до нього більш жорстких, інтенсивних владних заходів фізичного примусу, як реакції на продовжувану протиправну поведінку» [81].

Заходи фізичного примусу застосовуються як крайній засіб, для припинення особливо зухвалого порушення інформаційного законодавства. Вони передбачають суттєве обмеження для правопорушника, які можуть носити як майновий, фінансовий, будь який інший особистісний характер. Це обумовлює необхідність їх докладного законодавчого визначення.

«Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням у сфері інформаційного правопорядку можуть застосовуватися як самостійно (закриття у зв'язку із закінченням ліцензії суб'єкта інформаційних правовідносин), так й у сукупності з адміністративними стягненнями (затримання порушника інформаційного порядку з подальшим накладенням на нього адміністративного штрафу). Тобто, виходячи з теорії адміністративного права, адміністративноправові заходи поділяються на три види заходів:

– адміністративні стягнення (штраф, конфіскація, виправні роботи тощо);

- заходи припинення (особисте затримання, позбавлення спеціального права тощо);
- адміністративно-попереджувальні заходи (огляд, перевірка документів, вимога припинення окремих дій тощо)» [81].

Кожен з вищезазначених заходів характеризується своєю специфікою, має індивідуальне призначення, але водночас їх об'єднує спільна риса – це обов'язковість виконання.

В адміністративних наукових джерелах зазначені різні переліки адміністративно-правових заходів. Однак, відносно переліку таких заходів «щодо протидії правопорушенням у сфері інформаційного правопорядку слід враховувати повноваження основних суб'єктів інформаційних правовідносин, тобто у процесі односторонньої реалізації їх юридично-владних повноважень. Заходи такого роду багатоманітні, застосовуються у різних сферах суспільного життя й різними суб'єктами. В основному вони носять галузевий профіль, але можуть здійснюватися й органами із загальною управлінською компетенцією. Слід відзначити, що адміністративно-правові заходи попередження, припинення, профілактики правопорушень у сфері інформаційного правопорядку покликані забезпечити максимально можливе їх обмеження та доведення до такого стану, при якому ці правопорушення перестали би бути загрозою інформаційній безпеці України» [81].

Підсумовуючи вищеописане, можна сформулювати наступне визначення поняття адміністративно-правових заходів протидії правопорушенням у сфері інформаційного правопорядку, зокрема – це законодавчо закріплена сукупність взаємопов'язаних заходів владного впливу компетентних органів держави організаційно-правового та спеціального характеру, які спрямовані на забезпечення захисту інформаційного правопорядку, інформаційної безпеки та інформаційних прав і свобод держави, суспільства, людини та громадянина.

Державна політика забезпечення національної інформаційної безпеки зорієнтована на основні напрями діяльності органів державної влади у цій сфері та спрямована на захист національних інтересів країни, суспільства. У зв'язку з цим її основним завданням є мінімізація шкоди, спричиненої використанням неповної, несвоєчасної чи недостовірної інформації або негативної інформації, отриманої за допомогою інформаційних технологій, а також несанкціонованим поширенням інформації. Таким чином, інформаційна безпека реалізується через певні державні органи, а умови функціонування її суб'єктів визначаються міжнародним та національним законодавством.

Державне управління інформаційною безпекою в Україні, починаючи з 1991 року, пройшло чотири етапи, «кожен з яких характеризується пріоритетами, проблемами, шляхами їх вирішення та тривалістю. Періодична класифікація управління у сфері інформаційної безпеки в Україні мала значний вплив на еволюцію інформаційної безпеки в Україні за роки незалежності країни» [82, с. 36].

Вперше у своїй історії Україна зіткнулася з однією із найнебезпечніших форм війни – інформаційною війною. Головним ворогом у цій довготривалій інформаційній війні є росія, яка з початку 2014 року застосовує в Україні найсучаснішу форму гібридної війни. Росія бажає максимального нейтралітету Заходу на події в Україні, щоб виграти час для встановлення і розширення свого військового потенціалу. Також завдяки проросійським силам наявні певні неузгодженості в діях НАТО та ЄС, спостерігаються непорозуміння всередині урядів цих країн, зокрема щодо питання накладення антиросійських санкцій.

Як бачимо, головною метою російської федерації у цій війні є створення викривленого бачення подій між Україною та росією. Це знижує моральний дух українського народу та українських солдатів, заохочує до поширення проросійських настроїв, зради та перебіжчиків. Росія використовує багато методів і прийомів, що застосовуються в розвідувальних

атаках для впливу на певні групи населення. До основних методів інформаційної агресії проти України можна віднести:

- «1) дезінформування та маніпулювання;
- 2) пропаганда;
- 3) диверсифікація громадської думки;
- 4) психологічний та психотропний тиск;
- 5) поширення чуток» [83].

Головний висновок і урок інформаційно-пропагандистської війни росії проти України як ключової складової «гібридної війни» полягає в тому, що вона є безпрецедентною за своїм змістом, масштабом і спрямованістю [84].

По-перше, інформаційна війна розпочалася задовго до військового вторгнення росії в Україну і продовжує супроводжувати його на кожному етапі, попередньо адаптуючись до поточних цілей і завдань. По-друге, розвідувально-пропагандистські та дезінформаційні проекти, операції та заходи спрямовані на всі верстви населення росії та Заходу, а також на всі регіони України, кожен з яких має свої цілі та завдання. По-третє, метою інформаційної війни в Україні є ліквідація загарбниками української держави. У росії – отримати суспільну підтримку для виправдання дій російського керівництва. Для західних країн – дискредитація дій українського керівництва та його збройних сил. Війна є викликом для всієї міжнародної спільноти і супроводжується зростанням розвідувальної загрози світовому порядку. Слід зазначити, що Україна не була готова до такого масштабного військового наступу чи розвідувальної операції.

Указом Президента України введено в дію рішення Ради Національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [85].

В інформаційній сфері національні інтереси України формують стратегічні та поточні завдання державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки. Ці завдання викладені у Стратегії інформаційної безпеки України, а зокрема вони передбачають необхідність протидіяти

спеціальним розвідувальним операціям держави-агресора, спрямованими на підрих національного суверенітету і територіальної цілісності України. Цей базовий концептуальний документ щодо сучасної політики України у сфері інформаційної безпеки був затверджений Указом Президента України 28 грудня 2021 року [73]. Документ визначає сім ключових стратегічних цілей у сфері інформаційної безпеки України, які можуть бути реалізовані, зокрема, в умовах воєнного стану:

1. «Протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [73].

2. «Забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності» [73]. Однією з цілей окупаційних сил є знищення української культури та української громадянської ідентичності. Тому український уряд прийняв правильне рішення, дозволивши культурно-мистецьким установам відновити свою діяльність в умовах війни.

3. «Підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності в суспільстві» [73]. В умовах інформаційної війни, коли масово поширюються фейкові новини, важливо, щоб суспільство мало певний рівень медіакультури та медіаграмотності. Важливо, щоб люди не панікували перед підтвердженням інформації. Вони повинні вміти відрізнити брехню від правди та ідентифікувати ботів у соціальних мережах. Національна спілка журналістів України проводить корисну роботу в цьому напрямку.

4. «Забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної

інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту» [73]. Як зазначалося вище, головним інструментом у боротьбі з ворожими фейками є правда. Цю правду здобувають і розкривають журналісти і доносять до громадськості.

5. «Інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною» [73].

6. Створення ефективної системи стратегічних комунікацій, спрямованої на забезпечення оперативного обміну інформацією між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством щодо кризової ситуації.

7. «Розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу» [73]. Формування інформаційного суспільства та постійний розвиток інформаційних технологій мають значний вплив на воєнно-безпекові відносини. Інформаційні технології активно використовуються як у військовій, так і в комерційній сфері.

Отже, інформаційна безпека України на сучасному етапі є критично важливим аспектом національної безпеки, оскільки країна стикається з небувалими викликами в умовах гібридної війни та постійних інформаційних атак. Значна частина цих викликів походить від агресивних дій російської федерації, яка використовує інформаційні кампанії для дестабілізації ситуації в Україні та підриву довіри до української державності. У відповідь на ці загрози Україна зробила певні кроки у формуванні ефективної системи інформаційної безпеки. Зокрема, утвердження Стратегії інформаційної безпеки у 2021 р., прийняття релевантних законів та розробка механізмів реагування на інформаційні атаки є ключовими елементами в забезпеченні стійкості держави.

Гібридна війна є складним конфліктом, який поєднує військові та невійськові методи для досягнення стратегічних цілей. Основна особливість такої війни полягає в прихованому використанні різноманітних інструментів і тактик, що робить її важкою для ідентифікації та протидії. Вона включає застосування регулярних і нерегулярних військових сил, використання політичного впливу, економічного тиску, кібератак, інформаційних кампаній та соціально-психологічних операцій. Також характерною рисою є використання правових інструментів для легалізації військової присутності та дій, які мають за мету дестабілізувати ситуацію в країні. Гібридна війна вимагає від країн, що їй протистоять, здатності оперативно реагувати на різноманітні загрози й адаптувати свою оборонну та безпекову політику.

Хоча гібридна війна є широкомасштабною операцією, ми вважаємо, що російський підхід виходить за рамки підходу Заходу і передбачає втягування організованої злочинності та спецслужб з глобальним охопленням і чіткими зв'язками. У веденні гібридної війни росія залучає щонайменше шість президентських виконавчих департаментів і низку президентських рад. На нашу думку, складовими гібридної війни є класична війна (збройні військові операції), інформаційна або розвідувально-психологічна війна, партизанська війна, кібервійна, елементи тероризму та диверсій, а також використання економічного та дипломатичного впливу. Небезпека гібридної війни полягає в тому, що межі війни, сценарії її початку та завершення фактично неоднозначні, ворога часто важко ідентифікувати, зміна стану з воєнного на мирний переважно не вирішує конфлікт, а ситуація може загострюватися в майбутньому.

Більшість вчених також солідарні у тому, що інформаційна війна є важливим елементом гібридної війни. Це показує і практика. Так, постійний розвиток системи масової комунікації надає широкі можливості для стирання кордонів і нав'язування власних ідей та маніпулювання свідомістю населення країни-супротивника. Наприклад, «інформаційна війна між Україною та росією – це боротьба між так званим «руським миром» (ідеологія реставрації

радянського режиму) та постмайданною Україною (новий політичний проект та постколоніальний синдром)» [86, с. 50].

До основних засобів гібридної війни належать: «засоби дезорієнтації противника у військовому та політичному плані; дезінформація про ресурси країни; дії, спрямовані на знищення або блокування ліній передачі даних з метою дезорієнтації та дезорганізації; постійне очікування атак і широкомасштабних наступальних дій по всій лінії фронту; створення атмосфери напруженості в українському суспільстві; вплив на масову свідомість українців з метою їх деморалізації та поширення паніки» [87]. Постійне збільшення потоку інформації унеможливорює контроль з боку будь-якої держави. Тому головним завданням у конфлікті в інформаційній сфері є не контроль над потоком інформації, як справедливо зазначає О. Дугін, а контроль над алгоритмами інформаційних потоків.

Наразі російська федерація часто використовує радянську практику активних засобів поширення дезінформації. Це дії прихованого або оманливого характеру, спрямовані на здійснення вигідного впливу на цільове суспільство. Серед таких дій варто звернути увагу на створення та поширення наративів та неправди. Наратив (від лат. *Narrare* – розповідати, пояснювати) – це інтерпретація подій, що не ґрунтується на фактах або точних даних. Найкращими прикладами наративів є міфи та легенди. Фейки зазвичай використовуються для «підтвердження» історії. Фейкові новини – це новини, які навмисно спотворені або повністю вигадані. У цьому випадку основними сценаріями російських фейкових новин про Україну є: переворот на Майдані; Україна – «нацистська» держава; Україна – «недержава»; спотворення і невизнання української історії; дискредитація українських військових; територіальний розпад України; «територіальні претензії» сусідніх країн, «виправдання» тимчасової окупації окремих регіонів України, війська НАТО воюють в Україні, західні країни втомилися від України, маніпуляції у відносинах України та ЄС, функціонування лабораторій біологічної зброї в Україні.

Сьогодні фейкові новини є однією з найпоширеніших форм маніпуляцій у ЗМІ. Не всі фейки є очевидно ірраціональними. Часто маніпуляцію важко виявити з першого погляду. Такі фейки створюються для того, щоб поступово, крок за кроком, досягти бажаного ефекту – змінити ставлення та сформувати бачення до певного явища, соціальної чи етнічної групи тощо. Саме такий кумулятивний ефект притаманний фейкам. Не лише текстові фейки, а й візуальні (включаючи фото, відео та дипломатичні фейки, створені за допомогою штучного інтелекту) [88, с. 10-11].

Протидія дезінформації в умовах російської агресії є надважливим викликом. Вона має бути комплексною і включати наступні заходи:

- 1) підвищення медіаграмотності населення, адже громадяни мають вміти критично оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- 2) запровадження ефективних механізмів моніторингу та протидії дезінформації.

Це включає в себе як урядові та громадські ініціативи, так і розвиток незалежних засобів масової інформації. Незалежні медіа є важливим джерелом правдивої інформації. Уряд України вживає різних заходів для протидії дезінформації: у 2022 році було створено Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України для моніторингу та спростування дезінформації про війну в Україні [89]. Також підготовлено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації», яким пропонується запровадити кримінальну відповідальність за поширення дезінформації в умовах воєнного стану. Крім того, в Україні існує низка громадських організацій, які працюють у сфері протидії дезінформації. Ці ініціативи проводять освітньо-просвітницькі кампанії, неформально викривають дезінформацію та спростовують її, поширюють достовірну інформацію. Протидія дезінформації є складним завданням, але воно вкрай необхідне для захисту України, особливо в період тривання російської агресії.

Отже, гібридна війна є комплексною та багатовимірною формою конфлікту, яка використовує як традиційні військові, так і невійськові стратегії для досягнення стратегічних цілей. Основним інструментом гібридної війни є інформаційна війна, яка спрямована на маніпулювання громадською думкою, поширення дезінформації та створення соціальної нестабільності. Протидія дезінформації в умовах гібридної війни вимагає комплексного підходу, який включає освіту населення у сфері медіаграмотності, моніторинг та аналіз інформаційних потоків, а також співпрацю між державними установами, незалежними медіа та громадським сектором. Ефективне використання цих інструментів може зменшити вплив дезінформації та зміцнити стійкість суспільства.

Разом з тим, варто також зазначити, що комплексний захист критичної інфраструктури, в тому числі інформаційної, вимагає дещо іншого підходу. А, зокрема цей підхід має базуватися на: «вдосконаленні механізмів і процедур взаємодії та обміну інформацією на всіх рівнях управління, що функціонують на основі ризико-орієнтованого напрямку; чіткому розподілі повноважень і відповідальності щодо критичної інфраструктури (як правило, для цього призначається відповідальний національний орган або структура); ефективній взаємодії з іншими суб'єктами системи, наприклад, на розвитку взаємодії з іншими суб'єктами системи з метою ефективного залучення населення, суспільства, бізнесу та державних установ і організацій до розв'язання проблем забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури; налагодження ефективного обміну інформацією між усіма суб'єктами процесу забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури; забезпечення виконання функцій інтегрування та аналізу даних для підтримки процесів планування та прийняття рішень стосовно критичної інфраструктури; проведення підготовки кадрів і населення для забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури; постійна перевірка готовності сил і засобів, планів і процедур взаємодії та обміну

інформацією під час регулярних навчань на всіх рівнях управління» [90, с. 54-55].

Відповідно до положень Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.08.2021 р. № 447, серед передумов та чинників, що формують загрози кібербезпеці України, Стратегія кібербезпеки України називає: «недосконалість нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки, а також її застарілість у сфері захисту інформації; відсутність у значної частини державних органів відповідних структурних підрозділів, необхідного кадрового забезпечення та належного контролю за кіберзахистом, здійснення фінансування робіт із кіберзахисту за залишковим принципом; відсутність механізмів розкриття інформації про вразливості в умовах динамічної цифровізації всіх сфер державного управління та життєдіяльності держави; невідповідність сучасним вимогам рівня підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань кібербезпеки та кіберзахисту, зокрема неефективні механізми їх стимулювання до роботи в державному секторі; незавершеність заходів з упровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту, яка відповідатиме сучасним загрозам, викликам у кіберпросторі та глобальним тенденціям розвитку індустрії кібербезпеки; недостатню захищеність від кібератак державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; невідповідність вимогам законодавства стану захисту інформаційно-комунікаційних систем державних органів та суб'єктів господарювання, в яких обробляється значна частина інформації з обмеженим доступом» [73].

Враховуючи необхідність усунення вищезазначених факторів та нагальну потребу посилення спроможностей кіберзахисту національних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури з метою зменшення загроз кібербезпеці України, підготовлено проєкт Закону України «Про невідкладні заходи щодо посилення спроможностей кіберзахисту національних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури».

Законопроект передбачає, зокрема, «створення та функціонування національної системи реагування на інциденти кібербезпеки, кібератаки та кіберзагрози інформаційним, електронним комунікаційним та інформаційно-комунікаційним системам, визначаючи завдання, функції та повноваження національної системи реагування; національного координаційного центру кібербезпеки та спільних груп реагування на інциденти кібербезпеки, кібератаки та кіберзагрози; уповноважених представників Національної поліції України та Служби безпеки України; спільних груп реагування на інциденти кібербезпеки, кібератаки та кіберзагрози; цивільних груп реагування; інцидентів кібербезпеки, створення та забезпечення функціонування національної системи обміну інформацією про кібератаки; посилення відповідальності власників та розпорядників інформації, електронних комунікацій та інформаційних систем. За результатами громадського обговорення законопроекту підприємці, юристи та експерти зійшлися на думці про необхідність внесення суттєвих змін через невідповідність новітнім європейським стандартам у сфері кібербезпеки та створення загроз для бізнесу» [91].

Узгодженню різних підходів та досягненню компромісних рішень сприятиме обговорення цього проекту з громадськістю та широким колом науковців і практиків, а його реалізація допоможе якісному удосконаленню законодавства України у сфері кібербезпеки та захисту інформації.

Таким чином, наразі в Україні спостерігається ряд значних прогалин у галузі кібербезпеки, які вимагають негайного втручання та удосконалення на законодавчому рівні. Відсутність комплексної концепції кібербезпеки, особливо в структурах, таких як патрульна поліція, призводить до порушень інформаційного законодавства, що негативно впливає на права громадян і юридичних осіб, а також створює перешкоди в ефективному виконанні службових обов'язків поліції. Основні проблеми полягають у недосконалості нормативно-правової бази, відсутності належного контролю та фінансування, необхідного для забезпечення кіберзахисту, та відсутності спеціалізованих

структурних підрозділів. Це вимагає введення чітких механізмів реагування на кіберінциденти, обміну інформацією та розробки спеціалізованих тренінгів для підготовки кадрів. Також критичною є потреба в забезпеченні прозорості дій поліції, що залучена до кібербезпеки, та зміцненні захисту персональних даних громадян.

Варто зазначити, що «сьогодні запорукою побудови надійної системи інформаційної безпеки є не що інше, як зміцнення самої української держави та державних органів, відповідальних за її забезпечення. Реалізація цього завдання тягне за собою масштабні завдання, пов'язані з розвитком систем інформаційної безпеки, пошуком принципово нових нестандартних форм організації, взаємодії, координації діяльності та вдосконалення всіх засобів, спрямованих на забезпечення процесів управління ризиками та загрозами» [92].

Основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки є підвищення обізнаності користувачів про можливі загрози при використанні телекомунікаційних мереж, створення європейської системи попередження та інформування про нові загрози, надання технічної допомоги, підтримка ринково орієнтованої стандартизації та сертифікації, захист персональних даних, регулювання телекомунікаційних послуг, боротьба з кіберзлочинністю, правове забезпечення інформаційної безпеки, правова підтримка з метою надання пріоритету боротьбі зі злочинністю та посилення інформаційної безпеки на національному рівні.

Ефективна стратегія боротьби з дезінформацією та пропагандою, насамперед, потребує відповідного нормативно-правового забезпечення щодо здійснення наступних заходів: «створення законодавчої бази для моніторингу та контент-аналізу інформаційного простору, ведення необхідного контролю щодо медіа та соціальних мереж з метою виявлення дезінформації та пропаганди; розробки та впровадження системи швидкого реагування на дезінформацію, як-от внесення змін до законодавства щодо формування команд швидкого реагування на поширення дезінформації та пропаганди;

забезпечення доступної та достовірної інформації для громадськості щодо реальних подій з механізмами виключення можливості маніпулювання нею; розвитку системи тренінгів та інших інформаційних проєктів щодо медійної грамотності серед громадян та посилення навичок критичного мислення; укладення необхідної міжнародної правової основи для ефективної співпраці з зарубіжними партнерами та використання їхнього досвіду боротьби з дезінформацією та пропагандою, забезпечення безпеки інформаційного простору; розвитку інноваційних технологій для виявлення та протидії дезінформації та пропаганди, використання новітніх систем, як-от штучний інтелект та блокчей тощо» [93, с. 29].

Система підготовки кадрів у сфері кібербезпеки на даний час перебуває на етапі становлення, а її інституційна складова формується з відповідних законодавчих та програмних документів Президента України. Серед рішень українського Уряду слід виділити постанову Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [94], якою започатковано галузь знань 12 «Інформаційні технології» (у тому числі спеціальність 125 «Кібербезпека»).

У структурі української системи освіти сучасні науковці виділяють механізми вдосконалення розвитку освіти (регулювання, організація, функціонування, кадрове забезпечення, мотивація) та комплексні механізми розвитку освіти (стратегічне фінансування, міжнародне співробітництво, локалізація науки і освіти), які комплексно застосовуються та формують національну освітню політику. Засобами реалізації зазначених механізмів є «послідовний, системний та організаційний вплив держави на кон'юнктуру ринку освітніх послуг та діяльність закладів вищої освіти, підтримання оптимальних організаційних, соціально-педагогічних, правових, кадрових, матеріально-технічних, фінансових та інших умов для їх розвитку, надання якісних освітніх послуг, забезпечення рівного доступу до них, а також

засобів, прямих і непрямих форм, методів і технологій забезпечення інтеграції української освітньої сфери в європейський простір» [95, с. 8-9].

Звичайно, не можна ігнорувати позитивний та негативний досвід іноземних країн, які вже впровадили систему кібер-освіти. Тому особливий акцент варто зробити на аналізі кращих світових практик у розбудові національної системи цієї освіти. Процес забезпечення безпеки в кожній країні має специфічні особливості, які необхідно враховувати. Тому при формулюванні такого поняття, як «кібер-освіта», найбільш розумним підходом є використання вже розробленої та впровадженої нормативно-правової бази та поєднання її з власними напрацюваннями та досвідом.

Вкрай важливо створити правову базу для посилення освітньої та культурно-просвітницької діяльності з метою інформування громадськості про стан справ у країні з достовірних джерел та підвищення рівня суспільної свідомості. В тому числі, це вимагає внесення змін до таких законодавчих актів, як ЗУ «Про освіту», ЗУ «Про вищу освіту», ЗУ «Про інформацію», ЗУ «Про доступ до публічної інформації» тощо. Відповідно люди стануть більш обізнаними і зможуть самостійно аналізувати та оцінювати отриману інформацію. Крім того, існує нагальна потреба у відповідних законодавчих змінах для розвитку технологій запобігання можливому втручанням противника в електронні системи установ та підприємств критичної інфраструктури.

Отже, перспективи розвитку інформаційної безпеки в Україні тісно пов'язані з удосконаленням нормативно-правової бази, зміцненням інституційної структури, підвищенням обізнаності населення та розвитком міжнародної співпраці. Важливим аспектом є створення ефективних механізмів контролю і реагування на інформаційні загрози, що включає моніторинг, аналіз інформаційного простору і вжиття заходів проти дезінформації та пропаганди. Україна стоїть перед необхідністю розвитку системи освіти у сфері кібербезпеки, яка б сприяла підготовці кваліфікованих кадрів та підвищенню рівня медіаграмотності громадян. Інноваційні

технології, такі як штучний інтелект та блокчейн, можуть відіграти ключову роль у виявленні та протидії дезінформації. Розвиток взаємодії з міжнародними партнерами є вкрай важливим для запозичення кращих практик та стандартів у сфері кібербезпеки.

Системне і комплексне впровадження вказаних напрямків дозволить Україні забезпечити надійний захист своєї інформаційної інфраструктури та відповідати сучасним викликам у глобальному кіберпросторі.

2.2. Екологічна й біологічна складові у системі національної безпеки України

У світі сьогодення питання екологічної безпеки стає все більше актуальним, і важливо розуміти, що саме воно означає і чому воно має значення для нас. Екологічна безпека вважається необхідною складовою національної безпеки та визнається пріоритетною функцією держави.

Екологічні перетворення, які здійснюються останнім часом у світовому просторі, настільки глибокі та масштабні, щоневажко помітити процес докорінного оновлення суспільних відносин. При цьому змінюється роль та місце держави, суспільства та особи у сфері даних правовідносин, виникають нові вимоги та правила здійснення діяльності, що безпосередньо впливає на стан екології, а також цінності у сфері правопорядку, що проголошуються та захищаються державою.

Важливим засобом захисту національних інтересів в екологічній сфері, має стати ефективна екологічна політика. Надзвичайної актуальності набувають проблеми регулювання екологічної сфери, створення відповідних умов для розвитку вітчизняного, екологічно безпечного виробництва. Провідним інструментом реалізації національних інтересів у такій галузі суспільних відносин, як екологічна сфера, вступає саме право.

Однією з помітних особливостей екологічної безпеки є її «надпріоритетність». Це означає, що «екологічна безпека є невід'ємною

складовою національної безпеки держави, яка повинна її гарантувати поряд з військовою, економічною та особистою безпекою. Екологічна безпека є обов'язковим атрибутом прав і свобод людини і входить в мінімальний стандарт її життєзабезпечення» [96, с. 96]. Очевидно, що таке теоретичне визначення екологічної безпеки є далеко неповним, однак воно надає розуміння важливості взаємозв'язку людини та навколишнього середовища.

До того ж, як уже нами попередньо зазначалось, одні й ті самі зовнішні та внутрішні фактори здатні впливати на різні типи безпеки, але практично на всі типи безпеки впливають екологічні чинники. Таким чином, можна зробити висновок про те, що екологічні фактори належать до основних факторів. А екологічна безпека, що забезпечує зменшення впливу екологічних факторів на всі інші типи безпеки, є однією з найважливіших складових національної безпеки.

При впровадженні концепції переходу господарського комплексу на модель сталого розвитку та досягненні рухомої економічної рівноваги можуть бути використані такі показники економічної безпеки, що розроблені теоретиками та практикаками:

1. «Здатність економіки країни та території до сталого зростання (динаміка зміни ВВП на території; інвестиційна безпека; виробнича безпека; науково-технічна безпека; зовнішньоекономічна безпека; фінансова безпека; енергетична безпека);

2. Забезпечення прийняттого рівня існування в країні та її регіонах (соціальна безпека: у сфері рівня життя населення, на ринку праці; демографічна безпека; правопорядок; продовольча безпека);

3. Екологічна безпека. Низка авторів розглядають екологічну безпеку як складову частину національної безпеки, інші включають її як елемент в економічну безпеку. Однак усі визнають важливість забезпечення даної безпеки для існування національної безпеки та для забезпечення сталого розвитку економіки та всієї країни загалом» [97, с. 42-45].

Реальними джерелами екологічної небезпеки для суспільства та території є «природні об'єкти, забруднені або при правомірній діяльності підприємств, або внаслідок аварій та катастроф, природних явищ та стихійних лих» [98, с. 199]. Звідси екологічну безпеку можна визначити як стан захищеності від загроз, що несуть у собі забруднені природні об'єкти.

Якщо підходити до визначення екологічної безпеки детальніше, то її можна означити як «стан захищеності здоров'я та екологічних прав особистості (особистісний підхід), по-перше, і матеріальних та духовних цінностей (підхід з боку суспільства), по-друге. По-третє, – стан територіальної недоторканності, суверенітету та конституційного ладу (державний підхід)» [99].

Відповідно до іншого підходу, екологічна безпека розкривається через поняття «відношення», «система суспільних відносин». Відносини – це момент взаємозв'язку всіх явищ. Суспільні відносини мають особливий характер і визначаються як відносини між людьми, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності у різних її видах, і, насамперед, у матеріально-виробничій. «Виробництво матеріальних благ є основою існування та розвитку людського суспільства, тому з усіх суспільних відносин найважливішими є виробничі, економічні відносини. Вони становлять базис усіх інших відносин» [100, с. 124].

Залишаючись у постійній залежності від природи, суспільство здійснює на неї більш глибокий суперечливий вплив, стає глобальною силою по відношенню до неї. При цьому від суспільства потрібна особливо велика відповідальність за долю природи як цілісної системи. Передбачається, що відносини між суспільством і природою виключають заподіяння шкоди людині через вплив на середовище її проживання. Звідси екологічна безпека визначається як «стан захищеності життєво важливих інтересів об'єктів безпеки в процесі взаємодії суспільства та природи від загроз з боку природних об'єктів, природні властивості яких змінені шляхом забруднення, засмічення внаслідок антропогенної діяльності, або навмисно, або природних

явищ та стихійних лих; а також незабезпеченістю природними ресурсами, обумовленої знищенням, псуванням, виснаженням природних об'єктів» [101, с. 79-80].

Екологічну безпеку, таким чином, можна охарактеризувати як сукупність дій, станів, процесів, заходів, що виключають загрозу заподіяння шкоди навколишньому середовищу і тим самим усувають заподіяння шкоди людині (у результаті несприятливої антропогенної зміни її стану).

Близьке до наведеного формулювання використовуються в дослідженнях таких науковців, як: Ю. С. Шемшученко, Г. І. Балюк, Ю. О. Чирва та ін.

О. Хіміч характеризує екологічну безпеку, як «стан захищеності людини, суспільства та держави від загроз з боку небезпечних природних об'єктів, забруднених внаслідок аварій, катастроф, господарської діяльності, природних явищ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру» [102, с. 47].

На думку А. Б. Качинського та Ю. В. Єгорова екологічна безпека – це «стан захищеності життєво важливих інтересів об'єктів екологічної безпеки (особистості, суспільства та держави) від загроз природного, техногенного та соціального характеру, а також забруднень внаслідок антропогенної діяльності (аварій, катастроф, тривалої господарської та воєнно-оборонної й іншої діяльності), від природних явищ і стихійних лих» [103, с. 72].

В. М. Шмандій вважає, що поняття «екологічна безпека» включає «створення безпечних умов життя, праці, відпочинку членів суспільства та окремих людей» [104].

Наведене вище трактування екологічної безпеки передбачає, що для оцінки її досягнутого рівня треба використати відхилення показників (індикаторів) якості навколишнього природного середовища від їх встановлених значень. Такий підхід отримав назву «індикативного підходу», «що базується на використанні індикаторів якості довкілля. У цьому випадку екобезпека розглядається як кількісний захід відхилення певних параметрів,

ознак, факторів, характерних станів навколишнього середовища, від їх встановлених (оптимальних, допустимих тощо) значень» [105, с. 417].

До встановлених кількісних оцінок рівня екобезпеки допустимо відносити показники якості навколишнього природного середовища, закріплені законом «Про охорону навколишнього природного середовища»: гранично допустимі норми впливу на навколишнє середовище, а також критерії оцінки стану навколишнього середовища для віднесення територій до зон надзвичайної екологічної ситуації та екологічного лиха [35].

М. І. Хилько та ще ряд авторів зазначають, що «в загальному об'єктивною кількісною характеристикою ступеня екологічної безпеки, у розглядуваному випадку, може бути лише ступінь близькості стану екосистеми до межі її стійкості» [106].

Таке трактування зводить забезпечення «екологічної безпеки» до охорони навколишнього середовища: екологічна безпека забезпечена, якщо досягнуто необхідних значень нормативних показників якості навколишнього середовища. При цьому вважається, що життєво важливі інтереси особистості опосередковано враховані через нормування якості навколишнього природного середовища.

Враховуючи наведені підходи до визначення екологічної безпеки та її значущість для забезпечення сталого розвитку країни, ми доходимо висновку, що під екологічною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів об'єктів безпеки у процесі взаємодії суспільства та природи від загроз з боку природних об'єктів, природні властивості яких змінені шляхом забруднення, засмічення внаслідок або антропогенної діяльності або навмисно, або внаслідок природних явищ та стихійних лих, незабезпеченості природними ресурсами, виснаженням, знищенням, псуванням природних об'єктів. Найважливішим завданням національної безпеки є гарантування життєдіяльності населення у техногенно безпечному та екологічно чистому середовищі.

Очевидно, що основні показники, які характеризують екологічну безпеку України, безпосередньо пов'язані з обсягами промислового виробництва та ефективністю роботи паливно-енергетичного комплексу, тому екологічні фактори впливають і на виробничу, і на енергетичну безпеку.

Збільшення ресурсоемних та екологічно небезпечних виробництв, які використовують застарілі технології (чорна та кольорова металургія, паливно-енергетичний комплекс) негативно впливають на екологічний стан територій України. Пов'язано це, перш за все, з тим, що за багато років роботи основні фонди більшості виробництв фізично застаріли, обладнання не проходить поточних та капітальних ремонтів, знижено дисципліну серед працівників. Ризик виникнення надзвичайних ситуацій зростає і через введення в дію об'єктів економіки, які внаслідок кризи не працювали [107].

Така загрозлива ситуація вимагає застосування додаткових програмних, адміністративно-правових, економічних та інших заходів.

Одна з основних макроекономічних цілей нашої держави – економічне зростання, оскільки саме воно характеризується зростанням виробництва. Таке зростання залежить як від наявності в країні факторів виробництва, так і від ефективності їх використання. У сучасних умовах найточнішою є трифакторна модель економічного зростання. Ця модель враховує три фактори виробництва (праця, капітал, земля) та науково-технічний прогрес.

Саме ці параметри є об'єктами екологічної безпеки, тому вони і покликані сприяти зростанню національної економіки.

Для вимірювання матеріальної основи підвищення добробуту всього населення країни використовується показник чистого економічного добробуту (ЧЕД), введений в економічну науку В. Нордхаусом та Дж. Тобіном. Цей показник включає види діяльності, які не враховуються при розрахунку національного доходу, валового внутрішнього та валового національного продукту, але сприяють підвищенню добробуту нації [108, с. 323].

Для обрахування показника ЧЕД «з величини показника суспільного продукту віднімається грошова оцінка негативних зовнішніх ефектів виробничої діяльності (забруднення навколишнього середовища, погіршення клімату, збільшення кількості стресових ситуацій у побуті та на виробництві тощо) та додаються грошові оцінки неринкової діяльності та вільного часу. Кількісні значення всіх оцінок визначаються експертним шляхом» [109, с. 258].

Збільшення значення грошової оцінки негативних зовнішніх ефектів виробничої діяльності призводить до зниження показника чистого економічного добробуту, що відсуває країну у загальносвітовому ранжируванні країн назад та погіршує її становище у світовій спільноті. Екологічна безпека визначає стабільність і зниження негативних зовнішніх ефектів виробничої діяльності.

Таким чином, екологічна безпека, по-перше, забезпечує потенціал вільного розвитку країни відповідно до національних цілей; по-друге, не дозволяє серйозно погіршити її становище у світовій спільноті. Звідси, екологічна безпека на сьогодні є однією з найважливіших складових не лише економічної, а й національної безпеки.

Отже, головна мета забезпечення національної безпеки в екологічній сфері – це створення та підтримання такого становища, за якого були б сформовані сприятливі екологічні умови для розвитку особистості, суспільства та держави та виключалася б ймовірність послаблення ролі й значення України як суб'єкта міжнародного права.

Організація, управління та регулювання екологічних відносин є змістовною частиною завдання забезпечення екологічної безпеки. Причому, якщо на початковому етапі забезпечення екологічної безпеки – це відносини, що виникають в умовах господарської діяльності з метою недопущення негативного впливу на природні об'єкти, то на завершальному етапі забезпечення екологічної безпеки – це вже відносини, що формуються при

практичній реалізації комплексних заходів щодо захисту від забруднених природних об'єктів.

Однак розвиток екологічних відносин потребує якісної зміни продуктивних сил. Екологізація виробничих сил та розвиток екологічних виробничих відносин моделюють зміну властивостей економічної системи, що характеризують її склад, співвідношення частин та елементів, а це означає, що виникає необхідність трансформації економічної структури і держави загалом.

Протягом тривалого існування світового суспільства держави не достатньо уваги приділяли біологічній безпеці, що в різні часові періоди призводило до численних людських жертв, негативних змін у природі, порушенні екологічного балансу між людиною та навколишнім середовищем.

На сьогоднішній час розвиток біологічних технологій зазнав суттєвого наукового прогресу. Так звані ноу-хау лабораторного походження, численні відкриття і розробки у частині всього біологічного безупинно здійснюють втручання у те, що дано самою природою. Звичайно, нанотехнології, біотехнології є частиною сучасного життя людини, проте не всі винаходи, а особливо, якщо це пов'язано із природними фазами, є корисними і необхідними для людини. До того ж, рівновага між членами суспільства як суб'єктами права, органами державної влади та природою повинна забезпечуватись виваженою правовою політикою, з врахуванням безпекових категорій, можливості застосування чи незастосування біологічної зброї, стану економіки, варіантів щодо зародження соціального протесту і т. д. [110, с. 246].

У зв'язку з цим доцільно розглядати біологічну безпеку як невід'ємну одиницю національної безпеки держави, оскільки основою будь-якого живого організму є його біологічна складова. І, якщо допустити зміну або знищення всього живого, то в подальшому це призведе до знищення самої держави та суспільства загалом.

Окремі питання щодо визначення біологічної безпеки як складової національної безпеки досліджувалися у багатьох наукових працях, статтях і монографіях зарубіжних та українських вчених. Так, до цієї проблеми зверталися такі відомі науковці, як: О. Ф. Андрійко, І. В. Арістова, Ю. П. Битяк, П. В. Діхтієвський, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, М. Ю. Кравчук, В. І. Курило, Д. М. Лук'янець, О. Ю. Піддубний, А. Л. Правдюк, О. П. Світличний, С. Г. Стеценко, О. А. Улютіна, В. Ю. Уркевич, В. К. Шкарупа, М. В. Шульга, К. О. Яремчук та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць в адміністративній доктрині, актуальність цього питання потребує подальшого змістового наповнення.

Біологічна безпека, як уже нами зазначалось, є невід'ємною частиною національної безпеки України, так як побудову національної безпеки не можливо розглядати без біологічної складової. Очевидно, що, досліджуючи сутність біологічної безпеки, варто врахувати першочергову роль держави та її структурних інститутів у здійсненні ефективної політики щодо виявлення, управління всіма чинниками із запобігання і нейтралізації реальних та потенціальних загроз.

Національна безпека і біологічна безпека перебувають між собою у тісному взаємозв'язку, становлять собою цілісний «об'єкт», тому логічним є те, що, виходячи із характеристики змісту національної безпеки, можна виокремити особливості біологічної безпеки.

На думку вченої Л. Струтинська-Струк біобезпека – «це стан, за якого попереджається виникнення небезпечних для здоров'я людини та навколишнього природного середовища наслідків використання генетично-модифікованих організмів, що обумовлено відсутністю недопустимого ризику. Відповідно досягнення такого стану можливе за умови чіткого нормативного визначення правил проведення досліджень генетично-модифікованих організмів, порядку їх використання у закритих та відкритих системах, а також запровадження контролю за їх виконанням, визначення

оптимальних рівнів допустимих ризиків, пов'язаних із здійсненням генетично-інженерної діяльності» [111, с. 87]. До того ж, виділяють наступні ознаки біологічної безпеки: «біобезпека є невід'ємною складовою екологічної безпеки, а, отже, і національної безпеки; її реальне забезпечення можливе за умови застосування системи правових, організаційно-управлінських, технічних та інших засобів, що попереджають виникнення небезпечних для здоров'я людини та довкілля наслідків генно-інженерних маніпуляцій; досягнення біобезпеки повинне здійснюватися із дотриманням принципу застереження, обумовленого відсутністю науково обґрунтованих даних щодо ступеню можливої небезпеки генетично-модифікованих організмів для біорізноманіття та здоров'я людини, та принципу попередження заподіяння екологічної шкоди; біобезпека допускає наявність прийнятого рівня ризику при здійсненні генетично-інженерної діяльності; забезпечення біобезпеки вимагає вироблення, прийняття та дотримання спеціальних правил і нормативів оцінки й управління ризиком» [112, с. 18].

О. Піддубний визначає біологічну безпеку як «такий стан і характер використання біологічних технологій, при якому гарантується відсутність загроз для життя і здоров'я громадян, а також виключаються будь-які негативні наслідки для навколишнього природного середовища з боку штучних біологічних агентів та факторів, створених у результаті таких технологій» [113, с. 104].

Зважаючи на той факт, що різні ризики можуть безпосередньо впливати як на екологічну, так і на біологічну безпеку, створюючи загрозу життю і здоров'ю людини, природньому середовищу, постає необхідність в оцінці та управлінні цими ризиками.

Таку ж думку висловлює науковець Т. К. Оверковська, яка вважає, що «одними із аспектів гарантування біологічної безпеки, слід вважати взаємозв'язок вимог щодо оцінки ризику біотехнологічної діяльності, управління ризиками тощо. Оцінка ризику являє собою науково обґрунтований процес, що складається з ідентифікації небезпеки ГМО,

характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику (ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»)» [114, с. 293].

Згідно положень Картахенського протоколу про біобезпеку, до якого приєдналась Україна, визначено його мету, що полягає у «сприянні забезпеченню належного рівня захисту в галузі безпечної передачі, обробки і використання живих змінених організмів, отриманих в результаті використання сучасної біотехнології, які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стале використання біологічногорізноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини та з приділенням особливої уваги транскордонному переміщенню» [115]. Звідси, оцінка ризиків має здійснюватись відповідними компетентними органами, держава повинна забезпечувати контроль над цими процесами, щоб надалі мати можливість управляти ними та приймати обґрунтовані рішення.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що основним пріоритетом функціонування системи біологічної безпеки – це не лишень здатність гарантувати біологічне благополуччя суспільству, а й можливість запобігти виникненню біозагроз, їх знищення та нейтралізації.

Одним із джерел виникнення біологічних загроз є застосування біологічної зброї державою. Така зброя, за допомогою наявного у ній біологічного агента, спроможна призводити до масового ураження людей, тварин і рослин, викликати епідемії хвороб, отруєнь, спричинити глобальну руйнацію довкілля [110 с. 248].

У питанні способів застосування біологічної зброї виділяють три наступні: «зараження їжі або води, що потім потрапляють до населення; інфікування переносників, таких як комарі та блохи, які заражають населення і худобу; створення аерозольних хмар, які через вдихання заражають населення, та зараження місцевості. Фахівці вважають, що найімовірнішим є застосування біологічної зброї у вигляді аерозольних хмар, які можуть бути

створені різними способами: вибух бомби, розпилення тощо. Уражальна здатність біологічної зброї визначається багатьма чинниками: кількістю використаного агента, напрямком і силою вітру, погодніми умовами» [116, с. 14-15].

В аспекті розуміння загрози використання біологічної зброї необхідним видається аналіз деяких нормативно-правових актів. Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку» визначено поняття «загрози національній безпеці України» як «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [12]. Разом з тим, даний нормативно-правовий акт не містить Стратегії біологічної чи бактеріологічної безпеки як документа довгострокового планування щодо протидії біологічним загрозам. На основі аналізу Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» з'ясовано, що попри закріплення у ньому положення «про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини як невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку України» [35], жодна з інших норм не містить інформації щодо механізму протидії біологічним загрозам.

До цього ж, у Рішенні «Про біологічну безпеку України» Рада національної безпеки і оборони України, дослідивши ситуацію у сфері біологічної безпеки України, вказала наступне: «1) посилення негативного впливу біологічних факторів на населення, можливість виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних із розвитком сучасних біотехнологій та появою синтетичної біології, проявами біотероризму, відсутністю чітких правил поведінки при здійсненні генетично-інженерної діяльності та роботі з небезпечними біологічними агентами; 2) наявність значної кількості об'єктів підвищеної небезпеки з вичерпаними технічними та технологічними ресурсами, а також природних осередків концентрації патогенних

мікроорганізмів-збудників особливо небезпечних інфекційних хвороб підвищує ризики виникнення надзвичайних ситуацій, створює реальні загрози життєдіяльності населення, дальшому соціально-економічному розвитку та національній безпеці України; 3) протидія негативному впливу біологічних факторів та біоагрозам ускладнюється недосконалістю відповідної нормативно-правової бази, відсутністю в державі атестованих методик досліджень та системи стандартів у цій сфері тощо; 4) недостатньо врегульовано питання поводження з генетично модифікованими організмами, державної підтримки генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки, механізми безпечного практичного застосування генетично модифікованих організмів. Уряд фактично не координує роботу центральних органів виконавчої влади та інших органів виконавчої влади в галузі поводження з генетично модифікованими організмами та генетично-інженерної діяльності; 5) відсутні програми з біобезпеки та запобігання проявам біологічного тероризму, не створено національну систему протидії можливим біоагрозам, зокрема не утворено автоматизовані і інтегровані банки даних про можливі загрози біологічного та хімічного походження; б) незадовільними залишаються фінансування та матеріально-технічне забезпечення лабораторій, що працюють зі збудниками особливо небезпечних інфекційних хвороб та зберігають колекції таких збудників. Знижується рівень професійної підготовки персоналу, допускаються порушення вимог протиепідемічного режиму роботи та санітарних норм під час виробництва, зберігання, обігу та утилізації біологічних агентів; 7) послаблений державний нагляд і контроль у сфері біологічної безпеки, зокрема в процесі зміни власника об'єктів підвищеної небезпеки, недосконала організація охорони патогенних мікроорганізмів і штамів небезпечних та особливо небезпечних інфекційних хвороб, які зберігаються в мікробіологічних лабораторіях, підвищують ризики несанкціонованих

доступів та витоку патогенних мікроорганізмів у навколишнє середовище, що може спричинити масові інфекційні захворювання» [117].

У цьому питанні цілком погоджуємось із думкою О. Мартиненко про те, що «...безпека передбачає ризик допустимий, тобто у певних межах або рівнях, що має важливе методологічне значення. Це означає, що, по-перше, ризик має бути до певної міри дозованим, регульованим, як з погляду можливих техногенних навантажень, так і власне природних, стихійних загроз. По-друге, очевидно, що безпека є певним технічним, економічним та соціальним станом, за якого регулюються чи мають регулюватись відповідні рівні ризику. По-третє, допустимий ризик має забезпечувати будь-яку можливість відвернення заподіяння шкоди, оскільки недопустимий ризик відповідно пов'язується з її настанням» [118].

Дослідження нормативно-правового забезпечення біологічної безпеки в Україні показало фрагментарність системи національної безпеки, тобто йдеться про її незавершеність, недосконалість, часткову дієвість. Як на рівні законодавства, так і в практичній площині така пасивна поведінка держави у питаннях біобезпеки може призвести до ряду негативних наслідків. І для того, щоб не допустити таких змін, реакція державних владних структур на покращення біобезпечного простору має бути в найближчому часі.

Отже, проблема біологічної безпеки є досить складною і багатогранною, саме тому держава повинна докладати максимально зусиль для надання гарантій щодо її забезпечення. Будь-які виклики чи загрози власне біологічній безпеці безпосередньо являються загрозами національній безпеці. Сучасна соціально-економічна ситуація, прогалини у національному законодавстві, недосконалість механізму державного управління, стрімкий розвиток генної інженерії, біотехнологій створюють широкий спектр внутрішніх загроз для біологічної безпеки в країні. Саме тому на державу покладається обов'язок щодо гарантування і забезпечення біологічної безпеки як для конкретного громадянина, так і для суспільства загалом. У контексті цього питання варто акумулювати зусилля відповідних державних

органів, сформувати належне нормативно-правове забезпечення та створити дієвий механізм протидії біологічним загрозам.

2.3. Забезпечення воєнної безпеки від зовнішньої агресії в реаліях сучасних подій

Утворення і ствердження України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язане насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Це впливає з факту, що сучасний світ ставить перед кожною країною завдання забезпечення стабільності та безпеки на своїй території. Роль держави полягає в реалізації національної ідеї, захисті національних інтересів, а також прав і свобод кожної людини та громадянина.

Враховуючи повномасштабне вторгнення росії на територію України, формування нових міжнародних військових альянсів та налагодження міжнародної співпраці для зміцнення безпеки світового співтовариства, виокремлення інноваційних шляхів розвитку міжнародної та глобальної безпеки, актуалізується питання виокремлення сучасних проблем забезпечення воєнної безпеки в умовах воєнного часу.

Теоретико-правову основу дослідження питань воєнної безпеки як індикатора стабільності суспільства становлять публікації таких вчених, як: Ю. Г. Барабаша, В. В. Белєвцевої, Ю. П. Битяка, В. В. Вішнякова, Г. А. Дробаха, В. І. Захирова, А. А. Каленського, М. І. Ковалів, І. Б. Котерлін, П. В. Чобіток та інших.

Проблеми воєнної безпеки часто розглядають із погляду гарантування національної безпеки. Сьогодні проблеми національної безпеки в умовах воєнного часу та війни аналізуються фрагментарно. Наприклад, Д. Часник вивчав питання захисту прав людини у контексті національної безпеки під час протистояння військовій агресії з боку російської федерації [119]. О. Васильчишин, В. Титор і І. Кекіш досліджували правову платформу, що функціонувала в системі забезпечення національної безпеки до початку

повномасштабного збройного вторгнення держави-агресорки на територію України. Вони зазначили, що таке правове поле було належним і включало низку нормативно-законодавчих актів, спрямованих на протидію реальним загрозам незалежності, суверенітету та демократії України. Однак, недостатня ефективність державних органів ускладнювала формулювання та реалізацію ефективної політики. Науковцями акцентовано звернути увагу державних структур, відповідальних за національну безпеку, на гуманітарний аспект національної безпеки, особливо у контексті релігійного розмаїття, що вимагає негайного законодавчого врегулювання [9]. В. Перевалова, О. Кузьменко, Я. Григоренко досліджували теоретичний аспект правових категорій «воєнна безпека» й «обороздатність держави», вказавши на відсутність конкретизації цих понять у законодавстві [120]. І. Залєвська та Г. Удренас вивчали питання, пов'язані з інформаційною безпекою України під час російської військової агресії, аналізували можливості досягнення цілей, визначених у Стратегії інформаційної безпеки України, в умовах воєнного стану [121]. І. Котерлін охарактеризував аспекти забезпечення прав та свобод щодо інформації, звертаючи увагу на захист інформаційної безпеки держави під час воєнного стану. Він також виокремив головні напрями захисту та вплив на права і свободи людини та громадянина [122]. П. Мінеєв сформулював рекомендації щодо викладання методики визначення рівня воєнної безпеки для слухачів оперативно-тактичного рівня навчання [123].

Разом із тим, системні дослідження забезпечення воєнної безпеки в умовах воєнного часу потребують подальших напрацювань.

Слід зазначити, що взаємозв'язок між стабільністю суспільства та воєнною безпекою виявляє ієрархічну природу. Ця динаміка вказує на те, що воєнна безпека, як показник та стан суспільства, в основному залежить функціонально від рівня стабільності. Незважаючи на їх вплив на всі сфери суспільства та складні взаємозв'язки, стабільність виявляється більш суттєвою, ніж військова безпека в функціональному плані. Якщо безпеку не забезпечено, що вказує на незахищеність суспільства, його стабільність стає

великою невизначеністю. Стабільність суспільства розглядається як характеристика, що є актуальною та важливою для людей, незалежно від кількості та якості виникаючих проблем. Соціум завжди направлений на розвиток і досягнення максимальних цілей. Головна увага і зусилля суспільства та його ключових інститутів можуть спрямовуватись на різні соціальні сфери, в тому числі і воєнну безпеку.

Взаємозв'язок між стабільністю суспільства і воєнною безпекою має досить нетрадиційний характер. Незважаючи на ставлення обох феноменів безпосередньо до всього суспільства і складні взаємозалежності між ними, статус стабільності виявляється більш високим порівняно зі статусом військової безпеки у функціональному розумінні. Як стан соціуму, стабільність охоплює низку параметрів, а зокрема усі види соціальної безпеки, такі як інформаційна, економічна, фінансова, продовольча, екологічна та інші. У випадку, якщо безпека не забезпечена, а суспільство є незахищеним, то стабільність – умовна і хибна.

Стабільність суспільства – це характеристика, прояв якої важливий для людей постійно, безперервно, незалежно від кількості проблем. Суспільство завжди потребує розвитку і досягненні тих чи інших цілей. Головна увага й зусилля суспільства, його основних інститутів можуть бути спрямовані по черзі на ту чи іншу соціальну сферу і на воєнну безпеку також. Воєнна безпека особистості, суспільства і держави повинна забезпечуватися безперервно й постійно. Під час створення високого ступеня захищеності від різних проявів військової експансії або військової небезпеки, що набуває різних форм, за створення особливих умов і відносин усередині суспільства і між соціальною системою та її міжнародними партнерами, проблеми у сфері воєнної безпеки можуть мінімізуватися і стати для суспільства непомітними.

Воєнна безпека суспільства – це такий стан її внутрішніх і зовнішніх суспільних відносин, компонентів і елементів, за якого забезпечується їх захищеність; заснована на ефективній протидії впливу воєнних загроз (збройного насильства), мінімізуючи негативні впливи військової експансії

ззовні, відтак – у всіх суспільних сферах, створюючи умови для стабільності цього суспільства. Досягнута і забезпечена воєнна безпека, нейтралізуючи або мінімізуючи воєнні загрози, стимулюючи зміцнення інших сфер суспільної діяльності, створює умови, які дозволяють підтримувати життєздатність суспільства.

Також важлива спрямованість розвитку суспільства, а зокрема, якщо воно володіє певним прогресивним вектором розвитку, то воєнна безпека дозволяє підвищувати динамізм і стійкість її прогресивних еволюційних процесів, удосконалювати її структуру і якість окремих елементів за допомогою створення сприятливих умов у відповідних сферах. У випадку, коли суспільство не зазнає розвитку, то забезпечена воєнна безпека може мимоволі зазнавати руйнівних наслідків, що в результаті призведе до консервації усередині самої системи, відсталості і згодом знищення загалом. Тільки в суспільстві, що обирає прогресивний напрямок розвитку, воєнна безпека відповідає таким ознакам, як спрямованість, стійкість, динамічний розвиток. Як необхідна умова стабільності суспільства, воєнна безпека, не маючи за мету створення умов для сталого розвитку суспільства, може значно сприяти не тільки консервації суспільних відносин, а й поступовому зниженню можливості вдосконалення підсистем безпеки.

Отже, воєнна безпека відображає реальний стан конкретного суспільства, в якому виражене широке коло питань і відносин, пов'язаних із захистом особи, суспільства і держави від збройного насильства, забезпеченням їх нормального функціонування та створенням умов для їх розвитку. Коло розв'язуваних у межах воєнної безпеки питань сягають за сферу питань оборонного і військово-політичного змісту. Небезпека військового характеру суб'єктам, які є членами відповідного суспільства, може виникнути і за межами території країни. Сутність воєнної безпеки та її прояви суперечливі. З одного боку, воєнна безпека – це необхідна умова життєздатності суспільства, що розвивається. З іншого, воєнна безпека суспільства – це змінний стан, що залежить від багатьох факторів, наслідки

яких складно передбачити. З третього боку, навіть найпотужніша система воєнної безпеки не гарантує абсолютної захищеності суспільства від негативних наслідків збройних впливів на неї (загибелі громадян, руйнування елементів економіки, інфраструктури тощо). Воєнна безпека є важливим і необхідним чинником стабільності суспільства, її розвитку, позитивних процесів у всіх її сферах.

У сучасному світі, кожна держава стоїть перед завданням гарантувати безпеку на своїй території, що включає політичний, економічний, військовий, екологічний, продовольчий, національний та інші базові категорії. В даний час особлива увага приділяється створенню та забезпеченню національної безпеки, що враховує сучасні виклики безпеки та глобалізаційні тенденції. Воєнна безпека є основою формування національної безпеки.

Отже, воєнна безпека особистості, суспільства і держави повинна забезпечуватися постійно. «В рамках воєнної безпеки, переважно, мається на увазі захист життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави від ризикових подій, явищ, процесів та інших факторів, що можуть створити загрози воєнного характеру для реалізації зазначених інтересів, навіть вірогідність виникнення війни зменшується до мінімуму» [124, с. 46].

Воєнна безпека суспільства відображає стан внутрішніх і зовнішніх суспільних зв'язків, компонентів і складових частин, під час якого їх захищеність гарантується через ефективну протидію впливу воєнних загроз. Це допомагає знизити негативні наслідки воєнної експансії зовні та впливає на всі сфери суспільства, сприяючи його стабільності. Забезпечена і досягнута воєнна безпека, яка нейтралізує або зменшує воєнні загрози, підтримує зміцнення інших сфер суспільної діяльності, створює умови, що дозволяють підтримувати життєздатність суспільства. Воєнна безпека не гарантує автоматичної стабільності, але створює умови для життєздатності суспільства у різних сферах. Також важливою є спрямованість розвитку суспільства: якщо воно має прогресивний вектор, воєнна безпека допомагає збільшити динаміку та стійкість прогресивних еволюційних процесів,

поліпшити структуру та якість його компонентів у відповідних сферах. Інакше кажучи, воєнна безпека характеризує спроможність держави до захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили.

Реалізована воєнна безпека, сприяючи впорядкуванню і вдосконаленню внутрішньосоціальних відносин, має велике значення для формування високого статусу суспільства в межах міжнародного співтовариства. Також воєнна безпека суспільства становить важливу цінність, ціль, до якої держава і суспільство повинні постійно прагнути.

Водночас воєнна безпека потребує постійної уваги не тільки з боку інститутів, які безпосередньо виконують завдання оборонного характеру, протидії відкритим проявам збройного насильства, а й з боку всіх елементів воєнної організації держави, всього суспільства. Воєнна безпека як стан соціуму зазнає впливу великої кількості умов, пов'язаних зі всіма сферами діяльності суспільства, і може виявитися вразливою як в економічному, ідеологічному, соціальнодемографічному, так і у власне військовому значенні. Воєнна безпека не є абсолютною гарантією захисту особи, суспільства і держави від будь-яких проявів військової експансії, негативних впливів, що підтримані військовими засобами. Жодна потужна і досконала підсистема воєнної безпеки не гарантує запобігання загрозам, не виключає повністю силового впливу ззовні. Воєнна безпека вирішує винятково завдання захисту та оборони.

Попри те, воєнна безпека у формі превентивних заходів може ініціювати несподівані контрзаходи з боку об'єкта превентивного військового та військово-політичного тиску. Крім того, воєнна безпека не є абсолютною характеристикою суспільства або держави, гранично точною величиною. Забезпечити стовідсотково гарантовану воєнну безпеку суспільства практично неможливо, як і досягти ідеалу, хоча б через динамічність соціальної еволюції і різноманіття форм соціальних утворень і процесів, але прагнути до цього можна і потрібно.

Історичні події нагадують про те, що успіхи й здобутки у сфері забезпечення воєнної безпеки можуть за певних обставин доволі швидко втратити своє значення, і про те, що в питаннях воєнної безпеки чимале значення має професіоналізм і рішучість військових і державних керівників, моральний дух воїнів, рівень взаєморозуміння в суспільстві, його загальний настрій, віра народу в свою країну, в свої збройні сили. Але не можна забувати про те, що тільки за активного і цілеспрямованого вирішення питань воєнної безпеки можлива реальна мінімізація військових загроз і небезпек. Певна суперечливість воєнної безпеки не знижує її значущості для будь-якого суспільства.

Соціальна практика не дозволяє сподіватися на швидке зникнення війн із політичного арсеналу. Досягнення росією своїх цілей за допомогою військової сили ще тривалий час буде сприйматися як «особлива» ознака соціального розвитку. У результаті військового насильства ззовні під загрозою опиниться розвиток не тільки окремих сфер суспільства, але й України як самостійного, самобутнього соціуму, унікальної культури, суверенної, незалежної держави. Невідкладне вирішення питань воєнної безпеки суспільства зумовлено винятковою ситуацією, що виникла, і визначається становищем України та її проблемами. В Україні спостерігається недостатньо високий рівень розвитку воєнної безпеки, фіксуються досить низькі темпи порівняно з іноземними країнами.⁶

Забезпечення воєнної безпеки українського суспільства та підвищення ефективності підсистеми воєнної безпеки необхідно використовувати з метою всебічного розвитку суспільства. Забезпечення воєнної безпеки не є «одновимірною» діяльністю, що прирікає суспільство на значні витрати ресурсів і не приносить суспільству користі, крім створення певних гарантій незалежності. Сама собою воєнна безпека, як певний рівень захищеності суспільства від загроз воєнного характеру і реальна діяльність щодо її досягнення, реалізує більш складний і позитивний вплив на суспільство загалом, на його окремі компоненти й елементи, психологічний стан

соціальних груп і окремих особистостей. Система воєнної безпеки, з метою вдосконалення власної ефективності, бере участь у виробленні принципів, напрямів і конкретних технологій вдосконалення структури суспільства та її окремих складових. Збройні Сили можуть генерувати власні оригінальні ідеї та концепції оптимізації відносин елемента і структури, елемента і підсистем суспільства, елемента і особистості, а також формувати ці відносини. Підсистема воєнної безпеки стимулює діяльність інших елементів системи. У цьому випадку потреби військової організації держави, Збройних Сил виконують роль своєрідних викликів, на які треба відповідати суспільству. У цьому випадку рівень позитивності впливу пов'язаний зі складністю завдань і прогресивністю вимог. Наявність оборонних потреб призводить до створення робочих місць, відбудови інфраструктури країни, позитивно позначається на стані зайнятості населення.

Без урахування вагомого українського фактора неможливо побудувати жодну модель стабільного світового порядку. Тому будь-який об'єктивний аналіз розвитку геостратегічної та геополітичної ситуації в цілому повинен вестися з урахуванням динаміки стану справ у самій Україні. Без цього такий аналіз може носити лише обмежений характер. Крім геополітичного положення, до основних ознак, що дозволяють в сучасних умовах вважати Україну великою державою, відносяться її потенційні можливості і перспективи у галузі демографії, ресурсного забезпечення, високого науково-технічного потенціалу та інше.

Ці ж фактори об'єктивно роблять Україну одним з найважливіших світових центрів. До того ж, вони тимчасово характеризують великомасштабні соціально-економічні труднощі, викликані змінами економічної та геополітичної ситуації, складної ситуації на сході й півдні країни, а також переходом до нового типу суспільного розвитку. Для визначення основних напрямків забезпечення національної та воєнної безпеки необхідно бачити і розуміти загрози цієї безпеки.

Проблема забезпечення безпеки вимагає створення специфічних військово-економічних зв'язків. Так, «більшістю дослідників схиляється до думки, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки. При цьому основним критерієм економічної безпеки є здатність економіки країни зберігати та підвищувати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз» [125, с. 69].

В умовах війни ефективна оборона країни потребує стабільного фінансового забезпечення. Формування професійних збройних сил, їх підготовка, професійний розвиток і забезпечення їх функціонування передбачають витрати великих обсягів. Однак, економіка України зазнала і продовжує зазнавати значних матеріальних збитків. Це, відповідно, порожує і провокує ряд непорозумінь та панічні настрої у суспільстві. Тому постає нагальне питання в ефективному державному управлінні, в результаті якого: відновлювались і розвивались галузі виробництва, створювались нові робочі місця, систематично наповнювався бюджет і, найголовніше, – відбувалося повноцінне фінансування й забезпечення армії. Адже від цього в значній мірі залежать успіх та безпека України та українців.

Отже, економічна стабільність є однією з ключових складових воєнної безпеки.

Держава і суспільство неодмінно мають природну і необхідну потребу забезпечити воєнну безпеку. Однак поняття «воєнна безпека» отримує своє значення від конкретних історичних умов, що відображають різноманітність суспільних відносин в даному соціумі на певному етапі його існування. Загрози збройних конфліктів викликають необхідність їх уникнення, зниження та створення атмосфери захищеності національних інтересів, держави і населення від зовнішньої (переважно, військової) загрози.

Важливість воєнної безпеки для держави набуває першочергового значення. Це призводить до виникнення спеціалізованої діяльності, в рамках якої формується, вдосконалюється та розвивається система воєнної безпеки.

Ця активність характеризується, з одного боку, військово-політичною обстановкою, а з іншого – повноваженнями органів державної влади. У процесі цієї діяльності також відображаються воєнні загрози, що вже існують або лишень зароджуються.

Вагомим є розуміння того, що воєнна безпека є тільки однією частиною загальної системи національної безпеки, хоча вона має надзвичайну вагу та в багатьох аспектах виявляється ключовою. Так само, як і інші елементи безпеки, вона сприяє створенню умов для ефективного функціонування суспільства, держави та особистості як у мирний період, так і в умовах воєнного конфлікту. Такий підхід робить її важливим компонентом, що гарантує подальший соціальний прогрес.

Незважаючи на вагомість цієї сфери, у науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття «воєнна безпека». Навіть у сфері публічного управління дане питання досліджується досить фрагментарно. Натомість уживаються різні терміни, такі як: «безпека в оборонній сфері», «публічна безпека», «безпека держави», «оборонна безпека», «обороноспроможність країни» тощо. У наукових дослідженнях ці терміни прирівнюються до категорії «воєнна безпека», що не є цілком коректно і правильно, зважаючи на сутність відповідних відносин.

Українські науковці переважно визначають воєнну безпеку як «відсутність військових небезпек та загроз для країни, мінімізацію або подолання військових ризиків та загроз для українського суспільства. Вони розглядають її як культурно-історичний феномен, здатність адекватно реагувати на військові загрози, гарантовану можливість протистояти або запобігати використанню військової сили, готовність відбити збройні напади ззовні та придушити збройні конфлікти усередині країни» [9, с. 289]. Таким чином, воєнна безпека найчастіше розглядається як стан соціальної та військово-політичної системи, за якого гарантується захист держави (суспільства, особистості) від можливих військових загроз.

«У звичайних умовах нормальна життєдіяльність суспільства підтримується за рахунок політичної, правової та економічної систем, що історично склалися, сформованого механізму управління, який передбачає можливість застосування державно-владних заходів для забезпечення стабільності в державі. Такі заходи дозволяють підтримувати в суспільстві правопорядок, забезпечувати громадську безпеку, охороняти права і свободи громадян, законні інтереси суспільства й держави та ін. Однак їх застосування ефективно лише в умовах стабільної суспільно-політичної обстановки й неможливе, коли виникають надзвичайні (екстраординарні, екстремальні, особливі) обставини, що порушують нормальну життєдіяльність громадян, функціонування суспільства й держави» [126, с. 285].

Поняття «воєнна безпека», що впливає з категорії «безпека», репрезентує специфічний аспект цієї категорії, пов'язаний з використанням сили як агресором (будь то реально чи потенційно), так і її об'єктом [127, с. 124]. Сутнісною характеристикою воєнної безпеки є застосування засобів збройної боротьби на користь національної безпеки.

Звісно, поняття воєнної безпеки становить глибше явище, що потребує урахування багатьох факторів і компонентів.

Воєнна безпека охоплює наступні аспекти:

- систему ідеологічних концепцій та поглядів на захист держави та суспільства, визначену ідеологію;
- діяльність, спрямовану на запобігання виникненню військової небезпеки, усунення військових загроз;
- стан суспільних відносин, якому притаманна оборонність національних інтересів від загроз, пов'язаних з використанням сили для вирішення міжнародних та внутрішньополітичних проблем;
- систему державних інституцій, що мають за мету захищати суспільство та його громадян від зовнішньої військової експансії та силового впливу внутрішніх сепаратистів;

– здатність соціальної системи зберігати власну стабільність, тобто здатність до стійкого динамічного розвитку, цілісність, самостійність, незважаючи на зовнішню військову експансію; здатність держави захищати свої життєво важливі інтереси.

Крім цього, воєнна безпека може фігурувати як складова суспільної свідомості, цілі, настанови, цінності, національного інтересу і так далі. Важливо відзначити, що воєнна безпека є однією з обов'язкових передумов для досягнення стійкого та динамічного розвитку всієї соціальної системи.

Воєнна безпека суспільства визначається як «той стан внутрішніх та зовнішніх суспільних відносин, компонентів, при якому забезпечується їхнє захищене функціонування. Це досягається шляхом ефективної протидії впливу військових загроз (застосування збройного насильства) та зменшення негативних наслідків військової експансії ззовні. Ця концепція створює сприятливе середовище для стійкості у всіх аспектах суспільства» [128].

Воєнна безпека – це складова частина, найважливіший компонент національної безпеки, що визначає стан готовності держави до оборони та здатність захищати свої національні інтереси через використання військової сили.

При характеристиці поняття «воєнна безпека», вважає Б. П. Чобіток, необхідно виокремлювати наступні категорії:

– «воєнна небезпека – стан міждержавних або внутрішньодержавних відносин, який характеризується сукупністю факторів, здатних за певних умов призвести до виникнення воєнної загрози;

– воєнна загроза – стан міждержавних або внутрішньодержавних відносин, який характеризується реальною можливістю виникнення воєнного конфлікту між протидіючими сторонами, високим ступенем готовності якоїсь держави (групи держав), терористичних організацій до застосування сили (збройного насильства);

– воєнний конфлікт – форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із застосуванням воєнної сили (поняття

охоплює всі види збройного протиборства, включаючи великомасштабні, регіональні, локальні війни та збройні конфлікти)» [126, с. 287].

На думку О. Пархоменко-Куцевіл, воєнна безпека охоплює: «систему ідей і поглядів на захист держави та суспільства, визначену ідеологію; діяльність, спрямовану на запобігання воєнній небезпеці, ліквідацію військових загроз; стан суспільних відносин, якому властива захищеність національних інтересів від загроз, пов'язаних із силовим вирішенням міжнародних і внутрішньополітичних проблем; систему державних інститутів, покликаних захищати суспільство та його громадян від зовнішньої військової експансії та силового тиску внутрішніх сепаратистів; властивість соціальної системи зберігати власну стабільність, тобто можливість стійкого динамічного розвитку, цілісність, самостійність, усупереч зовнішній військовій експансії; здатність держави відстоювати свої життєво важливі інтереси» [129, с. 369].

Отже, як один із складників національної безпеки, воєнна безпека представляє собою складну концепцію, що описує стан взаємин даної соціальної і військово-політичної системи, її компонентів. Цей стан дозволяє ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім воєнним загрозам (застосуванню сили), тим самим, створюючи умови для стійкого та динамічного розвитку даного суспільства.

Воєнна безпека характеризує здатність держави протидіяти виникненню війни, залученню до війни, а в разі її виникнення – зведення до мінімуму збитків і руйнівних наслідків для національної безпеки країни та безпеки суспільства.

Вагомою частиною воєнної безпеки держави є створення та підтримка професійного складу збройних сил, постійне їх навчання та практичне удосконалення навичок. Також, важливо забезпечити матеріально-технічне забезпечення військовослужбовців і їхніх сімей, спільно навчатися з країнами НАТО для освоєння новітніх технологій та зброї, вдосконалювати

управлінські якості в галузі воєнної безпеки, а також постійно інформувати громадськість про реальний стан і розвиток воєнної безпеки України.

Необхідний рівень воєнної безпеки досягається за наявності всього комплексу структурних компонентів, суто військових, політико-дипломатичних, економічних, ідеологічних та інших, цілеспрямованими та скоординованими зусиллями державних інститутів.

Для захисту життєво важливих інтересів суспільства держава застосовує й впроваджує різноманітні методи та прийоми, серед яких ключову роль відіграє військова сила. Реальна або потенційна воєнна небезпека зобов'язує всі країни забезпечити готовність для захисту й збереження власної території, своїх кордонів. Цей підхід є визначальним у формуванні як цілісної системи міжнародної безпеки, так і системи безпеки окремих держав. Згідно досліджень іспанського політолога Л. Саністебана, «на певному рівні складності політичні системи формують спеціальні органи для проведення війни, спрямовані як проти зовнішніх ворогів, так і проти внутрішніх груп» [130, с. 346].

Як в теоретичній, так і в практичній площинах можна виокремити два основних концептуально різних типи воєнної безпеки – оборонну та наступальну [131, с. 55].

«Оборонний тип воєнної безпеки відображає прагнення держави або її керівників забезпечити свою власну безпеку, головним чином, заходами, що спрямовані на запобігання виникненню потенційних військових загроз або на адекватну реакцію щодо реальних загроз. Важливим аспектом є мінімізація перспектив військової експансії до території держави. Військово-політичні цілі таких держав, пов'язані з безпекою, переважно не виходять за межі їх власних територій та прикордонних зон. До того ж, їм не притаманні амбіції наддержав, їхня зовнішня політика помірковано експансивна, виважена й стримана. Потенціал держав, яким притаманні деталі такого типу воєнної безпеки, зазвичай обмежений» [131, с. 56].

Наступальний тип воєнної безпеки характеризується більш активною зовнішньополітичною позицією держави, яка може проявляти певний ступінь завоювання і владарювання. «Основне завдання такої стратегії полягає в тому, щоб не обмежуватися лише обороною власної території або регіону. Дуже часто національні інтереси такої держави виходять за її кордони. Ця держава може прагнути стати не тільки регіональним, але і світовим лідером. Стратегія її воєнної безпеки орієнтована на досягнення цілей шляхом демонстрації або використання військової сили, навіть на територіях, де існують загрози протидії її впливу. Такий підхід переважно характерний для імперій або наддержав – держав з величезним політичним, економічним та військовим потенціалом» [131, с. 56].

На сьогодні реальною зовнішньою загрозою національній безпеці України у воєнній сфері є повномасштабна війна, розв'язана росією на території нашої держави. Протистояння військовій агресії з боку російської федерації розпочалося з 2014 р. й переросло в повномасштабну війну у 2022 р. За цей період відбулися значні зміни в політичному, військовому, правовому середовищі. 24 лютого 2022 р. відбувся наступ військ росії на територію України, і наша держава вимушена була протидіяти новим викликам. Фактично вперше було запроваджено воєнний стан на всій території держави і всі зміни суспільного ладу, усі обмеження розповсюдилися всією територією України.

Основними складовими забезпечення воєнної безпеки України під час воєнного стану є:

- використання можливостей Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, інших структур колективної безпеки, які несуть відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки згідно з Меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, застосування кризового консультативного механізму відповідно до положень Хартії про

особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору;

- здійснення заходів щодо територіальної і цивільної оборони;
- координація відповідно до законодавства діяльності і зосередження зусиль всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадян в інтересах ліквідації воєнного конфлікту і відсічі збройній агресії;
- переведення національної економіки, окремих її галузей, підприємств, у т.ч. транспортних, і комунікацій на функціонування в умовах особливого періоду; відсіч збройній агресії, завдання ударів по найважливіших об'єктах і військах агресора з метою примушення його до відмови від дальшого ведення воєнних (бойових) дій на початковій стадії агресії і укладення миру на умовах, які відповідають національним інтересам України.

Окрім війни до зовнішніх загроз можна віднести такі реальні та потенційні загрози:

- поширення зброї масового ураження та засобів доставки зброї;
- недостатня ефективність наявних структур та механізмів, які мають забезпечувати міжнародну безпеку та глобальну стабільність;
- воєнно-політична нестабільність та конфлікти у сусідніх державах, міжнародний тероризм, незаконне поширення зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів.

Основними реальними та потенційними внутрішніми загрозами воєнній безпеці України є:

- незаконна діяльність сепаратистських організацій;
- серйозне зниження рівня забезпечення новою військовою і спеціальною технікою Збройних Сил України та інших військових формувань, що може призвести до послаблення їхньої ефективності;

- неефективне проведення реформ у війсьній організації держави та в оборонно-промисловому комплексі, недостатнє фінансування відповідних програм;
- накопичення зайвого обсягу застарілої військової техніки та озброєння, а також вибухових матеріалів у Збройних Силах України;
- недостатній рівень соціального захисту для військовослужбовців, громадян, які завершили військову службу, та членів їх родин.

Основними складовими системи забезпечення воєнної безпеки є структури державної влади, ресурси і можливості, які вживають відповідні заходи політичного, організаційного, правового, економічного та військового характеру, спрямовані на захист суспільства і держави від реальних та можливих воєнних загроз. Система воєнної безпеки утворює воєнну організацію держави.

В Україні до основних елементів даної системи належать: «Верховна Рада, Президент України, Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів, Міністерство оборони, Генеральний Штаб Збройних Сил України, інші військові формування, правоохоронні органи, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни» [12].

У загальних рисах, система воєнної безпеки може бути структурно розділена на дві головні компоненти: органи державної влади (управлінський і регламентаційний аспект) та військові структури (силовий аспект). Центральною складовою воєнної безпеки є Збройні Сили України. Крім них, силовий компонент включає також Державну прикордонну службу, військові підрозділи Управління державної охорони, Службу безпеки України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій та інші військові підрозділи держави.

Нормативно-правову базу забезпечення воєнної безпеки як елемента національної безпеки формують закони України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Раду національної безпеки і

оборони України», «Про Збройні Сили України», а також Стратегія національної безпеки, що розмежовують права та функції органів влади як складових воєнної організації держави.

Першим державним документом України, в якому була зроблена спроба аналізу однією з основних частин національної безпеки, стала Воєнна доктрина України, яка визначила існуючі та потенційні джерела загроз безпеці України. Однак, документ втратив чинність від 26.09.2015 р. Натомість 25.03.2021 р. Указом Президента України № 121/2021 затверджено «Стратегію воєнної безпеки України» [37].

Державна політика у воєнній сфері та реформування Збройних сил України означили багатовекторність та комплексний підхід з використанням досвіду зарубіжних країн. Так, відповідно до Стратегії воєнної безпеки України «досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва з урахуванням умов та обмежень здійснюватиметься шляхом формування та реалізації: ефективною воєнної політики, стратегічного, зокрема оборонного, планування та планування оборони України, що ґрунтуються на євроатлантичних принципах, засадах демократичного цивільного контролю над силами оборони, стратегічних комунікаціях та інформаційній політиці у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, європейській та євроатлантичній інтеграції України; оновленої військової кадрової політики, спрямованої на укомплектування Збройних Сил України, інших складових сил оборони вмотивованим, професійним, всебічно забезпеченим і підготовленим особовим складом, підготовки військово-навченого резерву людських ресурсів із максимально можливим залученням громадян України до всеохоплюючої оборони України, зменшення ризиків корупції в силах оборони; дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення Збройних Сил України, інших складових сил оборони сучасним, побудованим за новітніми технологіями (зокрема вітчизняного виробництва) озброєнням, військовою та спеціальною технікою, космічною технікою

військового (подвійного) призначення, необхідними ракетами і боєприпасами, сприятиме розвитку національного оборонно-промислового комплексу; прозорих і ефективних оборонних закупівель, що забезпечать підтримання існуючих та довгострокових інвестицій у розвиток майбутньої військової інфраструктури, повне задоволення потреб у поточному забезпеченні Збройних Сил України, інших складових сил оборони та створення необхідних для виконання покладених завдань запасів матеріальних засобів; спільної підготовки Збройних Сил України та інших складових сил оборони, забезпечення їх постійної готовності та застосування відповідно до об'єднаної оперативної концепції з урахуванням підготовки до ведення всеохоплюючої оборони України, оновлених систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, територіальної оборони України, оперативного обладнання території держави, організації руху опору, співробітництва зі збройними силами держав-членів НАТО» [37].

Положення означеної нами Стратегії «передбачили досягнення таких цілей реалізації державної політики у військовій сфері, сфері оборони і військового будівництва: достатні оборонні спроможності держави, які в поєднанні з консолідованим міжнародним тиском на Російську Федерацію можуть забезпечити стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України та відновлення її територіальної цілісності в межах державного кордону України; потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, патріотичному вихованню громадян, наданню обороні України всенародного характеру та готовності населення до оборони держави; ефективний менеджмент у сфері оборони, заснований на засадах демократичного цивільного контролю, інших євроатлантичних принципах і стандартах, інноваційних рішеннях та сучасних бізнес-практиках, програмно-проектному управлінні оборонними ресурсами, удосконалених процесах визначення та задоволення потреб оборони України; професійний особовий склад Збройних Сил України та інших складових сил оборони, який

перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в короткі строки посилений підготовленим і вмотивованим військовим резервом; сучасне високотехнологічне озброєння, військова та спеціальна техніка Збройних Сил України, інших складових сил оборони, яка забезпечує виконання ними покладених завдань, зокрема в операціях НАТО; розвинута військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам сил оборони; побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав-членів НАТО та спроможні робити гідний внесок у проведення операції НАТО» [37].

Також «пріоритетами досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва є: запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України; розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони; нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань» [37].

Отже, воєнна безпека є не тільки умовою, що впливає на життєздатність соціуму, характер і динаміку його розвитку, але є одним із найбільш істотних факторів стабільності суспільства. Механізм впливу воєнної безпеки на стан суспільства обумовлений параметрами інструменту, за допомогою якого ця безпека досягається. Вирішення практичних завдань воєнної безпеки на сучасному етапі історичного розвитку не може бути забезпечено ні силами однієї військової організації держави, ні її окремими елементами, навіть такими, як Збройні сили; для цього необхідна ціла система воєнної безпеки, що сягає за межі військової організації, через яку і

здійснюється вплив на стабільність суспільства. Структура конкретної системи воєнної безпеки, як і більшість явищ і процесів соціальної дійсності, є історично обумовлена.

Зокрема, національні інтереси України у воєнній сфері полягають у захисті її незалежності, суверенітету, державної та територіальної цілісності, у запобіганні військової агресії проти України і її союзників, у забезпеченні умов для мирного, демократичного розвитку держави. Що стосується національних інтересів України в міжнародній сфері, то вони полягають у забезпеченні суверенітету, зміцненні позицій України як великої держави, в розвитку рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма країнами та інтеграційними об'єднаннями, в повсякденному дотриманні прав і свобод людини і неприпустимість застосування при цьому подвійних стандартів. Національні інтереси України включають також захист особистості, суспільства і держави від тероризму, в тому числі міжнародного.

Говорячи про забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії з боку російської федерації, важливо відзначити значущість цього питання.

Із 24 лютого 2022 р. можна з упевненістю стверджувати, що терміни «конфлікти», «агресія», «територіальні спори та претензії» не повною мірою відображають реальну ситуацію. Варто акцентувати увагу саме на воєнному стані, повномасштабній війні.

У законодавстві термін «воєнний стан» визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою,

обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [132].

Оскільки агресія російської військової сили проти України розпочалася вже у 2014 році, термін «воєнний стан» був визначений законодавцем у 2015 році, і з 2022 року жодних змін до цієї дефініції не внесено. Важливо підкреслити, що введення воєнного стану передбачає обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Проте важливо акцентувати увагу на тому, що це обмеження передбачає саме встановлені межі, а не можливість порушення цих прав або відсутність відповідальності за їх порушення. При цьому основою для такого обмеження буде факт введення воєнного стану.

Продовжуючи дослідження, важливо вказати, що порядок введення воєнного стану визначений у статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Цей порядок «представляє собою комплексну систему заходів, взаємопов'язаних між собою, і завершується публікацією Указу Президента України разом із законом, що підтверджує цей Указ Президента, та набуттям ним чинності» [132].

Відповідно до пункту 5 частини 1 статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в указі Президента України, що стосується введення воєнного стану, має бути вказаний повний перелік конституційних прав та свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, і зазначено строк дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб, зазначено строк дії таких обмежень. Відповідним указом є Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні», у якому визначено, що «можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для

забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану» [133].

Щодо фізичних осіб, то наразі можуть бути обмежені такі права, як: право особи на недоторканність житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на невтручання в особисте і сімейне життя, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України тощо. Щодо забезпечення прав людини на рівні національної безпеки, то варто наголосити, що обмеження, звуження цих прав не допускається в умовах воєнного стану, як і в мирний час також. Отже, права людини, які належать до сфери національної безпеки, підлягають захисту та охороні незалежно від дії особливих правових режимів.

Щодо забезпечення прав людини в умовах воєнного стану зазначимо, що їх обмеження можливе лише в тому випадку, якщо ці права прямо визначені та закріплені в Указі Президента України.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що воєнна безпека впливає не лише на життєздатність суспільства та його розвиток, але також є ключовим індикатором його стабільності. Механізм впливу воєнної безпеки на суспільний стан обумовлений характеристиками інструментів, завдяки яким досягається ця безпека.

Дослідження концептуальних основ воєнної безпеки дозволяє сформулювати методологічні підходи до її визначення в сучасній Україні. Враховуючи повномасштабну агресію росії, глобалізаційних викликів і небезпек, окреслено стратегічний важливий аспект гарантування національної безпеки. Дана мета гарантує цілісний взаємозв'язок економічних, соціальних, політичних, науково-технічних, духовних та військових потенціалів, кожен з яких має свою унікальну якісну специфіку та внутрішню структуру. Виділення цих потенціалів, які у взаємодії формують сукупний потенціал воєнної безпеки, сприяє налаштуванню розвитку таким

чином, щоб перетворити потенційні можливості держави та суспільства на активний фактор, відповідний до вимог воєнної безпеки.

На сучасному етапі історичного розвитку вирішення практичних завдань воєнної безпеки вимагає взаємодії не лише військової організації держави, такої як Збройні сили, але й системи, яка включає компоненти, що виходять за межі військової сфери. Ця підсистема впливає на стабільність суспільства.

Отже, забезпечення воєнної безпеки – це комплексний процес, який вимагає співпраці між різними органами влади, армією, громадськістю та міжнародними партнерами. Розвиток і реалізація стратегій безпеки повинні бути адаптовані до сучасних геополітичних реалій та загроз, з якими стикається країна.

Забезпечення воєнної безпеки України через всеохоплюючу оборону передбачає комплексне використання ресурсів держави та суспільства для самооборони. Цей підхід включає в себе сучасні форми та методи використання оборонної сили, організацію територіальної оборони та руху опору, стримування агресії, підтримку стійкості та сприяє взаємодії у підготовці до всезагальної оборони.

Важливим елементом є координація заходів оборони з міжнародними партнерами. Цей раціональний підхід має за мету не лише відстояти територіальну цілісність України, але й взаємодіяти з міжнародним співтовариством для ліквідації збройних конфліктів і забезпечення безпечного відновлення післявоєнних дій. Такий підхід створює сприятливі умови для досягнення безпечного майбутнього України.

Відносно гарантування прав людини під час воєнного стану варто відзначити, що їх обмеження можливе лише у випадку, коли ці права явно визначені в Указі Президента України. Права людини, які належать до сфери національної безпеки, підлягають захисту та охороні незалежно від дії особливих правових режимів.

Висновки до Розділу 2

Державна політика забезпечення національної інформаційної безпеки зорієнтована на основні напрями діяльності органів державної влади у цій сфері та спрямована на захист національних інтересів країни, суспільства. У зв'язку з цим її основним завданням є мінімізація шкоди, спричиненої використанням неповної, несвоєчасної чи недостовірної інформації або негативної інформації, отриманої за допомогою інформаційних технологій, а також несанкціонованим поширенням інформації. Таким чином, інформаційна безпека реалізується через певні державні органи, а умови функціонування її суб'єктів визначаються міжнародним та національним законодавством.

Вперше у своїй історії Україна зіткнулася з однією із найнебезпечніших форм війни – інформаційною війною. Головним ворогом у цій довготривалій інформаційній війні є росія, яка з початку 2014 року застосовує в Україні найсучаснішу форму гібридної війни.

Протидія дезінформації в умовах російської агресії є надважливим викликом. Вона має бути комплексною і включати наступні заходи: 1) підвищення медіаграмотності населення, адже громадяни повинні вміти критично оцінювати інформацію з будь-яких джерел; 2) запровадження ефективних механізмів моніторингу та протидії дезінформації.

Одна з основних макроекономічних цілей нашої держави – економічне зростання, оскільки саме воно характеризується зростанням виробництва. Таке зростання залежить як від наявності в країні факторів виробництва, так і від ефективності їх використання. У сучасних умовах найточнішою є трифакторна модель економічного зростання. Ця модель враховує три фактори виробництва (праця, капітал, земля) та науково-технічний прогрес. Саме ці параметри є об'єктами екологічної безпеки, тому вони і покликані сприяти зростанню національної економіки.

Екологічна безпека, по-перше, забезпечує потенціал вільного розвитку країни відповідно до національних цілей; по-друге, не дозволяє серйозно погіршити її становище у світовій спільноті. Таким чином, екологічна безпека є на сьогодні однією з найважливіших складових не лише економічної, а й національної безпеки.

Отже, головна мета забезпечення національної безпеки в екологічній сфері – це створення та підтримання такого становища, за якого були б сформовані сприятливі екологічні умови для розвитку особистості, суспільства та держави та виключалася б ймовірність послаблення ролі та значення України на міжнародній платформі.

Організація, управління та регулювання екологічних відносин є змістовною частиною завдання забезпечення екологічної безпеки. Причому, якщо на початковому етапі забезпечення екологічної безпеки – це відносини, що виникають в умовах господарської діяльності з метою недопущення негативного впливу на природні об'єкти, то на завершальному етапі забезпечення екологічної безпеки – це вже відносини, що формуються при практичній реалізації комплексних заходів щодо захисту від забруднених природних об'єктів.

Протягом тривалого існування світового суспільства держави не достатньо уваги приділяли біологічній безпеці, що в різні історичні періоди призводило до численних людських жертв, негативних змін у природі, порушенні екологічного балансу між людиною та навколишнім середовищем.

На теперішній час розвиток біологічних технологій зазнав суттєвого наукового прогресу. Так звані ноу-хау лабораторного походження, численні відкриття і розробки біологічного змісту безупинно здійснюють втручання у те, що дано самою природою. Звичайно, нанотехнології, біотехнології є частиною сучасного життя людини, проте не всі винаходи, а особливо, якщо це пов'язано із природними фазами, є потрібними для людини. До того ж, рівновага між членами суспільства як суб'єктами права, органами державної

влади та природою повинна забезпечуватись виваженою правовою політикою, з врахуванням безпекових категорій, можливості застосування чи незастосування біологічної зброї, стану економіки, варіантів щодо зародження соціального протесту і т. д.

Біологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки держави, оскільки основою будь-якого живого організму є його біологічна природа. І, якщо допустити зміну або знищення всього живого, то в подальшому це призведе до знищення самої держави та суспільства загалом.

Основним пріоритетом функціонування системи біологічної безпеки є не лишень здатність забезпечити біологічне благополуччя суспільства, а й можливість запобігти виникненню біозагроз, їх знищення та нейтралізації.

Держава і суспільство неодмінно мають природну і необхідну потребу у забезпеченні воєнної безпеки. Однак поняття «воєнна безпека» отримує своє значення від конкретних історичних умов, що відображають різноманітність суспільних відносин в даному соціумі на конкретному етапі його існування. Важливість воєнної безпеки для держави набуває найвищого пріоритету. Це призводить до виникнення спеціалізованої діяльності для її забезпечення, в рамках якої формується, вдосконалюється та підтримується система воєнної безпеки. Ця активність визначається, з одного боку, військово-політичною обстановкою, а з іншого – повноваженнями органів держави. У процесі цієї діяльності також конкретно відображаються воєнні загрози, що виникають.

Воєнна безпека характеризує здатність держави протидіяти виникненню війни, залученню до війни, а в разі її виникнення – зведення до мінімуму збитків і руйнівних наслідків для національної безпеки країни та суспільства.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

3.1. Зовнішні і внутрішні проблеми у системі державного управління національною безпекою України та шляхи їх вирішення

Безпека держави та безпека кожної людини, яка проживає в ній, є ключовою категорією на всіх щаблях зародження, існування й розвитку людських взаємовідносин. «Безпека суспільства залежить від розвиненості та єдності суспільних і державних інститутів, законодавства, розвитку самосвідомості, можливістю демократично правовими методами захищати права і свободи всіх верств населення, протидіяти антисоціальним і антидемократичним проявам, від кого вони б не надходили, навіть з боку держави» [2, с. 158].

Воєнна агресія та окупація окремих регіонів України стали справжнім викликом для українського суспільства. Питання забезпечення національної безпеки в таких умовах постало надзвичайно гостро, з'явилися нові проблем у системі державного управління національною безпекою України.

Ключовими елементами системи забезпечення національної безпеки є створення ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподіл фінансування з урахуванням потреб оборонно-промислового комплексу, утворення науково-дослідних лабораторій, діяльність яких полягає в розробці інноваційних методів захисту цивільного населення та військовослужбовців, розроблення та випробування інноваційної зброї тощо. Законодавча гілка держави опрацювала й прийняла низку нормативно-правових актів з урахуванням реальних загроз незалежності України, її суверенітету і демократії. Проте недостатня дієвість державних органів сповільнила розробку й ефективну реалізацію державної політики в сфері національної безпеки.

Надаючи оцінку ефективності здійснення державного управління системою забезпечення національної безпеки, на жаль, констатуємо про наявність зростання дефіциту фінансових ресурсів, що значно ускладнило і продовжує ускладнювати виділення коштів для виробництва та закупівлі у необхідних обсягах та в належній якості сучасних зразків озброєння та військової техніки [9, с. 296].

Наступною проблемою національної безпеки є інформаційна безпека, зокрема «захист суспільства від фейків та дезінформації, які безумовно призводять до панічних настроїв населення, негативного сприйняття державно-управлінських рішень органів державної влади, втрати довіри до органів державної влади, що в умовах війни передбачає непоправні наслідки. На даний час суверенітет держави значно обмежений в інформаційній, інтелектуальній сферах, саме тому у сучасних реаліях підвищується ймовірність виникнення загроз та ризиків, пов'язаних з інформаційною галуззю, яка є невід'ємною частиною всієї національної безпеки. Національна безпека включає кілька основних напрямів, одним з яких є забезпечення захищеності в інформаційній сфері. Відповідно держава потребує комплексу заходів, що працювали б на підвищення рівня захищеності інформації. Одним із основних негативних впливів на стан інформаційної безпеки є можливість країни-агресорки систематично здійснювати дезінформаційні вкиди в українські новини, тим самим, підвищуючи рівень тривоги населення та підриваючи довіру до державних органів. Саме тому вкрай важливим є створення дієвого інструменту з виявлення та видалення інформації такого змісту» [134].

Слід зазначити, що війна XXI століття є гібридною і приголомшує різноманітним прийомів впливу на суспільство. Тому своєчасне знищення інформаційних викривлень у мережі може забезпечити об'єктивність розуміння суспільством ситуації на фронті. Зазначимо, що такий інструментарій «м'якої сили» виявляється менш витратним і ефективнішим порівняно з військовими чи економічними методами. Неналежний рівень

інформаційної безпеки безповоротно похитує ментальну безпеку суспільства. Ментальна безпека включає такі аспекти, як: освіту, культурно-туристичну сферу, духовну, соціально-трудова сфери тощо. Звідси, ігнорування державними органами таких складових національної безпеки як інформаційна та ментальна може призвести до розвитку ряду негативних подій.

Важливо зазначити, що в Україні засади кібербезпеки ґрунтуються на основах національної безпеки. У законодавчому полі, на нашу думку, питанню кібербезпеки приділено достатньо уваги. Тут можна говорити про Закон України «Про національну безпеку України», який безпосередньо закріплює саму Стратегію кібербезпеки України (документ довгострокового планування, що «визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави)» [12]. Варто згадати про Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», норми якого визначають «правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки» [135]. Також Законом [135] визначено ряд таких термінів як «кібербезпека», «кіберзагроза», «кіберпростір», «кіберзахист», «кібератака» та інші.

Кібербезпека, «безпека кіберпростору (cybersecurity, cyberspace security) – збереження цілісності, конфіденційності та доступності інформації, що циркулює в кіберсистемі (тобто інформації, що надходить в кіберсистему, накопичується та зберігається в ній для подальшої обробки), з метою забезпечення стійкості і безперервності реалізації кіберсистемою управлінських функцій щодо відповідних об'єктів управління» [136, с. 12].

Під кіберзагрозами розуміються «наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства і держави, реалізація яких залежить від належного функціонування інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем» [137, с. 350]. Можна навести декілька дефініцій поняття «кіберзброя»: «сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій, які деструктивно впливають на стани масової свідомості, політичну й економічну ситуацію в локальному (окремі країни) та глобальному масштабах; безліч спеціалізованих методів і засобів, які забезпечують тимчасове або безповоротне пошкодження інформаційної інфраструктури супротивника в цілому або окремих її елементів. До різновидів кіберзброї відносять засоби розвідки, отримання інформації з інформаційних і телекомунікаційних систем; політично мотивовані атаки на веб-сайти та сервери електронної пошти; створення вірусних програм; вербальна (семантична) інформація, яка здійснює вплив на психіку людини; засоби несанкціонованого збору інформації» [138, с. 227].

Зрозуміло, що «багато з вищезазначених понять формують уявлення про те, які протистояння можуть відбуватися у кіберпросторі. При цьому спричинити шкоду національним інтересам держави за допомогою кіберзброї можна у досить короткий проміжок часу. Вжиті для підриву комп'ютерні технології надають можливість застосовувати кібератаки тихо, на великій відстані та з метою порушення нормального функціонування системи національної безпеки. Таке кібервтручання однозначно визнається навмисною діяльністю і дуже часто для її розпізнавання необхідні спеціальні знання. У дійсності, розрахувати реальні наслідки від кіберзагроз надзвичайно складно. Ніхто до кінця не зможе оцінити в повній мірі ефект непередбачуваності щодо втручання у життя суспільства, маніпулювання людською свідомістю, дестабілізації суспільно-політичної ситуації тощо. І як результат, усе це створює реальні перешкоди, загрози для національної безпеки країни» [139, с. 373].

Саме тому, виключно законодавче закріплення кібербезпеки є недостатнім для побудови в Україні інформаційного суспільства та забезпечення його належного рівня захисту. Необхідно, щоб запрацював цілий механізм, і на сьогодні це є одним із ключових завдань держави задля життєдіяльності національних правових відносин й подальшого соціального розвитку.

На стан забезпечення кібербезпеки безпосередньо впливає кіберзлочинність, що здійснює вплив не лишень на окремих фізичних чи юридичних осіб, а й на критичні інфраструктури держави. Як приклад, тут можна згадати про хакерські атаки на численні державні сайти, банківську інфраструктуру, компанії мобільних операторів.

Кіберзлочинність – це «злочин, пов'язаний з комп'ютерами та мережами. Комп'ютери можуть використовуватися як засіб для вчинення злочинів або бути їхньою мішенню. Кіберзлочинність може завдати шкоди будь-якій безпеці та економічному добробуту» [140, с. 212]. Виникла потреба у створенні нових структур у всіх національних поліціях для боротьби з кіберзлочинністю. Навіть було створено Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю (ЕСЗ або ЕС3), Європейський поліцейський офіс (Європол), що базується в Гаазі, з метою координації транскордонної правоохоронної діяльності з протидії комп'ютерній злочинності та виконання функцій центру технічної експертизи з цього питання.

Відповідно, 5 жовтня 2015 року було створено Кіберполіцію як структурний підрозділ Національної поліції України [141]. Метою створення Кіберполіції в Україні є реформування та розвиток підрозділів Міністерства внутрішніх справ України та підготовка висококваліфікованих фахівців, задіяних у боротьбі з кіберзлочинністю, в оперативних та слідчих підрозділах поліції, які мають вузьку спеціалізацію та здатні застосовувати новітні технології на високому професійному рівні в оперативно-службовій діяльності та при виконанні службових функцій.

Основними завданнями Кіберполіції є:

- «1. Реалізація державної політики у сфері протидії кіберзлочинності.
2. Завчасне інформування громадськості про кіберзлочини.
3. Впровадження програмних засобів для систематизації та аналізу інформації про кіберінциденти, кіберзагрози та кіберзлочини.
4. Реагування на запити іноземних партнерів через Національну мережу контактних пунктів.
5. Участь у підвищенні кваліфікації працівників поліції з питань використання комп'ютерних технологій у боротьбі зі злочинністю.
6. Участь у міжнародній діяльності та співробітництво в режимі реального часу; підтримка мережі контактних пунктів між 90 країнами.
7. Протидія кіберзлочинності у сфері платіжних систем» [84].

Кіберполіція України оснащена новітнім спеціальним обладнанням та програмним забезпеченням; на початку 2017 року вона отримала 194 одиниці спеціальної техніки для боротьби з кіберзагрозами. Крім того, у березні 2017 року міжнародні донори надали Кіберполіції близько 130 одиниць інформаційно-комунікаційних технологій в рамках проекту «Розбудова спроможності Кіберполіції» [142]. Однак на ситуацію в Україні у сфері боротьби з кіберзлочинністю суттєво вплинуло російське вторгнення.

Кіберзлочинність в Україні значно зросла за короткий проміжок часу з початку війни між росією та Україною. І значну її частку складають зловмисні кіберзлочини. Науковці С. В. Албул та А. В. Холостенко визначають корисливий мотив злочину як «прагнення задовольнити особисті потреби винного або інших осіб шляхом умисного і протиправного заволодіння чужим майном або іншими передбаченими кримінальним законом майновими правами» [143, с. 14]. Така корислива кіберзлочинність існує вже певний час, але з початком вторгнення росії в Україну набула значного поширення, зокрема, скімінг, кеш-трепінг, кардинг, фішинг, шахрайство в Інтернеті та соціальна інженерія.

Однак є й нові кіберзлочини, безпосередньо пов'язані з війною, які нещодавно були виявлені українською Кіберполіцією. Йдеться про «фейкові

благодійні фонди, пропозиції оренди неіснуючого житла, фейкові пасажирські перевезення, продаж неіснуючих товарів, у тому числі військової амуніції, шахрайство з метою організації незаконного переправлення військовослужбовців через кордон, а також шахрайство під виглядом надання інформації про зниклих безвісти громадян» [143, с. 15].

У той час, коли Україні необхідно посилити боротьбу з кіберзлочинністю, яка є продовженням гібридної війни росії проти України, а для участі в безпосередніх бойових діях потрібно більше офіцерів, стрімке зростання кількості зловмисних кіберзлочинів створює додатковий тягар для Кіберполіції України, змушуючи її працювати значно більше. З цієї причини реструктуризація Кіберполіції та посилення повноважень підрозділів, відповідальних за боротьбу зі зловмисними кіберзлочинами, є малоімовірною, а отже, недоцільною. Однак важливим аспектом цієї боротьби є превентивна складова, зокрема поширення інформації серед населення України про технології, за допомогою яких скоюються такі правопорушення, та способи їх уникнення.

Отже, створення Кіберполіції та її ресурсне забезпечення свідчить про серйозність намірів України боротися з кіберзлочинністю. Проте, велике навантаження та потреба відповідати на нові виклики, зокрема на ті, що пов'язані з воєнним станом, підсилюють потребу в постійному оновленні методів роботи і підготовки фахівців. Кіберзлочинність стає все більш розповсюдженим та складним феноменом, що вимагає не лише реактивних заходів, але й профілактичних дій, спрямованих на освіту громадськості і підвищення загальної обізнаності про кібербезпеку. Україна продовжує вдосконалювати свої навички протистояти кіберзагрозам, що є критично важливим для забезпечення національної безпеки та захисту громадян від нових форм злочинності в цифрову епоху.

У цьому питанні необхідно також привернути увагу до того, що на сьогодні відсутня комплексна концепція кібербезпеки патрульної поліції, що призводить до порушень інформаційного законодавства в діяльності

патрульної поліції, завдає шкоди правам громадян та юридичних осіб і є перешкодою для виконання службових обов'язків. Тому пропонуємо під механізмом адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції, який впливає на використання інформаційних ресурсів, мереж, програмного забезпечення, носіїв інформації та засобів фото- і відеофіксації в діяльності працівників патрульної поліції, розуміти правові, організаційні, ідеологічні, технічні та інші заходи, спрямовані на забезпечення кібербезпеки патрульної поліції. Під системою пропонується розуміти систему заходів.

Основними принципами (засадами) адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції є: «принцип мінімального необхідного регулювання, тобто рішення суб'єктів владних повноважень системи МВС мають бути необхідними та мінімально достатніми для досягнення мети й завдань із забезпечення кібербезпеки; забезпечення захисту прав користувачів комунікаційних систем та/або споживачів послуг електронних комунікацій, послуг із захисту інформації, кіберзахисту, зокрема прав щодо невтручання в приватне життя та захисту персональних даних як поліцейських так і громадян; принцип прозорості, згідно з яким рішення та заходи органів Національної поліції мають бути належно обґрунтовані та повідомлені суб'єктам, яких вони стосуються, до набрання ними чинності та їх застосування; принцип об'єктивності і правової визначеності, тобто максимально можливе застосування національного та міжнародного права щодо повноважень й обов'язків органів поліції у сфері кібербезпеки» [144, с. 419].

Головними елементами структури адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції є: «нормативно-правова база та норми права, об'єкт, тобто правовідносини, що виникають за участю патрульної поліції та патрульних поліцейських, їх зміст, вид, структура та особливості реалізації, суб'єкт, предмет забезпечення, засоби та заходи адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції» [144, с. 420].

З метою мінімізації прояву низки проблем та удосконалення механізму адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції рекомендується в Правилах етичної поведінки поліцейських передбачити положення щодо дотримання принципів та правил кібербезпеки, а відповідальність за перевірку дотримання вимог кібербезпеки працівниками патрульної поліції покласти на керівника патрульної поліції.

Серед організаційних напрямів удосконалення забезпечення кібербезпеки патрульної поліції може бути запропоновано: підвищити рівень контролю за доступом до інформації, що знаходиться у відомчих інформаційних системах через встановлення суворих правил та процедур для доступу до даних в обсязі необхідному для виконання конкретного службового обов'язку чи певного кола службових обов'язків; забезпечити дотримання патрульними поліцейськими вимог професійної етики щодо конфіденційності обробки інформації з обмеженим доступом, персональних даних для запобігання їх розголошенню або незаконному використанню; підвищення надійності технічного захисту систем та мереж, де циркулюється службова інформація; конкретизація підстав дисциплінарної відповідальності працівників поліції у сфері кібербезпеки; розроблення планів взаємодії із фахівцями кіберполіції для проведення тренінгів та удосконалення технічного забезпечення кібербезпеки патрульної поліції; створення алгоритмів дій працівників патрульної поліції при ознаках виникнення чи реалізації кіберзагроз та постійне ознайомлення з ними працівників поліції на інструктажах.

Цікаво також наголосити на тому, що сучасний етап розвитку держави характеризується активними процесами цифрових трансформацій у всіх сферах суспільства. Активне впровадження цифрових технологій обумовлене появою штучного інтелекту, інновацій, нових інформаційних ресурсів. Використання цифрових технологій стає все більш незамінним та ефективним як в діяльності органів державної влади, так і для пересічних громадян, разом з тим, це може породжувати ряд проблем.

Відповідно до динаміки зростання суспільних потреб та стану захищеності держави зростає потреба у впровадженні цифрових технологій на державному та приватному рівнях. 3 березня 2021 року Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» [145], відповідно до якого основними завданнями Концепції визначено: «формування та розвиток цифрових навичок та цифрових компетентностей в суспільстві, що сприятимуть розвитку цифрової економіки та суспільства, а також розвитку електронної демократії і людського капіталу; забезпечення правового регулювання з питань формування державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей громадян; розроблення комплексних змін до законодавства, що забезпечить визначення цифрової освіти, цифрових навичок та цифрових компетентностей у сферах суспільного життя; визначення системи та опису складових цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності), а також вимог до рівня володіння цифровими навичками та цифровими компетентностями різних категорій працівників, зокрема в професійних стандартах; забезпечення координації дій на рівні органів виконавчої влади з питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей; створення індикаторів для моніторингу стану розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей; підвищення рівня обізнаності громадян щодо небезпек в Інтернеті» [145]. Реалізація цих завдань є вкрай важливими для сектору національної безпеки.

Сучасні цифрові технології допомагають відомствам силового блоку забезпечити пряму взаємодію з громадянами, поширювати новини із зони ведення бойових дій, інформувати населення про реальні й можливі загрози. «Огляд цифровізації показує ефективність в отриманні текстової, фото-, відеоінформації за максимально короткий термін, що суттєво розширює можливості суспільства» [146, с. 87].

Слід зауважити, що сьогодні не всі органи державної влади використовують новітні цифрові технології у своїй діяльності. Вони все ще перебувають на шляху їх освоєння.

Разом з тим, цифровізація сприяє виникненню нових викликів, пов'язаних нерівномірним розподілом цифрових благ, поляризацією ринку праці, кібербезпекою тощо [147]. Необережне і некомпетентне використання цифрових технологій державними службовцями може призвести до ряду негативних чинників, створити загрози в системі національної безпеки держави. Так, для прикладу, «будь-яка особа за допомогою інтернет-мережі може зареєструвати власний профіль у різних соціальних мережах, де надалі розміщуватиме інформацію не тільки особистого характеру, а й хизуватиметься здобутками на роботі, вдало проведеними операціями, практикою вирішення важливих питань. Витік такої інформації часто пов'язаний із розповсюдженням службової інформації, державної таємниці. До того ж, вільний ринок технічних засобів цифрової електроніки, на жаль, надає доступ до величезних обсягів даних через сучасні мережі комунікації іноземним розвідкам та кримінальним структурам» [148]. Відповідно спецслужби досить легко й у доступній формі можуть отримати всю необхідну інформацію про роботу органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого уповноваженого суб'єкта, а потім використати цю інформацію як загрозу національній безпеці.

Саме тому для подолання означених негативних наслідків мають діяти певні умови ефективного використання цифрових технологій, а зокрема йдеться про: «1) гарантії захисту персональних даних; 2) комп'ютерна грамотність населення та службовців, а також додержання ними етичних правил у цифровому полі; 3) законодавче врегулювання питань кібербезпеки та залучення кваліфікованих фахівців до роботи в інформаційному просторі» [146, с. 88].

Значну роль у питанні інформаційного захисту на сьогоднішній день виконують соціальні мережі.

Для того, щоб керувати і чинити вплив на людину російські політики, журналісти, блогери активно використовують соціальні медіа. «Факторами такого небезпечного впливу слугує розгалужена мережа дезінформації та наявність сприйнятливої аудиторії до фейкових новин. Дійсно, соціальні мережі концентрують в собі величезні обсяги інформаційних ресурсів, в деяких випадках є відносно незалежними, забезпечують трансляцію подій в режимі реального часу, а також створюють відчуття (на жаль, інколи хибне) безпосередньої причетності до тих чи інших соціально-політичних процесів» [149].

Якщо говорити про людину, то вона за своєю природою бажає отримувати інформацію швидко, доступно, а це в результаті формує її залежність проводити більше часу в соціальних мережах. Психологічна реакція на отриманні повідомлення є миттєвою, поспішними можуть бути певні дії, і лишень аналіз і належна перевірка інформації настають значно пізніше. Саме на такі настрої переслідує російська сторона, виступаючи так званим маніпулятором інформаційних новин.

На думку науковиці Ольги Кирилук, перше, що робитиме пропаганда в тому суспільстві, яке намагається завоювати, – це сіятиме розбрат. За її словами, цей спосіб описаний ще в книзі китайського мислителя і військового стратега Сунь-цзи «Мистецтво війни»: «Якщо в лавах противник злагода – посій там ворожнечу». За словами науковиці, російська пропаганда прагне, аби українці перекладали провину за війну на свою владу чи на окремі соціальні групи в межах країни [150]. Відповідно, мету, яку переслідує поширення дезінформації – це створення негативного іміджу для країни, спаклювання дій військового командування, нав'язування ідей нацизму та фашизму, жорстокості та вбивства мирного населення. Для створення потрібної «картинки» російські активісти використовують підроблені, сфабриковані документи, нереальні або перекручені факти, архівні фото та відеоматеріали, що відповідають іншим подіям.

Потужний розвиток соціальних мереж спричинив повсякденний вплив на життєдіяльність кожної людини як з позитивної, так і з негативної сторін. Разом з тим глобалізація інформаційних потоків призвела до масового розповсюдження фейкових новин, можливостей ведення розвідки з відкритих джерел, маскуванню проросійських ресурсів під проукраїнські канали. Соціальні мережі стали інструментом для маніпулювання людською свідомістю.

Отже, соціальні мережі відіграють вагомому комунікативну роль в українському соціумі. «Завдяки відповідному потоку інформації Інтернет-мережі населення має змогу отримувати повідомлення про новини, самостійно вести бесіди, брати участь в обговоренні державних подій, звертатись до компетентних органів з пропозиціями і вирішенням проблем. Звідси можна зробити висновок, що соціальна мережа – це спільнота людей, об'єднана загальними інтересами чи загальною справою для безпосереднього спілкування між собою» [151, с. 36]. Разом з тим, події, які сьогодні переживає Україна, показали наскільки легко з боку держави-агресора можна використовувати соціальні мережі як засіб поширення дезінформації, дестабілізації та провокації. Йдеться про численні фейки, які розповсюджує російська пропаганда, серед української аудиторії.

Соціальні мережі приманливі для політиків та державних діячів, «оскільки створюють ілюзію відсутності дистанції між політиком і потенційним виборцем, чиновником і громадянином, дозволяють у реальному часі оперативно реагувати на події й здійснювати швидкий рефреймінг змісту інформації. Відсутність цензури, висока періодичність публікацій і різний формат передачі інформації створюють сприятливе інформаційне середовище для побудови колективних ідентичностей, створення образів «своїх» і «чужих» спільнот. Окрім того, за рахунок інтеграції ЗМІ та посадових осіб у соціальні мережі, останні в Україні стали ще і задовольняти потреби своїх користувачів в інформації» [152, с. 274]. При цьому рівень безпеки авторів акаунтів зазнає ряд ризиків, а зокрема

зустрічаються випадки, коли доступ до соціальної сторінки було зламано і, відповідно, повідомлення на ній поширює невідомий суб'єкт або, соціальна сторінка є обманкою і зовсім не належить тій людині або органу, від імені яких така сторінка ведеться. Вищеописані нами ситуації є вкрай небезпечними в умовах ведення російсько-української війни.

Ворожий суб'єкт активно використовує соціальні ресурси з метою: «1) збору інформації для того, щоб отримати розвідувальні дані; 2) розповсюдження неправдивої інформації, щоб у подальшому впливати на свідомість громадян та переконувати їх протилежному. Поряд з цим зростає функціонування певних груп, які кожного дня проводять розвідку щодо діяльності збройних сил, державних інфраструктур та оборонного виробництва. Поширення прогресії зловживання окремими службами країни-агресора систем психологічної маніпуляції, зокрема через інтернет-ЗМІ та соціальні мережі, які направлені на дестабілізацію внутрішньополітичного та соціального стану, як результат приводить до руйнації суверенітету і кордонів держави» [153, с. 12-13]. До того ж, «основним завданням маніпуляторів є внесення «сенсаційної» інформації в середовище користувачів соціальних мереж із метою подальшої трансляції ними цієї інформації ширшому загалу, представляючи при цьому її як суспільну думку та настрої певної частини людей» [151, с. 37].

Як зазначають науковці Н. Прямухіна і Ю. Бойко, варто враховувати той факт, що «усі сторінки інформаційних агресорів, діяльність яких може загрожувати національній безпеці держави, можуть впливати на суспільство лише шляхом інформаційних атак, видозмін інформації, чи взагалі, поширювати фейкові дані. Однак, як і будь-яку неправдиву інформацію, такі атаки можливо спростовувати, висвітлюючи події та дані, що відбувались насправді, тим самим отримуючи від користувачів довіру. У свою чергу, такі сторінки, на відміну від органів державної влади, не мають у своєму розпорядженні необхідної кількості фінансових, адміністративних та правових ресурсів» [154, с. 281].

На тлі наведеного виникає питання, яким чином органам державної влади, а особливо оборонному сектору здійснювати заходи безпеки щодо збереження стратегічно важливої інформації, можливих зломів соціальних сторінок, а також спростування фейкової інформації.

«По-перше, важливу роль має відігравати моніторинг інформації, а зокрема тої, яка поширюється з невідомих джерел, містить суспільно-політичні новини і розповсюджується на велику аудиторію. Цей моніторинг повинні здійснювати як пресслужби відвідних державних установ, органів місцевого самоврядування, так і правоохоронні органи.

По-друге, за результатами моніторингу вищезазначені суб'єкти негайно мають подати оперативну інформацію з реальними даними і тим самим спростувати фейкові повідомлення. Також, якщо виникне необхідність, то організувати інтерв'ю, проведення фото- та відео зйомки, надання коментарів уповноваженими особами державних відомств, стратегічних об'єктів і т.д.

По-третє, виявлення суб'єктів, джерел поширення неправдивої інформації, а також встановлення причин та чинників негативного інформаційного потоку. Щодо суб'єктів, то вирішення питання з притягнення їх до відповідальності уповноваженими на те органами, а щодо джерел – однозначне їх блокування, знищення, закриття.

По-четверте, створення або реформування у секторі оборони відповідних підрозділів із зазначеною специфікою діяльності, залучення до роботи певного рівня фахівців.

По-п'яте, впровадження у роботі відповідних органів використання новітніх технологій зі збору та опрацювання інформації з метою виявлення можливих загроз для національної безпеки.

По-шосте, чітка заборона розміщення на сторінках в соціальних мережах інформації, що стосується питань озброєння, укомплектованості, переміщення військових підрозділів, дій військовослужбовців, оборонного сектору загалом.

По-сьоме, для того, щоб досягати ефективного впливу на індивідуальну або колективну свідомість громадян України, налагодити повноцінну комунікацію через соціальні медіа ресурси, необхідно впровадити і застосувати комплексний механізм, який би поєднав усі вищеперераховані кроки» [155, с. 255].

В умовах сьогодення все ще продовжується переосмислення потоку інформації, що поширюється за допомогою соціальних мереж. І для того, щоб не опинитися в аутсайдерах та не стати заручником маніпуляторів, інформаційні заходи в соціальних мережах мають відігравати пріоритетну роль.

Таким чином, функціонування соціальних мереж щодень зростає, набуваючи при цьому пріоритетного значення щодо розповсюдження інформації, встановлення контакту з цільовою аудиторією. Разом з тим, негативний інформаційний вплив з боку противника є прямою загрозою для національної безпеки держави. Через наявні реалії російсько-української війни протидія фейковим новинам, застосування превентивних інформаційних заходів, усунення неправомірних джерел є одним із першочергових завдань уповноважених на те органів влади та їх посадових осіб. Саме від гігієни інформації в подальшому буде залежати формування позитивних чи негативних настроїв у суспільстві, ставлення до ЗСУ, оцінки результатів виконання ними завдань в місцях бойових дій. Загалом використання органами військового управління, військовими частинами соціальних мереж є позитивним каталізатором для забезпечення національної безпеки та оборони держави, аджез огляду на особливості розвитку і функціонування цих мереж, становлення інформаційного суспільства, в першу чергу, налагодження контакту та встановлення довіри між користувачами мереж передує продуктивному засобу комунікації, формуванню «здорових» відносин й ефективній протидії російській агресії.

До важливих проблем у системі забезпечення національної безпеки можна віднести брак державного фінансування. Як уже нами попередньо

зазначалось, ефективність здійснення державного управління системою забезпечення національної безпеки безпосередньо залежить від наявності фінансових ресурсів

Фінансова безпека держави як складник національної безпеки є не лише основою економічного розвитку, що забезпечує незалежність та цілісність держави, достойний рівень життя громадян, а є також тим чинником, який безпосередньо впливає на стан обороноздатності країни загалом. В умовах воєнного стану питання фінансової безпеки держави набувають надзвичайно важливого значення, так як оборона країни, армія, діяльність органів оборони та захисту забезпечуються достатнім та стабільним державним фінансовим забезпеченням. Проте, фінансове забезпечення може формуватися не лише на основі державного бюджету, а і з залучення міжнародної допомоги. Таким чином, «пошук джерел фінансування та визначення вектору використання фінансових ресурсів є основою забезпечення національної безпеки країни у мирні часи, а особливо – у воєнні. Наявні фінансові ресурси, можливість їх акумуляції та раціонального використання на цілі, що забезпечують перемогу, усунення загроз державній цілісності Україні та її національним інтересам, захищеність громадян країни становлять елементи фінансової безпеки держави та потребують правового врегулювання» [156].

Наступною проблемою є забезпечення гідного рівня патріотичного виховання дітей, молоді, з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури у системі національної безпеки. Саме це може допомогти утвердити і зберегти національну ідентичність українців на покоління вперед. На жаль, до 2014 року питання виховання національної свідомості в дітей та молоді майже не піднімалося, в школах вільно викладали російською, а українську мову діти не вивчали роками. Це стало великою помилкою та спровокувало зросійщення молоді. Як наслідок, сьогодні органи державної влади повинні

спрямувати свої сили в розробку стратегії виховання національно свідомого покоління, яке зможе відбудувати успішну Україну в повоєнні роки.

Ще однією із проблем, яка потребує ефективного вирішення, є корупція. Ця проблема не з'явилася внаслідок введення воєнного стану, вона наростала роками, але сьогодні постала особливо гостро в контексті збройної агресії росії. Корупція зачіпає не лише правову, соціальну, економічну сфери, а й воєнну, де вносить негативні зміни. В першу чергу, «корупція унеможливорює розвиток воєнно-промислового комплексу, застосування інноваційних засобів захисту військовослужбовців, розроблення та випробування нової зброї, нових технологій, забезпечення військовослужбовців необхідним обладнанням, захистом та зброєю» [129]. Загалом це все є вкрай необхідним для оборони та захисту нашої країни і звільнення окупованих територій.

Раніше проведені заходи щодо запобігання та протидії корупції, на жаль, не принесли очікуваних результатів. Це безпосередньо пов'язано зі слабким рівнем політичної волі, а також з неефективністю механізмів боротьби з корупцією, що спровоковано непрофесійністю кадрів, які формують та реалізують антикорупційною політику України. Також досить часто антикорупційні заходи лишаються лише на папері, їх виконання є неможливим у зв'язку із невідповідністю планів, можливостям та готовності суспільства до змін, або небаженням органів державної влади ефективно реалізувати антикорупційну політику.

Наявність такого явища як корупція в умовах воєнного часу, в першу чергу, підриває репутаційний капітал нашої країни на міжнародній арені, що є неприпустимим у теперішніх умовах. Така шкода може призвести до того, що партнери України не будуть надавати відповідну життєво необхідну допомогу у фінансуванні оборонно-промислового комплексу, інноваційну зброю та технології, і це може призвести до непоправних наслідків на полі бою. У цьому випадку корупція шкодить не лише національній безпеці держави, а й посягає на конституційно регламентовану найвищу соціальну

цінність нашої держави – життя та здоров'я людини, а конкретно тих бійців, які ціною власного життя обороняють територіальну цілісність та національну безпеку України. Саме тому подолання корупції стає пріоритетом забезпечення національної безпеки України.

У системі особливих переваг державної політики важливе місце посідає біобезпека. Будь-які біочинники, які провокують негативні зміни в природньому середовищі, становлять пряму загрозу для біобезпеки, життя людини і довкілля. Це безпосередньо відбивається на усіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі, і на соціальній та правовій.

Таким чином, біобезпека як невід'ємна складова національної безпеки у сучасних умовах відіграє важливу роль через наявні в ній загрози та ризики. Так як людина і суспільство загалом є об'єктами біологічної безпеки, то саме на державу покладається обов'язок щодо запровадження широкого комплексу заходів, які зможуть попередити і знешкодити усі реальні та наявні біозагрози. У цьому контексті варто було б акцентувати увагу на формуванні превентивних заходів протидії вищезазначеним загрозам, але виключно в паралелі домінування політичних рішень керівництва держави, об'єктивної реакції органів влади, ефективних організаційно-адміністративних кроків, наявності оптимальної правової бази.

Стратегія біобезпеки та біологічного захисту [157] виокремлює надзвичайно важливу роль контролю з боку держави за використанням біологічних агентів, лабораторній біобезпеці, колекційній діяльності зі штамми патогенних мікроорганізмів та унеможливленням їх витоку в навколишнє природне середовище. Також Стратегією [157] окреслені поточні проблеми та прогнозовані загрози з урахуванням зовнішніх та внутрішніх умов. Для прикладу, однією із проблем, що гальмує реалізацію державної політики у сфері біобезпеки, названо «відсутність єдиного органу, який охоплював би нагляд за здійсненням заходів, прогнозував, ідентифікував та оперативно реагував на біологічні загрози, координував плани протидії біологічним загрозам і надавав пропозиції щодо їх

коригування згідно з поточною ситуацією в державі» [157]. До цього ж, можна говорити про послаблений державний нагляд і контроль у сфері біологічної безпеки, зокрема щодо питань зміни власника об'єктів підвищеної небезпеки, організації охорони патогенних мікроорганізмів і штамів небезпечних та особливо небезпечних інфекційних хвороб, які зберігаються в мікробіологічних лабораторіях та ін. Також потребує удосконалення національне законодавство України. В перспективі потрібно ініціювати прийняття Верховною Радою України відповідних законів у сфері забезпечення біобезпеки. Науковець В. Мушенко вважає, що «закони, як основоположні нормативні акти у вітчизняній правовій системі, є відносно стабільними та приймаються на тривалий час. Можливість швидко реагувати на зміни у суспільно-економічному житті та ефективно забезпечувати правове регулювання конкретних проблемних питань різних сфер, держава здійснює за допомогою інших правових інструментів, якими, зокрема, є постанови Кабінету Міністрів України» [158, с. 36].

Серед проблем забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні доречно згадати про рівень діяльності системи охорони здоров'я. «На жаль, прогалини у фінансуванні, кадровій політиці, збереженні наукового потенціалу, оснащенні лабораторій сучасним обладнанням та необхідними препаратами є прямою загрозою для зростання показників епідемічних спалахів, ризиків поширення особливо небезпечних інфекцій, негативних змін санітарно-епідеміологічного благополуччя населення» [159, с. 54].

Також сьогодні важливим питанням для людства є усвідомлення та переосмислення інформації щодо наявних та прихованих біозагроз. Досить часто зі сторони як державних органів, органів місцевого самоврядування, так і населення, яке проживає на території відповідної держави, відсутнє бачення та розуміння наслідків, до яких можуть призвести ці загрози.

У цьому питанні варто зупинитись на аналізі визначень «загроза» й «біозагроза». Так, дефініція «загроза» в довідковій літературі розкривається як «реальна небезпека, реальна можливість заподіяння шкоди, можливість

настання небезпечного поєднання ситуації та стану взаємодії об'єктів, його засобів і результатів, яке робить небезпеку реальною» [160, с. 36]. Науковець О. С. Бодрук вважає, що «загроза являє собою реальну ознаку небезпеки, що вона виступає базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки» [161, с. 16]. На думку деяких науковців під поняттям «біозагроза» потрібно розуміти «вплив небезпечних біологічних чинників на умови існування живих організмів біосфери (біоти), які реально здатні їй зашкодити – викликати захворювання або смерть. До таких чинників вони відносять патогенні мікроорганізми – збудники інфекційних захворювань незалежно від їх походження і способів отримання, а також продукти їх життєдіяльності; біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати; екопатогени, які завдають збитків навколишньому середовищу» [162, с. 114].

Оцінка впливу біозагроз на державу і людей, які в ній проживають, показує ймовірні наслідки, до яких вони можуть призвести. Зокрема йдеться «про поширення інфекційних захворювань серед населення, збільшення показників смертності, руйнацію системи охорони здоров'я, а особливо в питанні первинної профілактики. До цього ж, біоатаки впливають на трудовий ресурс суспільства, здійснюють спотворення моральних і духовних цінностей, провокують зниження якості життя людини. Під дією біозагроз непоправної шкоди зазнає навколишнє середовище. Зокрема, несприятливі біологічні фактори впливають на забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтового покриву» [163, с. 372].

Відповідно до Загальних положень Стратегії біобезпеки та біологічного захисту [157], розробленої з метою реалізації Стратегії національної безпеки України [13], біобезпека є однією з найважливіших складових екологічної та національної безпеки України. На сьогодні «у державі існує тенденція до посилення негативного впливу біологічних чинників на населення та навколишнє природне середовище, можливість виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних з ймовірними негативними наслідками розвитку сучасних біотехнологій та синтетичної біології, міграційними

процесами, транскордонними переміщеннями тварин, товарів, появою нових збудників інфекцій, проявами біотероризму, відсутністю чітко визначеної процедури провадження генетично-інженерної діяльності тощо. При цьому надзвичайно важливу роль у створенні системи біобезпеки відведено контролю з боку держави за використанням біологічних агентів, лабораторній біобезпеці, колекційній діяльності зі штамми патогенних мікроорганізмів та унеможливленням їх витоку в навколишнє природне середовище» [157].

Отже, враховуючи вищезазначене, вирішення проблеми біобезпеки безпосередньо вплине на життєзабезпечення суспільства, дієздатність держави, задоволення потреб соціальної сфери, рівень якості медицини та санітарного благополуччя населення у майбутньому. Для цього, як держава загалом, так і кожен громадянин повинні докласти максимально зусиль для ідентифікації біологічних загроз, попередження їх негативного впливу, недопущення настання фатальних наслідків для людства та природи.

Здійснений аналіз теоретико-правових проблем забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні дає підстави стверджувати, що існуючий стан біологічної безпеки є таким, що не відповідає національним інтересам України. Саме тому пріоритетним завданням нашої держави у вирішенні цього завдання є формування дієвого механізму забезпечення ефективної протидії біологічним загрозам, гарантування кожному члену суспільства безпекових засад прожиття, а також збереження навколишнього середовища.

3.2. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки та оборони держави, можливості його застосування в Україні

Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки держави та можливості його застосування в Україні є актуальним питанням, особливо в контексті сучасних глобальних викликів та

загроз. Базовими аспектами, що підкреслюють його актуальність є геополітичний контекст, що виражає свій прояв у сучасному світі через виклики, а саме: тероризм, кібератаки, гібридна війна та інші форми загроз національній безпеці. Огляд зарубіжного досвіду може надати важливі вказівки щодо того, як держави ефективно борються з цими загрозами.

Сучасні технології створюють нові можливості через розвиток техніки як для захисту, так і для атак на національну безпеку. Прикладами можуть бути кіберзлочини, кібершпигунство та маніпулювання інформацією. Вивчення досвіду інших країн може допомогти Україні покращити свої зусилля у цій сфері.

Легітимність, правова основа та міжнародні відносини є головними компонентами, вони надають можливість розвинути та розробити ефективні міжнародні стратегії співпраці щодо забезпечення безпеки. До того ж, не варто забувати й про застосування державою суворих заходів, які можуть впливати на права та свободи громадян. Саме досвід інших країн може допомогти знайти баланс між безпекою та збереженням прав людини.

Кризові ситуації, для прикладу пандемія COVID-19, також показали наскільки важливо мати ефективні механізми адміністративно-правового реагування. Розгляд зарубіжного досвіду може надати уроки щодо оптимальних стратегій.

Зважаючи на конкретні обставини, Україна є перспективною країною та має можливість вивчити досвід інших країн, враховуючи її власний контекст, і адаптувати найкращі практики для забезпечення своєї національної безпеки. Дослідження цього питання може призвести до розробки більш ефективних стратегій та політик для захисту державних інтересів і безпеки громадян України.

Таким чином, формуючи ефективну систему державного управління національною безпекою України, необхідним є вивчення позитивного зарубіжного досвіду у сфері адміністративного права.

В іноземних державах одними з найважливіших документів у сфері забезпечення національної безпеки загалом та в питаннях процесу прийняття рішень й управління зокрема є концептуальні засадничі документи політичного характеру, що є сталими за роками та новими на сьогодні. Здебільшого їх називають у відповідності за національними традиціями та відповідними особливостями, однак у цілому, згідно з функцією, вони типові: в США – це Стратегія національної безпеки США, у ФРН – «Біла книга» про безпеку, в Туреччині – «Політичний документ про національну безпеку» [164, с. 244-245], Велика Британія, що розпочала у 2021 році новий етап розбудови та захисту своєї національної безпеки та зовнішньої політики через створення нової доктрини, – «Велика Британія в епоху конкуренції».

Вищезгадані країни створили та продовжують діяти через потужний доктринальний фундамент задля безпеки своїх громадян та кордонів, що надає їм у такий спосіб першість у світі.

Досліджуючи дане питання, хотілося би розпочати його «з досвіду Сполучених Штатів Америки, адже саме ця країна вже протягом багатьох років є так званим еталоном у сфері забезпечення національної безпеки. Ключовим нормативним документом у сфері національної безпеки вказаної держави є Закон «Про національну безпеку», який був підписаний президентом США Гаррі С. Труменом у липні 1947 року. Саме цим нормативно-правовим актом було реорганізовано структуру Збройних Сил США після Другої світової війни. Він заснував посаду міністра оборони для нагляду за національним військовим відомством, а також заснував Раду Національної Безпеки (РНБ) та окремі департаменти для кожного виду збройних сил. Також він передбачав координацію збройних сил з іншими департаментами та агентствами уряду, що займаються національною безпекою, такими як Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), а також нагляд з боку президента та Конгресу щодо питань національної розвідки. Заявлена мета Закону полягала у тому, щоб «надати комплексну програму майбутньої безпеки Сполучених Штатів»» [164, с. 245].

У відповідності до Закону США «Про національну безпеку», функціонує Рада Національної Безпеки, яка складається з: «1) Президента; 2) віце-президента; 3) державного секретаря; 4) міністра оборони; 5) міністра енергетики; 6) директора із взаємної безпеки; 7) голови Ради з ресурсів національної безпеки; 8) секретаря та заступника секретарів інших виконавчих департаментів та військових відомств, голови Ради з боєприпасів та голови Ради з досліджень та розробок, які призначаються Президентом за порадою та за згодою Сенату» [164, с. 246].

Вже у рамках Ради національної безпеки створюється комітет, відомий як Комітет із зовнішньої розвідки. Під час свого функціонування Комітет повинен виконувати так дії: «проводити щорічну оцінку інтересів національної безпеки Сполучених Штатів; щорічно та в будь-який інший час, який може бути потрібний Раді, визначати розвідувальні дані, необхідні для задоволення таких інтересів, та встановлювати порядок черговості збору та аналізу таких розвідувальних даних; проводити щорічний огляд елементів розвідувального співтовариства, щоб визначити успіх таких елементів у збиранні, аналізі та розповсюдженні розвідданих даних» [165].

Вагоме значення і роль у забезпеченні національної безпеки відіграє Стратегія національної безпеки Сполучених Штатів Америки. «Чинна Стратегія була прийнята наприкінці 2017 року, з поміж представлених є напевно найбільш відвертою та агресивною в своїх програмних положеннях. На самому початку документу чітко зазначається, що конкуренція між ключовими країнами знову виходить на перший план, Китай та російська федерація чітко вказуються як «ревізіоністські держави», які своїми діями кидають виклик інтересам держави США. В Стратегії прописані 5 основних загроз, і на відміну від попередніх редакцій вони мають чіткий та персоніфікований характер, ними виступають 4 країни (росія, Китай, Іран, КНДР) та тероризм. У документі прописано, що саме ядерна зброя є запорукою стримування Сполученими Штатами Америки загарбницької політики вказаних країн. В даній редакції Стратегії знову дублюється вже

знайоме правило колективних контр-дій по відношенню до політики російської федерації, маючи на увазі, що не тільки США буде виступати супротивником у цьому новому форматі світових відносин, але і блок НАТО, як цілісна бойова одиниця» [164, с. 247-248].

До того ж, у XXI столітті Стратегія національної безпеки США передбачає «гуманітарний аспект – систему освіти. Це стало офіційним підтвердженням політики, яку провадили США, – стимулювання наукової сфери, створення найкращих умов для розвитку інтелектуального потенціалу держави. Світовий досвід доводить, що життєвий рівень населення, соціально-економічна ситуація в країні визначається ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Тому національна безпека нерозривно пов'язана з інтелектуальною як складовою гуманітарної безпеки. У зазначеній Стратегії національної безпеки США йдеться про те, що її підґрунтям є правила міжнародного порядку, який сприяє зміцненню глобальної безпеки та процвітанню, а також гідності й прав людини. Автори документа наголошують на історії власного народу, обстоюючи демократію та права людини, звертаючи особливу увагу на боротьбу за свободу, підтримання мирних демократичних змін, реалізацію політики мобілізації міжнародної підтримки з метою зміцнення і розширення глобальних норм у сфері прав людини. Стратегія вказує на обов'язковість виконання урядами власних зобов'язань у галузі прав людини, протистояння та запобігання будь-яким репресіям, відповідного реагування на масові злочини. Також тут акцентовано увагу на тому, що захист прав людини є найбільш ефективним, коли діяльність провадять спільно з широким колом партнерів (громадянським суспільством, релігійними лідерами, підприємствами, іншими урядами та міжнародними організаціями). У Стратегії зафіксовано доцільність створення правил, норм та інститутів, які є основою для світу, безпеки, благополуччя та, безперечно, захисту прав людини у XXI столітті» [166, с. 131].

Таким чином, на сьогоднішній день слід визнати, що Сполучені Штати Америки є тією країною, в якій питанню забезпечення національної безпеки приділяється суттєва увага. Із позитивного досвіду, який сучасній Україні необхідно перейняти, є наступне: «по-перше, усунення дублювання компетенції різних суб'єктів забезпечення національної безпеки в країні; по-друге, створення прямої лінії управління відомствами, чия діяльність спрямована на забезпечення національної безпеки; по-третє, запровадження окремої посади радника президента з міжнародної релігійної свободи. І, безумовно, окремими важливими напрямками є підвищення правової свідомості населення, а також збільшення фінансового та матеріально-технічного забезпечення суб'єктів, які реалізують державну політику у цьому напрямку» [167].

Цікавим зарубіжним досвідом адміністративно-правового забезпечення національної безпеки та оборони держави є досвід Китаю, де «поточна політика у сфері зовнішніх зв'язків і безпеки виглядають як взірць добре координованих бюрократичних процедур на основі об'єктивної інформації і ефективного виконання рішень. В Китаї дуже багато залежить від того, хто очолює так звану малу керівну робочу групу ЦК КПК на тому чи іншому напрямі. Безумовно, ключові рішення у галузі зовнішньої політики та безпеки формально санкціонуються постійним комітетом Політбюро КПК. Іншим стратегічним органом у сфері національної безпеки і оборони є Центральна Воєнна Рада (ЦВР). Зазвичай вона складається виключно із вищих військових і очолюється Генеральним секретарем ЦК КПК. Слід зазначити, що в сучасному Китаї існує дві ідентичні ЦВР: державна та партійна» [168, с. 90-91].

Наступною до прикладу країною є Велика Британія. «Ключовим суб'єктом забезпечення національної безпеки у Великобританії є Рада національної безпеки. Це комітет кабінету міністрів, який координує політичні рішення між департаментами, включаючи: національну безпеку, зовнішню політику, оборону, міжнародні відносини та розвиток, стійкість,

енергетичну та ресурсну безпеки . Рада національної безпеки підтримується секретаріатом національної безпеки. Секретаріат у даний час очолює радник з національної безпеки, який координує підготовку до щотижневих засідань Ради національної безпеки та виконання рішень. Це включає роботу з прем'єр-міністром та урядовими відомствами щодо визначення порядку денного зустріч, надання рекомендацій для інформування обговорення та протоколювання прийнятих рішень. Рада дотримується Стратегії національної безпеки, в якій вказано чотири основні виклики безпеки Великої Британії на найближче десятиліття: 1) зростаюча загроза тероризму, екстремізму та нестабільності; 2) відродження загроз з боку держави та посилення конкуренції між державами; 3) вплив технологій, особливо кіберзагроз, та більш глибокі технологічні розробки; 4) ерозія міжнародного порядку, заснованого на правилах, що ускладнює досягнення консенсусу та боротьбу з глобальними загрозами» [164, с. 250-251].

Також вважаємо за потрібне звернути увагу на створення нової розробки у сфері воєнної доктрини, що була оголошена у березні 2021 року прем'єр-міністром Великої Британії, Борисом Джонсоном, щодо оборони та безпеки Великої Британії до 2030 року під промовистою назвою «Велика Британія в Епоху конкуренції».

Даний документ представляв собою зовнішньополітичні та військові доктрини, що полягали у здійсненні змін щодо управління та прийнятті рішень у сфері національної безпеки. Головною відмінністю зазначеного документу є те, що Британія визначила станом на момент оголошення доктрини головним ворогом російську федерацію. Вивчення доктрини Б. Джонсона дозволяє зрозуміти, як оцінює Британія країну агресора в якості противника, які пріоритети в протистоянні з РФ визначає, що збирається робити надалі.

Дана доктрина поєднала 9 нових оборонних ініціатив, а зокрема: комплексна модернізація та розширення ядерних озброєнь; нова стратегія і розширення фінансування розвідки і спецслужб, виділення бюджетів на

технологічну модернізацію, на взаємодію, зміни в законодавстві, посилення ролі Об'єднаного комітету з розвідки; наукову і технологічну стратегію Міністерства оборони для розвитку технологій в космосі, кібернетиці, біоінженерії, електромагнітній зброї, гіперзвукової зброї; мережу інноваційних хабів в основних технологічних кластерах; національні кібернетичні сили; спеціальне урядове агентство з розвитку штучного інтелекту; космічне командування збройних сил; операційний центр по боротьбі з тероризмом; фонд конфліктів, стабільності і безпеки та нового конфліктного центру для аналізу та експертизи сучасних конфліктів і вироблення ефективних стратегічних рішень.

Таким чином, реформа повинна зробити британську армію високотехнологічною.

Механізм національної безпеки у Великобританії є відомим своєю високою ефективністю та дієвістю. Це обумовлено кількома факторами. По-перше, історичні особливості розвитку Королівства внесли свій внесок у формування стратегій безпеки. По-друге, географічне положення та територіальні особливості також відіграли важливу роль у створенні надійних систем захисту.

Один із ключових аспектів забезпечення національної безпеки полягає у зміцненні співпраці з провідними державами Європи та всього світу. Цей вектор допомагає забезпечити не лише національну безпеку, а й внести вагомий вклад у міжнародну стабільність. Спільна діяльність з іншими країнами сприяє обміну інформацією, вдосконаленню стратегій та координації заходів, спрямованих на протидію спільним загрозам.

Велика Британія виявляє готовність співпрацювати та спільно долати виклики, такі як тероризм, кіберзагрози, поширення зброї масового знищення та інші глобальні небезпеки. Вона долучає свої зусилля до міжнародних ініціатив з підвищення безпеки, що сприяє створенню стабільніших умов як на рівні країни, так і в міжнародному масштабі.

Загалом, поєднання історичного досвіду, географічних факторів та активної співпраці з іншими країнами робить механізм національної безпеки Великобританії важливим і дієвим елементом забезпечення як внутрішньої, так і міжнародної стабільності.

Слід зазначити, що «у Франції, навідмінно від Сполучених Штатів та Великої Британії, відсутній єдиний документ, який би регулював всі питання забезпечення національної безпеки. Основні положення в сфері забезпечення безпеки Франції містяться в Ордонансі «Про національну оборону» (від 7 січня 1959 року), а також в оборонних та зовнішньополітичних доктринах і стратегіях» [164, с. 255].

Визнається, що існують декілька видів загроз для країни, включаючи тероризм, регіональний та національний екстремізм, торгівлю наркотиками та неконтрольоване поширення інформації. За думкою французьких аналітиків, «в найближчому двадцятирічному періоді слід враховувати наступні фактори, а саме Сполучені Штати Америки залишатимуться важливим гравцем на міжнародній арені та збережуть свою роль у забезпеченні міжнародної безпеки. Азійські держави, особливо Японія та Китай, будуть відігравати значущу роль у міжнародному балансі сил та визначатимуть свої власні стратегії» [169].

Професор В. А. Ліпкан акцентує увагу на тому, що «у Франції виділяються три категорії національних інтересів: життєво важливі інтереси, стратегічні інтереси та інтереси, пов'язані зі статусом Франції як світової держави. Французькі експерти в сфері національної безпеки вважають, що не варто намагатися точно визначати життєво важливі інтереси, оскільки це може обмежити свободу дій, аналіз та прийняття рішень керівництвом держави у разі виникнення загроз. У Франції немає жорсткої ієрархії захисту інтересів, на відміну від практики США, де кожній категорії інтересів відведено певний рівень захисту. У Франції декларується, що всі види інтересів будуть захищатися з однаковою рішучістю» [170].

У сфері забезпечення національної безпеки Франції існує важливий документ, відомий як «Біла книга з оборони і національної безпеки». Цей документ включає основні положення стратегії національної безпеки та визначає кардинальні зміни, які необхідно внести в збройні сили країни.

Варто відзначити, що термін «Біла книга» у контексті оборони Франції виник в 1972 році. Це зроблено в рамках стратегічної незалежності країни під час президентства генерала де Голя, коли було підкреслено потребу балансування реальної можливої військової загрози та фінансових ресурсів, необхідних для відвернення цієї загрози.

Відзначені суттєві зміни в «Білій книзі» стали можливими завдяки рішучим крокам президента Ніколя Саркозі, який вирішив радикально переглянути національну політику в галузі безпеки, а також стратегію військової справи. У цьому документі визначено п'ять ключових стратегічних функцій, які мають виконувати як національні збройні сили, так і відповідні державні відомства.

Тому національна безпека Франції, як і для багатьох інших країн, є головним пріоритетом у державній політиці. Забезпечення цієї безпеки вимагає вдосконалених дипломатичних зусиль та збройних сил для гарантування зовнішньої безпеки, а також ретельно розроблених внутрішньополітичних заходів та правопорядку в питанні врегулювання внутрішніх питань безпеки.

Зовнішня та внутрішня безпека тісно пов'язані, особливо в умовах «відкритих» кордонів Європейського Союзу та постійного міграційного потоку з Африки та Азії до Франції. Франція, залишаючись середньою європейською державою з ядерною зброєю, після розпаду колоніальної імперії в 1950-1970-х рокахі далі відіграє важливу роль у зовнішній і військовій політиці в Європі, Середземномор'ї, Африці, на Близькому Сході та інших регіонах.

Зокрема, Франція, як постійний член Ради Безпеки ООН, несе підвищену відповідальність за забезпечення глобальної безпеки. До того ж,

Франція лишається єдиною країною ЄС, яка має ядерну зброю і право постійного членства в Раді Безпеки ООН. Тому Франція стає ключовим гравцем у забезпеченні не лише європейської, але і глобальної безпеки.

У зв'язку з цим виникає питання: які сьогодні основні виклики стоять перед національною безпекою Франції та якими ресурсами та засобами володіє країна для їх вирішення.

Щодо Королівства Швеції, то там «державні органи несуть повну відповідальність за безпеку Швеції. До того ж, для посилення захисту безпеки уряд у 2018 році запропонував новий Закон про безпеку, який містив вимоги до заходів, спрямованих на захист інформації, що має значення для безпеки Швеції або, яка має бути захищена відповідно до міжнародних зобов'язань щодо безпеки. Також посилювався захист інших чутливих до безпеки видів діяльності, таких як важливі інформаційні системи. З новим Законом про захист безпеки від 1 квітня 2019 року було запроваджено нову концепцію – секретні дані безпеки» [171, с. 176]. Механізм забезпечення національної безпеки Швеції характеризується виваженою, проте суворою політикою, оновленим законодавством відповідно до потреб суспільства й держави, демократичними цінностями, а також розвиненим плануванням національної безпеки.

До речі, «термін «безпека Швеції» стосується як військової, так і цивільної діяльності, яка може мати значення для безпеки Швеції» [171, с. 175]. Звідси, можна зробити висновок про те, що не лишень органи державної влади, а й кожен громадянин Швеції дбають про безпеку своєї країни.

Наступною країною, на яку буде звернуто увагу, є Німеччина. Перш за все, слід відзначити, що Німеччина «активно використовує переваги приватного сектору в процесі забезпечення потреб державних відомств. Програма «Геркулес» є однією з найбільших в Європі спільних ініціатив державного і приватного секторів («Public-Private Partnerships»). Ця програма реалізується на підставі угоди між федеральним відомством з розробки та

закупівлі озброєнь бундесверу та спільним підприємством «Informationstechnik GmbH». Головною метою цієї програми є впровадження передових технологій, зокрема в сфері інформаційної безпеки, у діяльність Міністерства оборони Німеччини та Збройних Сил. У цьому контексті велика увага приділяється інноваційному забезпеченню діяльності Міністерства оборони Німеччини та Збройних Сил» [164, с. 258]. Постійно впроваджуються нові інформаційні системи та засоби зв'язку, а також розробляється програмне забезпечення для їх захисту.

ФРН, «бажаючи відновити свій статус впливової світової держави, активно підтримує процеси інтеграції в Європі та допомагає зміцнювати НАТО і розширювати зону відповідальності Альянсу за межами євроатлантичного регіону. У той же час, Німеччина є однією з провідних держав у процесі реформування Європейського Союзу. Берлін активно пропагує ідею надання Європі більшої незалежності в економічних і військово-політичних справах від Сполучених Штатів. З метою досягнення цих цілей, Німеччина співпрацює з Францією та іншими країнами. Зрозуміло, що Сполучені Штати, Велика Британія та деякі інші держави, зокрема ті, які долучилися до НАТО пізніше, ставляться критично до німецьких ініціатив» [164, с. 258].

У вересні 2021 року Федеральний уряд Німеччини прийняв Стратегію кібербезпеки 2021 року, яку представив Федеральний міністр внутрішніх справ. Ця стратегія встановлює стратегічні рамки для дій уряду в галузі кібербезпеки на наступні п'ять років і відповідає на виклики, що виникають у кіберпросторі. Вона була розроблена з активною участю понад 70 зацікавлених сторін зі сфери бізнесу, науки, громадськості та держави, які брали участь у процесі оцінки та оновлення стратегії протягом періоду від червня 2020 року до серпня 2021 року.

Дана Стратегія визначає довгострокову орієнтацію політики Федерального уряду у сфері кібербезпеки, включаючи основні принципи, напрями діяльності та стратегічні цілі. Вона має активний та творчий

характер і спрямована на сприяння координованій взаємодії між всіма учасниками. Стратегія кібербезпеки Німеччини доповнює та посилює федеральну співпрацю, що сприяє досягненню загальних цілей у цій галузі. Стратегія тісно пов'язана з європейською стратегією кібербезпеки і сприяє формуванню цифрового майбутнього для всієї Європи.

Виходячи з аналізу всіх вищенаведених країн, можна вважати, що на сучасний період нормативно-правове забезпечення національної безпеки України вимагає негайних позитивних змін та відповідного удосконалення.

З часів незалежності України ці зміни поступово відбуваються. Так, у червні 2018 року був прийнятий Закон України «Про національну безпеку України» [12], про який ми вже неодноразово згадували в процесі наукового дослідження. Також говорили про вагоме значення Стратегії національної безпеки України [13], де вказано, що «для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна: зміцнить демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України як запоруку законності та ефективності діяльності його складових, підвищить ефективність управління, зміцнить нагляд і посилить відповідальність посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони; перегляне й забезпечить виконання законодавства у сфері національної безпеки і оборони, зокрема уточнить та імплементує норми Закону України «Про національну безпеку України»; створить систему ефективного управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони, удосконалив її архітектуру; оптимізує структуру, функції і чисельність Служби безпеки України як спеціально уповноваженого державного органу у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, що дасть змогу попереджати, своєчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози безпеці України і запобігати їм, припиняти розвідувальні, терористичні та інші протиправні посягання спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та

осіб на державну безпеку України, усунути умови, що їм сприяють, та причини їх виникнення; створить ефективне розвідувальне співтовариство, посиливши його роль у реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, зміцнить систему координації та контролю діяльності розвідувальних органів, розвиватиме розвідувальні спроможності; завершить створення національної системи кібербезпеки, сформує сучасні спроможності суб'єктів забезпечення кібербезпеки і кібероборони та зміцнить систему їх координації; удосконалить державну охорону органів державної влади і визначених законом посадових осіб; забезпечить системність реформування Національної поліції України, посилить кримінальну поліцію та органи досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю; забезпечить розвиток Національної гвардії України з урахуванням досвіду держав-членів ЄС, посилить її інституційну спроможність виконання завдань за призначенням; організує розбудову та використання комплексних систем відеоспостереження з аналітичною складовою в інтересах громадської безпеки; забезпечить розвиток та удосконалення загальнодержавної системи захисту державного кордону, зокрема імплементацію європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординовану діяльність державних органів України та військових формувань для системного розвитку інтегрованого управління кордонами; оптимізує державну систему цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалить реагування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнить завдання на мирний час та в особливий період; автоматизує процеси надання адміністративних послуг іноземцям та особам без громадянства, посилить міграційний контроль на державному кордоні і всередині держави для забезпечення дотримання іноземцями та особами без громадянства законодавства України» [13].

Подібні ж орієнтири визначені в Стратегії воєнної безпеки України [37], Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [38], Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [39], Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України» [40], Доктрині інформаційної безпеки України [41] та ряді інших нормативно-правових актів. Усі вони об'єднані єдиною метою – це забезпечення національної безпеки та оборони держави на рівні норм права. Однак, для досягнення цієї мети лишень одного нормативного визначення є замало, потрібні рішучі практичні кроки з втілення цих норм у життя, надання їм практичного значення.

Отже, на основі аналізу наукових досліджень відомих вчених-адміністративістів, а також нормативно-правової бази з питань національної безпеки та оборони можна говорити про необхідність удосконалення чинного адміністративного законодавства. А, зокрема йдеться про підготовку правових норм, які б виключали «дубляж» повноважень суб'єктів сектору безпеки та оборони; кодифікацію законодавства, що стосується як зовнішніх, так і внутрішніх засад безпеки держави; гнучке та зрозуміле для аналізу суспільством державне управління національною безпекою. Ці зміни між собою взаємопов'язані і, відповідно, доповнюють одна одну.

Підбиваючи підсумок опрацьованого питання, можна побачити різновид доктрин провідних країн світу щодо національної безпеки та те, що зараз є наявне в Україні на законодавчому рівні. Удосконалення адміністративного законодавства, що визначає правові принципи національної безпеки в Україні, сприятиме зміцненню організаційної основи діяльності уповноважених суб'єктів у відповідному напрямку.

Як висновок, можна зазначити, що в сучасний час провідні світові держави все більше акцентують увагу на питаннях національної безпеки. Ці питання розглядаються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Загальним для всіх цих держав є орієнтування на міжнародне

співробітництво з метою створення безпечного світового середовища. Крім того, слід відзначити, що специфіка формування системи національної безпеки цих держав визначається різними факторами, включаючи глибокий історичний досвід, територіальні та культурні особливості, а також їхнє місце у міжнародній правовій системі.

Вагомий аргумент є введення позитивного зарубіжного досвіду щодо забезпечення національної безпеки України. У цьому питанні варто говорити про запровадження більш ефективної системи фінансування, що може допомогти покращити здатність країни реагувати на внутрішні та зовнішні загрози. Підвищення матеріально-технічного забезпечення, адже функціонування ефективної системи національної безпеки потребує сучасного обладнання та технологій. Збільшення витрат на матеріально-технічне забезпечення може покращити діяльність суб'єктів, відповідальних за безпеку. Через оптимізацію структури системи національної безпеки може бути досягнута більша лінійність, прозорість та ефективність. При цьому, використовуючи зарубіжний досвід, необхідно не забувати про унікальні «особливості» України. Окрему увагу потрібно приділити розширенню міжнародного співробітництва, що є важливим для забезпечення національної безпеки. Україна повинна активно співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації зусиль проти реальних загроз.

Всі ці заходи можуть сприяти покращенню системи національної безпеки України та зміцненню її захисту в умовах сучасних викликів та загроз. Виходячи з цього, можна констатувати, що адміністративно-правова охорона та захист національної безпеки є надзвичайно важливою складовою для стабільності та розвитку будь-якої держави.

Висвітлюючи питання національної безпеки України та впровадження кращих зарубіжних практик у забезпечення цієї безпеки, важливо з'ясувати роль штучного інтелекту як складової частини інноваційних перетворень оборонної діяльності держави.

Збройний напад росії на територію України спонукав українське суспільство на переосмислення щодо необхідності введення сучасних технологій в оборонно-промисловому комплексі. Саме «відтворення тенденцій розвитку озброєнь стандартів НАТО в ОПК України має визначити концептуально нові засади розвитку оборонних технологій, зростання конкурентоспроможності озброєнь українського виробництва, посилить обороноздатність і національну безпеку, сприятиме економічному зростанню країни» [172].

Основним завданням державної політики у сфері правового регулювання штучного інтелекту є, в першу чергу, формування комплексного законодавства на основі існуючих оборонних потреб. Наведене вище вказує вже на початкові кроки держави в цьому напрямку. Зокрема, Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки, згідно якого на вказаний період передбачено низку заходів та законодавчих ініціатив таких як: «запровадження правового регулювання з питань формування державної політики у галузі штучного інтелекту; запровадження державної підтримки використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки; впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки для проведення аналізу і класифікації загроз та вибору стратегії їх стримування і запобігання їх виникненню; визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту в документах оборонного планування та інше» [173].

Крім того, 23 лютого 2023 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та ЄС про участь України у програмі ЄС «Цифрова Європа», метою якої є «налагодження взаємовигідного співробітництва щодо зміцнення та підтримки розгортання надійних і безпечних цифрових можливостей у Союзі в сфері високопродуктивного комп'ютерингу; штучного інтелекту, кібербезпеки; передових цифрових навичок; та розгортання й

оптимального використання цифрових потужностей та інтероперабельності, а також сприяння впровадженню та доступності цифрових рішень» [174].

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, штучний інтелект – це «організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [175]. Також цією Концепцією [175] визначено мету, принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень.

На сьогодні Україна затвердила шість програмних довгострокових документів в безпековому напрямі, які торкаються питань національної безпеки та обороноздатності України та проблематики використання штучного інтелекту, сучасних технологій у наступних сферах.

1. Стратегія забезпечення державної безпеки – підвищення рівня кібербезпеки, ефективна протидія та попередження потенційних кіберзагроз [176].

2. Стратегія національної безпеки України – технологічні зміни у вигляді застосування штучного інтелекту в системах озброєнь із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій. Крім того, «удосконалення та розвиток на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики тощо» [13].

3. Стратегія інформаційної безпеки полягає в попередженні, швидкому виявленні та боротьбі з дезінформацією та іншими гібридними загрозами інформаційній безпеці держави [73].

4. Стратегія кібербезпеки України – поступове впровадження кіберрозвідки, посилення державного контролю за діяльністю мережі Інтернет, розвиток технологій розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі, відкриття нових можливостей для цифровізації всіх сфер суспільного життя [177].

5. Стратегія воєнної безпеки України – підвищення рівня обороноздатності Збройних Сил України із застосуванням інноваційних технологій, матеріалів та технологій [37].

6. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України – виробництво високоефективного озброєння, військової та спеціальної техніки для задоволення потреб Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони, збільшення експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу України [40].

Вищевикладене свідчить про те, що в Україні сформовано бачення вектору розвитку відповідного законодавства в сфері застосування технологій штучного інтелекту на основі існуючих оборонних потреб.

Разом з тим, зважаючи на вищезгадані позитивні тенденції в напрямку розвитку та впровадження штучного інтелекту у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а особливо в оборонній сфері, правове регулювання застосування цього новітнього інструменту наразі відбувається вкрай повільно. Зумовлено це тим, що стрімкий розвиток технологій, що передбачає суттєві зміни в озброєнні, способах ведення війни тощо, не в змозі віднайти миттєву реакцію держави та сформувані належні законодавчі постулати. Саме тому, над цим питанням необхідно працювати з різних ракурсів.

Очевидно, що система забезпечення національної безпеки України потребує введення інноваційних підходів до вирішення низки проблем. Безумовно, що при таких нововведеннях необхідно опиратися на практику іноземних держав. Звідси, необхідно оцінити досвід зарубіжних країн у

процесі залучення інноваційних підходів щодо вирішення проблем національної безпеки.

Науково-технічна організація НАТО провела дослідження щодо доцільності застосування інноваційних технологій в процесах забезпечення національної безпеки. Відповідно до проведених досліджень ключовими технологіями є: «Big Data, штучний інтелект, автономні транспортні засоби, гіперзвукові літальні апарати, квантові технології, біотехнології, нові матеріали тощо» [178].

Аналізуючи щорічні доповіді Стенфордського університету «Artificial Intelligence Index Report», можна прийти до висновку, що «низка держав розробили довгострокові національні Стратегії розвитку штучного інтелекту та займаються їх поступовим впровадженням» [179].

Досвід іноземних держав показує, що жодний збройний конфлікт не може бути успішно вирішений без використання новітніх видів озброєння та засобів сучасного обладнання розвідки [180].

Для конгресу США в 2019 році було проведено дослідження «Штучний інтелект і національна безпека», яке підтвердило, що використання штучного інтелекту в системах військового призначення дозволить швидко та ефективно опрацьовувати великі об'єми інформації.

У більшості розвинених країн світу вже сьогодні існують зразки озброєнь, які використовують можливості штучного інтелекту. Так, на початку 2020 року компанія «Рейтер» оголосила про застосування системи розвідки, спостереження й цілевказівки «Істар» на літаках ВПС Великобританії «Сентініел». Ця система містить в собі штучний інтелект для дослідження наземних та морських об'єктів та спостереження за їхнім пересуванням.

Експерти переконані, що «використання таких систем найбільш ефективні в розвідці та під час ідентифікації об'єктів у процесі обробки відео та фотоматеріалів, отриманих із засобів розвідки (наприклад, зображень літальних апаратів, кораблів, різних видів зброї, фізичних осіб і т. д.,

зроблених під різними кутами, освітленням і в різному оточенні). Відомими прикладами такої техніки є безпілотні літальні апарати (БПЛА), автономні наземні машини, надводні та підводні апарати різного призначення тощо» [181].

Вищевикладене підтверджує перспективність напрямку використання систем штучного інтелекту для забезпечення національної безпеки та обороноздатності України та доводить ефективність застосування штучного інтелекту при збройних конфліктах різної локалізації.

Проте, варто зазначити, що як і будь яке явище реальної дійсності буття, застосування штучного інтелекту має і негативні фактори в сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Оскільки «значення ШІ у цій галузі визначається саме високою швидкістю обробки великих масивів різнорідних даних, що дозволяє істотно скорочувати тривалість циклу управління військами і зброєю, то зворотною реакцією на такий процес може виявитися катастрофічне погіршення ситуації у разі прийняття рішень за неповними, невірними, сфальсифікованими вихідними даними» [180].

Отже, іноземний досвід застосування штучного інтелекту в сфері забезпечення національної безпеки й обороноздатності та у військових конфліктах безпосередньо потребує оціночного підходу.

Приклад загрози національній безпеці, яку може становити штучний інтелект: країна-агресор може використовувати його для здійснення кібератак та інших злочинів, що можуть підривати національну безпеку. Також існує ризик, що інші держави можуть використовувати штучний інтелект для проведення кібершпигунства та кібератак на інфраструктуру країни.

«В лютому 2023 року в Гаазі відбулася перша міжнародна конференція з відповідального використання штучного інтелекту у військовій сфері REAIM 23, скликана за ініціативою Нідерландів і Південної Кореї, за участю понад 60 країн. За підсумками саміту його учасники підписали петицію про

те, що країни, які вони представляють, підтримують використання штучного інтелекту відповідно до міжнародного права, не підриваючи принципів міжнародної безпеки, стабільності та підконтрольності [182].

Вищевикладене дозволяє нам визначити перспективи та ризики застосування інноваційних технологій при забезпеченні національної безпеки та обороноздатності держави.

Перспективи такого застосування:

«- підвищення ефективності – штучний інтелект є максимально ефективним у зборі та аналізі великих обсягів даних, що забезпечує швидкий та точний аналіз інформації, зменшуючи час, необхідний для прийняття рішення;

- мінімізація ризиків – застосування штучного інтелекту зможе попередити катастрофи та втрати військового персоналу;

- забезпечення безпеки – штучний інтелект може бути застосований для забезпечення контролю над в'їздом та виїздом на кордоні, а також для виявлення та запобігання терористичних актів та злочинів, що безумовно позитивно вплине на загальний стан національної безпеки держави;

- автоматизація процесів у сфері оборони, що мінімізує ризик помилок та підвищить ефективність;

- залучення штучного інтелекту в процеси вдосконалення озброєння» [182].

Ризики використання штучного інтелекту у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності України:

«- етичні проблеми: застосування штучного інтелекту може порушити етичні принципи та права людини, наприклад, щодо конфіденційності особистих даних та використання зброї;

- ризики безпеки: використання автономної зброї, керованої штучним інтелектом, може створити проблеми для безпеки та спричинити аварії або ж інші непередбачувані наслідки;

- вразливість систем: системи штучного інтелекту можуть стати ціллю для кібератак та вірусів, що може привести до непередбачуваних наслідків;
- залежність від технології, що може стати серйозною проблемою у разі відмови техніки та відключення від мережі;
- дорога вартість використання штучного інтелекту вимагає значних інвестицій у науково-дослідну роботу та розробку технологій» [182].

До того ж, актуальним є питання щодо «гонитви» відповідних суб'єктів за отриманням грошової чи будь-якої іншої винагороди за свій інноваційний продукт. Як влучно зауважила наувиця М. Ю. Кравчук, що такі «задуми, ідеї не повинні переслідувати якийсь корисливий, збагачувальний характер. А зокрема, це стосується створення такого військового продукту або його розробки, які можна буде в подальшому продати іноземній стороні, замість того, щоб використати цей продукт або його розробку на користь власної держави» [183, с. 33].

Таким чином, «поточна ситуація призвела до усвідомлення необхідності використання новітніх технологій в сфері національної безпеки та оборони. Застосування штучного інтелекту надалі допоможе підвищити ефективність військової системи, знизити ризик втрат, попередити про можливі загрози, опрацювати значний масив інформації, на основі якої формувати відповідний аналіз та виробляти стратегічні плани. Українська влада має докладати максимально зусиль у розвитку штучного інтелекту та цифровізації суспільства, але при цьому як на законодавчому рівні, так і в практичній площині – забезпечити належний рівень кібербезпеки, звісно, з дотриманням етичних вимог» [184, с. 43]. І ще, питання моральних норм розробників штучного інтелекту чи будь-яких інших інноваційних винаходів у жодному разі не мають підпадати під сумніви та критику суспільства.

Висновки до Розділу 3

Ключовими елементами системи забезпечення національної безпеки є створення ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподіл фінансування з урахуванням потреб оборонно-промислового комплексу, утворення науково-дослідних лабораторій, діяльність яких полягає в розробці інноваційних методів захисту цивільного населення та військовослужбовців, розроблення та випробування інноваційної зброї тощо. Законодавча гілка держави опрацювала й прийняла низку нормативно-правових актів з урахуванням реальних загроз незалежності України, її суверенітету і демократії. Проте недостатня дієвість державних органів сповільнила розробку й ефективну реалізацію державної політики в сфері національної безпеки.

Створення Кіберполіції та її ресурсне забезпечення свідчить про серйозність намірів України боротися з кіберзлочинністю. Проте, велике навантаження та необхідність відповідати на нові виклики, зокрема на ті, що пов'язані з воєнним станом, підсилюють потребу в постійному оновленні методів роботи і підготовки фахівців. Кіберзлочинність стає все більш розповсюдженим та складним феноменом, що вимагає не лише реактивних заходів, але й профілактичних дій, спрямованих на освіту громадськості і підвищення загальної обізнаності про кібербезпеку.

Комплексний захист інформаційної інфраструктури передбачає також наявність концепції кібербезпеки патрульної поліції. Її відсутність призводить до порушень інформаційного законодавства в діяльності патрульної поліції, завдає шкоди правам громадян та юридичних осіб і є перешкодою для виконання службових обов'язків. Тому пропонуємо під механізмом адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції, який впливає на використання інформаційних ресурсів, мереж, програмного забезпечення, носіїв інформації та засобів фото- і відеофіксації в діяльності працівників патрульної поліції, розуміти правові, організаційні,

ідеологічні, технічні та інші заходи, спрямовані на забезпечення кібербезпеки патрульної поліції.

Вагому роль у питанні інформаційного захисту на сьогоднішній день відіграють соціальні мережі. Потужний розвиток соціальних мереж спричинив щоденний вплив на життєдіяльність кожної людини як з позитивної, так і з негативної сторін. Разом з тим, глобалізація інформаційних потоків призвела до масового розповсюдження фейкових новин, можливостей ведення розвідки з відкритих джерел, маскуванню проросійського простору під проукраїнські канали. Звідси, протидія застосування превентивних інформаційних заходів, усунення неправомірних джерел є одним із першочергових завдань уповноважених на те органів влади та їх посадових осіб.

До проблем національної безпеки віднесено також: біологічну зброю, корупцію, забезпечення гідного рівня патріотичного виховання дітей, молоді, з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури тощо.

Сучасний етап розвитку держави характеризується активними процесами цифрових трансформацій у всіх сферах суспільства, що обумовлено появою штучного інтелекту, інновацій, нових інформаційних ресурсів. Сучасні цифрові технології дозволяють відомствам силового блоку забезпечити пряму взаємодію з громадянами, обмінюватися новинами із зони ведення бойових дій, інформувати населення про можливі загрози. Огляд цифровізації показує ефективність в отриманні текстової, фото-, відеоінформації за максимально короткий термін, що суттєво поглиблює можливості суспільства.

Разом з тим, цифровізація сприяє виникненню нових викликів, для подолання яких мають діяти певні умови, а зокрема йдеться про: 1) гарантії захисту персональних даних; 2) комп'ютерну грамотність населення та службовців, а також додержання ними етичних правил у цифровому полі;

3) законодавче врегулювання питань кібербезпеки та залучення кваліфікованих фахівців до роботи в інформаційному просторі.

Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення національної безпеки держави та можливості його застосування в Україні є актуальним питанням, особливо в реаліях сучасних глобальних викликів та загроз. Базовими аспектами, що підкреслюють його актуальність є геополітичний контекст, що виражає свій прояв у сучасному світі через виклики, а саме: тероризм, кібератаки, гібридна війна та інші форми загроз національній безпеці. Огляд зарубіжного досвіду надає важливі вказівки щодо того, як держави ефективно борються з цими загрозами.

На основі аналізу даного питання зроблено висновок про: запровадження більш ефективної системи фінансування, що може допомогти покращити здатність країни реагувати на внутрішні та зовнішні загрози; підвищення матеріально-технічного забезпечення, адже функціонування ефективної системи національної безпеки потребує сучасного обладнання та технологій; збільшення витрат на матеріально-технічне забезпечення, що може покращити діяльність суб'єктів, відповідальних за безпеку; оптимізацію структури системи національної безпеки, через яку може бути досягнута прозорість та ефективність.

Особливу увагу акцентовано на розширенні міжнародного співробітництва. Цей вектор допомагає забезпечити не лише національну безпеку, а й внести вагомий вклад у міжнародну стабільність. Спільна діяльність з іншими країнами сприяє обміну інформацією, вдосконаленню стратегій та координації заходів, спрямованих на протидію спільним загрозам.

Зроблено висновок, що всі вищеперераховані нами заходи можуть слугувати для покращення системи національної безпеки України та зміцнення її захисту в умовах сучасних викликів та загроз.

Система забезпечення національної безпеки України потребує введення інноваційних підходів до вирішення низки проблем. Безумовно, що при

таких нововведеннях необхідно опиратися на практику іноземних держав. Звідси, корисним для України є досвід зарубіжних країн у процесі застосування штучного інтелекту.

На сьогодні Україна затвердила шість програмних довгострокових документів в безпековому напрямі, які торкаються питань національної безпеки та обороноздатності держави та проблематики використання штучного інтелекту. Застосування штучного інтелекту надалі допоможе підвищити ефективність військової системи, знизити ризик втрат, попередити про можливі загрози, опрацювати значний масив інформації, на основі якої формувати відповідний аналіз та виробляти стратегічні плани. Українська влада має докладати максимального зусиль у розвитку штучного інтелекту та цифровізації суспільства, але при цьому як на законодавчому рівні, так і в практичній площині – забезпечити належний рівень кібербезпеки, звісно, з дотриманням етичних вимог.

Разом з тим, зважаючи на вищезгадані позитивні тенденції в напрямку розвитку та впровадження штучного інтелекту у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а особливо в оборонній сфері, практична площина щодо застосування цього новітнього інструменту наразі впроваджується вкрай повільно.

ВИСНОВКИ

Отже, одержані в процесі наукового дослідження результати демонструють досягнення відповідної мети та завдань, а також дають підстави для висновків, рекомендацій, узагальнень, що мають як теоретичне, так і прикладне значення. Основними з них є:

1. Національна безпека є невід'ємним елементом сучасної держави, особливо в умовах зростаючих викликів і загроз на геополітичному та технологічному рівнях. З 1991 року, коли Україна відновила свою незалежність, вона визначила безпеку як один із своїх головних пріоритетів.

До основних елементів національної безпеки в контексті державної політики варто віднести: 1) систему суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони; 2) їх діяльність та можливості у забезпеченні життєздатності держави та спроможності протистояти небезпечним загрозам і викликам; 3) кодифіковане національне законодавство у галузі безпеки та оборони; 4) принципи, що визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони; 5) стабільне фінансове забезпечення.

2. Законодавча база, що регулює відносини у сфері національної безпеки, розроблена на основі Конституції України, з урахуванням глибоких змін, що відбуваються в країні й у світі. При цьому особливу роль у межах системи нормативно-правових актів, які є правовою основою державної політики у сфері національної безпеки та оборони, слід відводити: 1) Конституції України; 2) Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII; 3) Стратегії національної безпеки України від 14.09.2020 р., Стратегії воєнної безпеки України від 25.03.2021 р., Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року від 20.10.2021 р., Стратегії біобезпеки та біологічного захисту від 15.10.2021 р., Стратегії розвитку оборонно-промислового

комплексу України від 18.06.2021 р., Доктрині інформаційної безпеки України від 25.02.2017 р.; 4) міжнародним нормативно-правовим актам.

До основоположних міжнародно-правових актів у сфері прав людини належать: Загальна декларація прав людини від 1948 р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 р., Пакт про економічні, соціальні та культурні права від 1966 р. та інші. Усі вищезазначені документи ратифіковані більшість країн світу, в тому числі й Україною. Вагому роль у забезпеченні міжнародної та національної безпеки відіграють відповідні акти ООН, що прийняті Генеральною Асамблеєю ООН.

Разом з тим, при наявності складної мережі міжнародних актів відсутній єдиний універсальний документ, який би означив стандарти забезпечення міжнародної та національної безпеки в умовах сучасних загроз.

Нормативно-правова база забезпечення національної безпеки та оборони є основою стійкості та захищеності України перед сучасними викликами. Конституційна незалежність, військова та оборонна легітимність, правоохоронні механізми та міжнародні угоди відображають зрілість української держави та її почуття відповідальності перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою.

3. Забезпечення національної безпеки та оборони кожної країни є завданням відповідного кола суб'єктів. За своїм змістом така діяльність полягає у реалізації ряду організаційних, правоохоронних, законодавчих та інших заходів.

Під системою суб'єктів забезпечення національної безпеки прийнято розуміти сукупність органів державної влади, а також недержавних органів, які об'єднані спільним цілями та завданнями щодо захисту, збереження і зміцнення національних цінностей та інтересів, протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, і, які здійснюють свою діяльність у певній взаємодії, відповідно до діючого законодавства.

До суб'єктів сектору безпеки та оборони належать: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Даний перелік є вичерпним і не існує жодного іншого нормативно-правового акту чи будь-якої іншої правової норми, що містять інший перелік суб'єктів сектору безпеки та оборони чи іншого суб'єкта сектору безпеки та оборони.

Законодавство України достатньо чітко визначає й закріплює місце та роль інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, що здійснюють свої повноваження із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки та оборони.

На сьогоднішній день, під час воєнного стану, вагому роль відіграють такі суб'єкти забезпечення національної безпеки та оборони, як Збройні сили України, Національна поліція України та Національна гвардія України.

Адміністративно-правовий статус вищезгаданих органів визначається їх роллю та місцем у системі державного управління. Цей статус регулюється чинним адміністративним законодавством, що окреслює мету їх існування, завдання, функції, сферу діяльності, повноваження, забезпечує гарантії та відповідальність.

Також варто зазначити, що на даний час Збройні Сили України перебувають у процесі переведення на озброєння стандартів НАТО. За цих

умов передбачається трансформація системи управління українською армією, а також внесення відповідних змін до національного законодавства.

Забезпечення національної безпеки поєднує у собі сукупність засобів, здатних протидіяти загрозам та викликам, а також можливість досягти необхідного рівня захищеності та надійності. У системі забезпечення національної безпеки особливе місце відіграють принципи, тобто ті основні засади, постулати, на яких і формується система національної безпеки загалом. Вони висвітлюють роль держави у сучасному світі, а також визначають напрямки попередження й знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз. У той же час, нові виклики та зміни, що відбуваються у глобальному середовищі, вимагають пошуку нових підходів або вдосконалення вже діючих задля забезпечення національної безпеки на належному рівні.

Важливою ланкою здійснення повноважень у секторі безпеки і оборони є демократичний цивільний контроль. Цивільний контроль здійснюється за такими принципами, як: верховенство права, законність, підзвітність, прозорість, ефективність та результативність. Звідси зроблено висновок про наявність тісного взаємозв'язку між базовими принципами забезпечення національної безпеки, як своєрідних елементів єдиного цілого.

4. Інформаційна безпека є ключовим аспектом національної безпеки України, особливо у світлі сучасних геополітичних викликів та кіберзагроз. З огляду на високий рівень кібератак і інформаційних війн, що постійно ведуться проти України, розуміння та захист інформаційного простору стає вирішальним для забезпечення стабільності та незалежності держави. Розвиток технологій і збільшення кількості даних вимагає від України постійного оновлення законодавчих та технічних заходів захисту інформації.

Проблеми у цій сфері часто пов'язані зі старіючими інформаційними системами, які не відповідають сучасним вимогам безпеки, відсутністю кваліфікованих фахівців і необхідними інвестиціями в сектор безпеки. Крім того, зросла потреба у міжнародній співпраці для боротьби з крос-кордонними кіберзлочинами.

Протидія дезінформації в умовах російської агресії є надважливим викликом. Вона має бути комплексною і включати наступні заходи: 1) підвищення медіаграмотності населення, адже громадяни повинні вміти критично оцінювати інформацію з будь-яких джерел; 2) впровадження дієвих механізмів моніторингу та протидії дезінформації.

5. Одна з основних макроекономічних цілей нашої держави – економічне зростання, оскільки саме воно характеризується зростанням виробництва. Таке зростання залежить як від наявності в країні факторів виробництва, так і від ефективності їх використання. У сучасних умовах найточнішою є трифакторна модель економічного зростання. Ця модель враховує три фактори виробництва (праця, капітал, земля) та науково-технічний прогрес. Саме ці параметри є об'єктами екологічної безпеки, тому вони і покликані сприяти зростанню національної економіки.

Екологічна безпека, по-перше, забезпечує потенціал вільного розвитку країни відповідно до національних цілей; по-друге, не дозволяє серйозно погіршити її становище у світовій спільноті. Таким чином, екологічна безпека є на сьогодні однією з найважливіших складових не лише економічної, а й національної безпеки.

Отже, головна мета забезпечення національної безпеки в екологічній сфері – це створення та підтримання такого становища, за якого були б сформовані сприятливі екологічні умови для розвитку особистості, суспільства та держави та виключалася б ймовірність послаблення ролі та значення України на міжнародній платформі.

На теперішній час розвиток біологічних технологій зазнав суттєвого наукового прогресу. Так звані ноу-хау лабораторного походження, численні відкриття і розробки у частині всього біологічного безупинно здійснюють втручання у те, що придумане самою природою. Звичайно, нанотехнології, біотехнології є частиною сучасного життя людини, проте не всі винаходи, а особливо, якщо це пов'язано із природними фазами, є корисними і необхідними для людини. До того ж, баланс між членами суспільства як

суб'єктами права, державними органами влади, органами місцевого самоврядування та навколишнім середовищем має забезпечуватись виваженою правовою політикою, з обов'язковим врахуванням безпекових категорій.

Узагальнюючи викладене, визначено, що основним пріоритетом функціонування системи біологічної безпеки є не лишень здатність забезпечити біологічне благополуччя суспільства, а й можливість запобігти виникненню біозагроз, їх знищення та нейтралізація.

6. Держава і суспільство неодмінно мають природну і необхідну потребу забезпечити воєнну безпеку. Однак поняття «воєнна безпека» отримує своє значення від конкретних історичних умов, що відображають різноманітність суспільних відносин в даному соціумі на певному етапі його існування. Загрози збройних конфліктів викликають необхідність їх уникнення, зниження та створення атмосфери захищеності національних інтересів, держави і населення.

На сьогодні реальною зовнішньою загрозою національній безпеці України є повномасштабна війна, розв'язана росією. Протистояння військовій агресії з боку російської федерації розпочалося з 2014 р. й переросло в повномасштабну війну у 2022 р.

Введення воєнного стану передбачає обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Проте важливо зазначити, що це обмеження передбачає саме встановлені межі, а не можливість порушення цих прав або відсутність відповідальності за їх порушення.

7. Ключовими елементами системи забезпечення національної безпеки є створення ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподіл фінансування з урахуванням потреб оборонно-промислового комплексу, утворення науково-дослідних лабораторій, діяльність яких полягає в розробці інноваційних методів захисту цивільного населення та військовослужбовців, розроблення та випробування інноваційної зброї тощо. Законодавча гілка

держави опрацювала й прийняла низку нормативно-правових актів з урахуванням реальних загроз незалежності України, її суверенітету і демократії. Проте недостатня дієвість державних органів сповільнила розробку й ефективну реалізацію державної політики в сфері національної безпеки.

Однією із проблем у системі державного управління національною безпекою України є інформаційна безпека.

На стан забезпечення кібербезпеки безпосередньо впливає кіберзлочинність, що здійснює вплив не лишень на окремих фізичних чи юридичних осіб, а й на критичні інфраструктури держави. Як приклад, тут можна назвати хакерські атаки на численні державні сайти, банківську інфраструктуру, компанії мобільних операторів.

Комплексний захист інформаційної інфраструктури передбачає наявність концепції кібербезпеки патрульної поліції. Її відсутність призводить до порушень інформаційного законодавства в діяльності патрульної поліції, завдає шкоди правам громадян та юридичних осіб і є перешкодою для виконання службових обов'язків.

З метою мінімізації прояву низки проблем та удосконалення механізму адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції рекомендується в Правилах етичної поведінки поліцейських передбачити положення щодо дотримання принципів та правил кібербезпеки, а відповідальність за перевірку дотримання вимог кібербезпеки працівниками патрульної поліції покласти на керівника патрульної поліції.

До проблем національної безпеки віднесено також: біологічну зброю, корупцію, забезпечення гідного рівня патріотичного виховання дітей, молоді, з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури тощо.

Сучасний етап розвитку держави характеризується активними процесами цифрових трансформацій у всіх сферах суспільства, що обумовлено появою штучного інтелекту, інновацій, нових інформаційних

ресурсів. Сучасні цифрові технології дозволяють відомствам силового блоку забезпечити пряму взаємодію з громадянами, обмінюватись новинами із зони ведення бойових дій, інформувати населення про можливі загрози. Огляд цифровізації показує ефективність в отриманні текстової, фото-, відеоінформації за максимально короткий термін, що суттєво поглиблює можливості суспільства.

Разом з тим, цифровізація сприяє виникненню нових викликів, для подолання яких мають діяти певні умови, а зокрема йдеться про: 1) гарантії захисту персональних даних; 2) комп'ютерну грамотність населення та службовців, а також додержання ними етичних правил у цифровому полі; 3) законодавче врегулювання питань кібербезпеки та залучення кваліфікованих фахівців до роботи в інформаційному просторі.

8. Щодо запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення національної безпеки і оборони держави та можливості його застосування в Україні, то у цьому питанні актуальними є наступні висновки: 1) запровадження більш ефективної системи фінансування, що може допомогти покращити здатність країни реагувати на внутрішні та зовнішні загрози; 2) підвищення матеріально-технічного забезпечення, адже функціонування ефективної системи національної безпеки потребує сучасного обладнання та технологій. Збільшення витрат на матеріально-технічне забезпечення може покращити діяльність суб'єктів, відповідальних за безпеку; 3) через оптимізацію структури системи національної безпеки може бути досягнута більша лінійність, прозорість та ефективність; 4) співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації зусиль проти реальних загроз, а також 5) удосконалення чинного адміністративного законодавства. Зокрема, йдеться про підготовку правових норм, які б виключали «дубляж» повноважень суб'єктів сектору безпеки та оборони; кодифікацію законодавства, що стосується як зовнішніх, так і внутрішніх засад безпеки

держави; гнучке та зрозуміле для аналізу суспільством державне управління національною безпекою.

Всі ці заходи можуть сприяти покращенню системи національної безпеки України та зміцненню її захисту в умовах сучасних викликів та загроз. Виходячи з цього, можна констатувати, що адміністративно-правова охорона та захист національної безпеки є надзвичайно важливою складовою для стабільності та розвитку будь-якої держави.

9. Система забезпечення національної безпеки України потребує введення інноваційних підходів для вирішення низки проблем. Безумовно, що при таких нововведеннях необхідно опиратися на практику іноземних держав. Звідси, корисним для України є досвід зарубіжних країн у процесі застосування штучного інтелекту.

На сьогодні Україна затвердила шість програмних довгострокових документів в безпековому напрямі, які торкаються питань національної безпеки та обороноздатності держави та проблематики використання штучного інтелекту. Застосування штучного інтелекту надалі допоможе підвищити ефективність військової системи, знизити ризик втрат, попередити про можливі загрози, опрацювати значний масив інформації, на основі якої формувати відповідний аналіз та виробляти стратегічні плани.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1(25). С.11-18.
2. Нікітін Ю. В. Внутрішня безпека українського суспільства як новий напрямок у кримінології. *Юридична наука*. 2011. № 1 (1). С. 157-160.
3. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки України: дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Харків, 2019. 256 с.
4. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення. Харків: Константа, 2006. 440 с.
5. Баланда А. Л. Соціальна складова національної безпеки України. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 166-172.
6. Підлісна Т. В., Бондар Д. М. Основні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки в умовах надзвичайного стану. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2119/2619>. С.72-77.
7. Особливості застосування принципу національної безпеки в умовах воєнного стану в Україні. National Judge's Forum «Актуальні питання з розгляду спорів, пов'язаних із захистом прав фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні» 26 квітня 2023 року, м. Київ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_osobl_zastos_prun_nac_bezp.pdf.
8. Бліхар В. та ін. Національна безпека держави: філософсько-правовий і соціально-економічний аналіз: монографія. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. 404 с.

9. Васильчишин О. та ін. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 4. С. 289-297.

10. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92-98.

11. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

14. Андрейцев В. І. Правове забезпечення національної безпеки в умовах євроінтеграції. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2019. С. 3-8.

15. Мурашко А. М. Вектори державної політики України у сферах національної безпеки та оборони. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 363-366.

16. Ядуха С. Й., Лисак О. М. Національна безпека України. її основні аспекти, принципи та загрози. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 5. Т. 1. С. 131-136.

17. Гринь О. О. Основні принципи забезпечення національної безпеки. *Наше право*. 2021. № 1. С. 229-233.

18. Мушенко В. В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 91-98.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

20. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

21. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис.... д.ю.н.: 12.00.07. Київ, 2007. 419 с.

22. Реформи державного управління в Україні: проблеми і перспективи. Київ: Оріяни, 1998. 364 с.

23. Принцип верховенства права: проблеми теорії і практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Конус-Ю, 2008. 314 с.

24. Гончаренко О. Міжнародні нормативно-правові гарантії економічних прав людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2006. № 3. С. 17-22.

25. Задорожній О. В. Поняття та нормативні вимоги основних принципів міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 242-255.

26. Резнікова О. О. Розробка стратегії національної безпеки з урахуванням принципів національної стійкості. *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 5-11.

27. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

28. Про проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. № 1427-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

29. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

30. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

31. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

32. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>.

33. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

34. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.

35. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

36. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 29. Ст. 315.

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

38. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-р#Text>.

39. Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1416-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-р#Text>.

40. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>.

41. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>.

42. Кобко Є. В. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 7. Ч. 2. С. 47-54.

43. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 черв. 1945 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

44. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm.

45. Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного: Міжнародний документ від 09 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002.

46. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною: Міжнародний документ від 21.08.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text.

47. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України: дис. ... доктора юр. наук. Київ, 2008. 643 с.

48. Агапова О. В. Принцип добросовісності у правоохоронній діяльності Національної гвардії України. *Сектор безпеки України: виклики сьогодення*: зб. наук пр. за матеріалами IV міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 року). Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. С. 17-18.

49. Юридична енциклопедія: в 6 т. /редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. 2003. 736 с.

50. Боняк В. О. Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Харків, 2015. 40 с.

51. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

52. Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації. *Право України*. 2010. № 3. С. 72-79.

53. Лебідь Н. В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 202 с.

54. Коломєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

55. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України: дис... док. юрид. наук. Харків, 2018. 513 с.

56. Яровой Т. Суб'єкти державної політики у сфері національної безпеки України як опосередковані об'єкти лобістського впливу. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 4(43). С. 31-36.

57. Міністр оборони: Стратегічна мета України – стати членом НАТО. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/05/12/ministr-oborony-strategichna-meta-ukrayiny-staty-chlenom-nato/>.

58. Безега В. В. Характеристика адміністративно-правового статусу Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 121-127.

59. Як змінювалася чисельність Збройних сил України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyh-syl-ukrayiny>.

60. Про чисельність Збройних Сил України: Закон України від 05 березня 2015 року № 235-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#Text>.

61. Безпалова О. І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави. *Європейське право*. 2014. № 5. С. 17–26.

62. Нестеренко О. В. Поняття адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 137-141.

63. У 2022 році українські військові пройдуть навчання у 13 країнах. URL: <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=65845>.

64. Hryn Oleksandr. The role and place of the Armed Forces of Ukraine in the system of entities ensuring the national security of the state. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 6. С. 37-40.

65. Шульгін В. В. Реалізація військового законодавства України: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. Київ, 2017. 285 с.

66. Тютюнник В. П. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування. *Наука і оборона*. 2018. Vol. 1. С. 18-22.

67. Топольницький В. В., Левчук В. Д. Удосконалення системи військового законодавства як передумова його кодифікації. *Наука і оборона*. 2020. Vol. 2. С. 25-30.

68. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

69. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3939>.

70. Курило С. Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523-526.

71. Орлов М. М. Концепція формування органів і сил охорони правопорядку для вирішення завдань забезпечення функціонування регіональних органів влади у разі виникнення міжетнічних конфліктів. URL: <http://www.sworld.com.ua/simpoz5/29.pdf>.

72. Коваль В. П. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 92-95.

73. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

74. Бабінська А. Інформаційна безпека в доктрині та практиці інформаційного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. URL: http://sej.org.ua/4_2015/41.pdf.

75. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

76. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998. р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр#n53>.

77. Лук'янова В. В., Лаутар А. Ю. Інформаційна безпека в умовах розвитку інформаційної системи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 2. Т. 3. С. 97-101.

78. Біленчук П. Д. Правові засади інформаційної безпеки України. Харків. 2019. 289 с.

79. Рубан В. Я. Інформаційна безпека України: сутність та проблеми. *Стратегічна панорама*. 2018. №. 3-4. С. 170-175.

80. Гурковський В. Взаємовідносини органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України: організаційно-правові питання/ *Вісн. УАДУ*. 2019. № 3. С. 27-31.

81. Настюк В. Я. Белєвцева В. В. Адміністративно-правовий захист інформації: проблеми та шляхи вирішення. Харків: Право, 2013. 128 с.

82. Ліпкан В. А. та ін. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навч. посіб. Київ: КНТ. 2006. 280 с.

83. Інформаційні війни. URL: http://pidruchniki.com/18000102/politologiya/informatsiyni_viyuni.

84. Кіберполіція України. Національна поліція України. Site. URL: <https://cyberpolice.gov.ua>.

85. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#n2>.

86. Смола Л. Є. Аспекти ведення інформаційних та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій. *S.P.A.C.E.* 2019. № 1. С. 48-53.

87. Присяжнюк Д. М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму). URL: <http://vuzlib.com/content/view/1108/23>.

88. Албул С. В. Фейки як елементи гібридної війни: ознаки та інструменти виявлення. Сучасні інформаційні технології в діяльності національної поліції України: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару. Дніпро: ДДУВС. 2023. 204 с.

89. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/>.

90. Організаційні та правові аспекти забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури України: аналіт. доп. / Бобро Д. Г., Іванюта С. П., Кондратов С. І., Суходоля О. М. / за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ: НІСД. 2019. 224 с.

91. Депутати готуються проголосувати за законопроект про кібербезпеку, проти поточної редакції якого виступив бізнес, юристи, Міноборони та експерти. URL: <https://racurs.ua/ua/n184973-vlada->

proignorovala-golos-biznesu-schododopracuvannya-zakonoproektu-pro-kiberbezpeku.html.

92. Ключко А. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах сучасного суспільства. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2295/2778>.

93. Басенко Р. О. та ін. Перспективи розвитку правового забезпечення протидії інформаційній війні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 28-30.

94. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266.

95. Якайтис І. Б. Механізми державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні: автореф. дис.... канд. наук. з держ. упр. Івано-Франківськ. 2018. 22 с.

96. Козаченко Т. П. Загрози екологічної безпеки в системі національної безпеки України. *Наукові праці. Державне управління*. Випуск 269. Т. 281. С. 92-98.

97. Живко З. Б. та ін. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 240 с.

98. Загурський О. Б. Міжнародний досвід забезпечення екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 187-190.

99. Кузьміна В. А. Екологічна безпека: конспект лекцій. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2020. 124 с.

100. Корнєєв Ю. В. Поняття та правове регулювання екологічної безпеки в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 49. С. 122-125.

101. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка» 2005. 848 с.

102. Хімч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. *Право України*. 2002. № 11. С.47.
103. Качинський А. Б., Єгоров Ю. В. Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації. *Національна безпека: український вимір*. 2009. № 4 (23). С. 71-79.
104. Шмандій В. М., Шмандій О. В. Екологічна безпека – одна з основних складових національної безпеки держави. *Екологічна безпека*. 2008. № 1(1). С. 9-15.
105. Ricraft R. V., Regens J. L., Dietz T. Incorporating risk assessment and benefit-cost analysis in environmental management. *Risk Analysis* 1998 Vol.8, № 3. P.415-420.
106. Хилько М. І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Сер.: Політичні науки. 2021. С. 69-75.
107. Яценко Л. Д. Екологічний складник національної безпеки: основні показники та способи їх досягнення: аналіт. доп. К.: НІСД, 2014. 52 с.
108. Буркіна Н. В., Фурман Т. Ю. Методики формування індексу економічного добробуту як базової характеристики рівня життя населення. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 17. С. 320-326.
109. Наумова М. А. Огляд сучасних методичних засад вимірювання якості життя. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 252-261.
110. Гринь О. О. Біологічна безпека як невід’ємна складова національної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 246-250.
111. Струтинська-Струк Л. В. Правове поняття біобезпеки як складової екологічної безпеки: проблеми визначення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2004. Вип. 212. С. 84-89.
112. Коваленко Т. Правові аспекти біологічної безпеки України. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 17-24.

113. Піддубний О. Ю. Правовідносини біологічної безпеки в контексті правовідносин у сфері біотехнологій. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182. Ч. 3. С. 99-107.
114. Оверковська Т. К. Забезпечення біологічної безпеки: теоретико-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 291-295.
115. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття: Міжнародний документ від 29.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text
116. Машков О. А. та ін. Метологія протидії екологічним загрозам, ризикам та екологічному тероризму: системний підхід. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2018. Випуск 3-4 (19-20). С. 8-31.
117. Про біологічну безпеку України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.02.2009 р.: Указ Президента України від 06.04.2009 р. № 220/2009 (220/2009). URL: [https://zakon.rada.gov.ua / laws/show/n0003525-09#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-09#Text).
118. Мартиненко О. Біобезпека як складова національної безпеки України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Випуск 3. URL: [https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/ article/view/293/294](https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/293/294).
119. Часник Д. В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 34. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/600/551>.
120. Перевалова Л. та ін. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2019. № 1. С. 7-13.

121. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1-2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf>.

122. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану в аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/25.pdf.

123. Мінеєв П. Рекомендації щодо викладання методики визначення рівня воєнної безпеки для слухачів оперативно-тактичного рівня навчання. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 180–191.

124. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук. -ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук. ред. колегія: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 456 с.

125. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 66-82.

126. Чобіток П. Воєнна безпека держави у доктрині забезпечення національної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Право». 2013. Вип. 8. С. 283-291.

127. Захирова В. І. Воєнна безпека і зовнішня політика держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 1 (20). С. 121-134.

128. Ковалів М., Іваха В. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1903/1/3-2015kmvchss.pdf>.

129. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Чис. 28. С. 367-371.

130. Дузь-Крятченко О. та ін. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підручник. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 620 с.
131. Мечник Л. І. Потенціал воєнної безпеки держави: сутність, структура і особливості. 2021. № 1 (8). С. 54-63.
132. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text/>.
133. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
134. Богданович В. Ю. та ін. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/168924/168736/372345>.
135. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 403.
136. Архипов О. Є., Бровко В. Д. Кібербезпека – виникнення, формування, розуміння. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2017. № 2 (22). С. 6-14.
137. Шеломенцев В. П. Основні напрями і суб'єкти забезпечення кібернетичної безпеки України. 2013. № 1 (29). С. 348-355. URL: [irbis-nbu.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbu > cgiirbis_64 > boz_2013_1_42](http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64/boz_2013_1_42).
138. Куцепал С. В. Інформація як засіб здійснення гібридної війни. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3 (26). С. 226-228.
139. Гринь О. О. Інформаційні загрози національній безпеці держави. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: збірник тез доповідей III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.)*. 2019. С. 372-373.

140. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС. 2022. 313 с.

141. Про утворення територіального органу Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 р. № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2015-п#Text>.

142. Боротьба з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану. Jurliga.Ligazakon.Net. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210562_borotba-z-kberzlochinnstyu-v-umovakh-d-vonnogo-stanu-zakon-2149-ix.

143. Албул С. В., Холостенко А. В. Корислива злочинність: сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. С. 14-16.

144. Мамедова Е. А. Механізм адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Право та державне управління*. 2023. С. 415-423.

145. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-р#Text>.

146. Гринь О. О., Кравчук М. Ю. Використання цифрових технологій у забезпеченні національної безпеки держави. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Черкаси, 26 травня 2023 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. С. 87-88.

147. Не позитивами єдиними. Які небезпеки криються за цифровізацією. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ne-pozytyvamy-iedynumu-yaki-nebezpeku-kryiutsia-za-tsyfrovizatsiieiu>.

148. Цифровізація як нова реальність України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/>.

149. Соцмережі стали інструментом маніпулювання інформацією та ведення розвідки ворогом. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/28/soczmerzhi-staly-instrumentom-manipulyuvannya-informacziyeyu-ta-vedennya-rozvidky-vorogom/>.

150. «Ракети запускає Росія, а агресію ми перемикаємо на Україну». Кропивницька науковиця про російську пропаганду. URL: <https://suspihne.media/343150-raketi-zapuskae-rosia-a-agresiu-mi-peremikaemo-na-ukrainu-kropivnicka-naukovica-pro-rosijsku-propagandu/>.

151. Шемаєв В. М. Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 36-39.

152. Зуйковська А. А. Соціальні мережі як середовище політичної комунікації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Випуск 1(69). С. 272-280.

153. Сердюк І. О. Соціальні мережі як ефективний інструмент інформаційно-психологічного впливу в умовах російсько-українського воєнного конфлікту: дипломна робота. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44997/1/Сердюк_%20дипломна%20робота.pdf.

154. Прямухіна Н. В., Бойко Ю. В. Соціальні мережі як інструмент забезпечення державної безпеки: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науководослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.). Вінниця, 2021. С. 280-282.

155. Гринь О. О. Вплив соціальних мереж на забезпечення національної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 254-256.

156. Коробцова Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261779/258188>.

157. Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту від 15.10.2021 р.: Указ Президента України від 17 грудня 2021 р. № 668/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>.

158. Мушенко В. В. Акти Кабінету Міністрів України у системі фінансового регулювання заходів у сільському господарстві. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 4. С. 36-39.

159. Гринь О. О. Теоретико-правові проблеми забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 53-54.

160. Курзова В. В. Поняття та чинники біозагроз у контексті забезпечення біологічної безпеки України. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 35-38.

161. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. К: Національний ін-т проблем міжнародної безпеки, 2001. 299 с.

162. Величко М. В. та ін. Впровадження системи моніторингу та нейтралізації біозагроз в Україні як необхідна умова забезпечення безпеки медичних, фармацевтичних працівників та пацієнтів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 113-117.

163. Гринь О. О. Оцінка впливу біологічних загроз на державу та суспільство. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 371-373.

164. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: дис.....докт.юрид.наук: 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.

165. Андрієвська Ю. І. Адміністративні процедури в діяльності органів прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 200 с.

166. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2(12). С. 126-138.

167. Амро А. Європейський досвід формування та реалізації державного управління у сфері національної безпеки. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/11.pdf.

168. Мандрагеля В. Китай: нові виміри національної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 1. С. 87-94.

169. Гомонай В. В. Поняття конституційно-правового механізму забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Правова позиція. 2020. № 2 (27). URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/2/26.pdf>.

170. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. 2-ге вид. К.: КНТ, 2009. 576 с.

171. Підберезних І. Є., Галкін Р. Д. Політика національної безпеки королівства Швеція: історико-правовий контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 172-177.

172. Кизим М. О. та ін. Військово-тактичні та економічні передумови розвитку оборонної промисловості України. *Проблеми економіки*. 2022. № 3 (53). 2022. URL: file:///C:/Users/38067/Downloads/PE_03_2022-35-44.pdf.

173. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 438-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-p#Text>.

174. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text>.

175. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>.

176. Про Стратегію забезпечення державної безпеки від 30.12.2021 р.: Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5>.

177. Про Стратегію кібербезпеки України від 14.05.2021 р.: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>.

178. Хаустова В. Є. та ін. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2022. № 3. С. 17-26. URL: [file:///C:/Users/38067/Downloads/_BI3%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/38067/Downloads/_BI3%20(3).pdf).

179. Костенко О. В. Аналіз національних стратегій розвитку штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2022. № 2(41). URL: <file:///C:/Users/38067/Downloads/270365-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-623224-1-10-20221226.pdf>.

180. Пацурія Н. Б. Впровадження технологій штучного інтелекту у забезпечення національної безпеки та обороноздатності України: проблеми та перспективи повоєнного періоду. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики Координата. 2023. URL: <https://coordynata.com.ua/vprovadzenna-tehnologij-stucnogo-intelektu-u-zabezpecenna-nacionalnoi-bezpeki-ta-oboronozdatnosti-ukraini-problemi-ta-perspektivi-povoennogo-periodu>.

181. Гбур З. В. Можливість адаптації Ізраїльського досвіду використання штучного інтелекту у бойових діях на Сході. Інвестиції: практика та досвід № 12/202. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2021/11.pdf.

182. Впровадження технологій штучного інтелекту у забезпечення національної безпеки та обороноздатності України: проблеми та перспективи повоєнного періоду. URL: <https://coordynata.com.ua/vprovadzenna-tehnologij->

stucnogo-intelektu-u-zabezpecenna-nacionalnoi-bezpeki-ta-oboronozdatnosti-ukraini-problemi-ta-perspektivi-povoennogo-periodu (Дата звернення: 07.07.2023).

183. Кравчук М. Ю. Бойові роботи як продукція військового призначення оборонної промисловості України. *Право.ua*. 2023. № 4. С. 31-35.

184. Гринь О. О. Правове регулювання застосування технологій штучного інтелекту в питанні обороноздатності держави. *Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 12 травня 2023 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 41-44.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Гринь О. О. Біологічна безпека як невід’ємна складова національної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 246-250.
2. Гринь О. О. Основні принципи забезпечення національної безпеки. *Наше право*. 2021. № 1. С. 229-233.
3. Hryn Oleksandr. The role and place of the Armed Forces of Ukraine in the system of entities ensuring the national security of the state. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 6. С. 37-40.
4. Гринь О. О. Вплив соціальних мереж на забезпечення національної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 254-256. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=164>

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гринь О. О. Інформаційні загрози національній безпеці держави. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 372-373.
6. Гринь О. О. Оцінка впливу біологічних загроз на державу та суспільство. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.)*. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 371-373.
7. Гринь О. О. Теоретико-правові проблеми забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VII міжнародної*

науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 53-54.

8. Гринь О. О. Правове регулювання застосування технологій штучного інтелекту в питанні обороноздатності держави. *Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 12 травня 2023 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 41-44.

9. Гринь О. О., Кравчук М. Ю. Використання цифрових технологій у забезпеченні національної безпеки держави. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Черкаси, 26 травня 2023 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. С. 87-88.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

№ 126-29/205

10 травня 2024 р.
ЗАТВЕРДЖУЮ

проктор з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету, к.е.н., доцент
Віктор ОСТРОВЕРХОВ
20 р.

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гриня Олександра Олександровича
на тему «Адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та
оборони України» в освітній процес
юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету

Комісія у складі:

1. Слома В.М., заступник декана юридичного факультету, д.ю.н., професор
2. Шевчук О.Р., доцент кафедри адміністративного права та судочинства, к.ю.н., доцент;
3. Сліпченко Т.О., доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності, к.е.н., доцент

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Гриня Олександра Олександровича на тему «Адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та оборони України» впроваджені в освітній процес Західноукраїнського національного університету під час проведення лекційних та семінарських занять зі студентами, які здобувають освіту за ступенем вищої освіти «бакалавр» при вивченні дисципліни «Адміністративне право» та «Національна безпека держави». Наукові праці Гриня Олександра Олександровича закріплені як джерела у робочих програмах та навчально-методичних матеріалах зазначених навчальних дисциплін. Серед них:

1. Гринь О. О. Біологічна безпека як невід'ємна складова національної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 246-250.

Продовження додатку Б

2. Гринь О. О. Основні принципи забезпечення національної безпеки. *Наше право*. 2021. № 1. С. 229-233.

3. Hryn Oleksandr. The role and place of the Armed Forces of Ukraine in the system of entities ensuring the national security of the state. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 6. С. 37-40.

4. Гринь О. О. Вплив соціальних мереж на забезпечення національної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 254-256. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=164>

5. Гринь О. О. Оцінка впливу біологічних загроз на державу та суспільство. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 371-373.

6. Гринь О. О. Теоретико-правові проблеми забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 53-54.

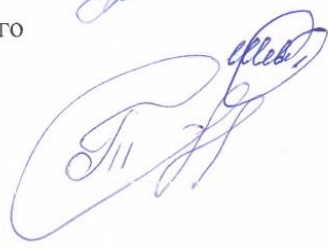
Члени комісії:

Заступник декана юридичного факультету ЗУНУ

Валентина СЛОМА

Доцент кафедри адміністративного права та судочинства

Оксана ШЕВЧУК

Доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності

Тетяна СЛІПЧЕНКО

Додаток В

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гриня Олександра Олександровича на тему «Адміністративно-правові
засади функціонування сектору безпеки та оборони України»

Даний акт складено про те, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження Гриня Олександра Олександровича на тему «Адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та оборони України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, виконаного у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», використовуються у правозастосовній діяльності військового підрозділу щодо забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Командир військової частини А1232

ПОЛКОВНИК

Вадим Волощук